

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

Кафедра економічної теорії

**НАВЧАЛЬНО – МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
з курсу: “Розміщення продуктивних сил”**

Київ – 2014

УДК 378.147.016:330.111.4(477)
ББК 65.046(4Укр)р30
Н 12

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Інституту управління та економіки освіти НПУ імені М.П. Драгоманова
(Протокол № 1 від 24 вересня 2013 року)*

Рецензенти:

Черета І.С., к.е.н., доц. (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова);

Драган І.А., професор кафедри управління муніципальним розвитком, доктор наук з державного управління (Академія муніципального управління).

Укладачі:

Н.В. Петришина, к.е.н., доцент;

Н.М Дикаренко, ст. викладач.

Відповідальні за випуск – Н.В. Петришина, Н.М Дикаренко.

Н 12   **Навчально – методичний комплекс** з курсу: “Розміщення продуктивних сил” / Уклад.: Н.В. Петришина, Н.М Дикаренко. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 166 с.

Навчально – методичний комплекс призначений для студентів неекономічних спеціальностей, які вивчають дисципліну “Розміщення продуктивних сил”, містить пояснювальну записку, тематичний план лекцій та семінарських занять, тематику рефератів, приклади вправ та тестових завдань, список літератури, орієнтовні питання до іспиту, порядок поточного та підсумкового контролю знань студентів. Навчально – методичний комплекс покликаний полегшити підготовку студентів до занять в умовах кредитно – модульної системи.

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.

Регіональний розвиток є складним, динамічним процесом, дослідження якого вимагає вивчення факторів регіонального розвитку, як його основи, та чинників впливу різного рівня, що зумовлюють подальші напрямки розвитку регіональних господарських систем та їхніх елементів. В основі вироблення перспективних напрямків регіонального розвитку лежить вибір щодо оптимального розміщення продуктивних сил території як запоруки їхнього подальшого успішного функціонування. Розміщення продуктивних сил регіону залежить від особливостей території, природного, трудового та інтелектуального потенціалу, їхнього раціонального використання та накопичених фінансових ресурсів, техніко-технологічних особливостей господарювання. На сучасному етапі розвитку економіки України актуальною залишається проблема вивчення регіону та розміщення в ньому продуктивних сил країни.

Вивчення курсу “Розміщення продуктивних сил” є важливою складовою фундаментальної підготовки студентів та навчального плану і, зокрема, нормативної частини циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки бакалаврів педагогічної освіти усіх спеціальностей. Курс спрямований на формування економічного мислення та професійної компетентності студентів, здатності аналізувати і оцінювати економічну ситуацію, розвиває вміння грамотно розв’язувати конкретні економічні проблеми.

В НПУ імені М.П. Драгоманова курс “Розміщення продуктивних сил” читається за програмою, складеною фахівцями кафедри економічної теорії. В основу програми покладені такі принципи, як єдність загальноцивілізаційного і історичного підходів до пояснення розміщення продуктивних сил, взаємозв’язок теорії і практики, врахування світового досвіду та ін.

Програма складається з трьох модулів, які логічно побудовані та кожен з яких завершується модульною контрольною роботою.

Перший модуль включає 7 тем: “Предмет, метод і завдання курсу”, “Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил”, “Економічне районування та територіальна структура народного господарства”, “Наукові основи державної регіональної економічної політики”, “Наукові методи аналізу територіальної організації народного господарства”, “Населення і трудові ресурси України”, та “Природно – ресурсний потенціал України”.

В другому модулі розкривається сутність розміщення продуктивних сил. Модуль включає 9 тем: “Народногосподарський комплекс України”, “Паливно-енергетичний комплекс”, “Металургійний комплекс”, “Машинобудівний комплекс”, “Хіміко-лісовий комплекс”, “Будівельний комплекс”, “Агропромисловий комплекс”, “Комплекс по виробництву непродовольчих товарів народного споживання”, “Транспортний комплекс та зв’язок”.

Третій модуль об’єднує 3 теми: “Продуктивні сили України та економічних районів”, “Зовнішньоекономічні зв’язки України”, “Зовнішньоекономічні зв’язки та співробітництво України з країнами СНД”.

В Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова курс “Розміщення продуктивних сил” є загальноуніверситетською дисципліною,

обов'язковою для навчальних планів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”. На нього відводиться 2,5 кредити. Оцінювання знань здійснюється за модулями: в 1 сем. – 1, 2 та 3 модулі. Підсумковою формою контролю і оцінювання знань є залік (1 сем.).

Вивчення курсу передбачає формування у студентів знань з розміщення продуктивних сил з урахуванням сучасного бачення закономірностей розвитку економічної системи України.

Студенти повинні знати:

- зміст предмету, методи та завдання розміщення продуктивних сил;
- закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил;
- сутність економічного районування та територіальної структури народного господарства;
- сутність, мету, завдання та механізм реалізації державної регіональної економічної політики;
- зміст наукових методів аналізу територіальної організації народного господарства;
- сутність народногосподарського комплексу України, його структуру;
- економічний зміст природного та трудових ресурсного потенціалу України;
- економічні основи міжгалузевих господарських комплексів та регіональних особливостей їх розвитку і розміщення;
- об'єктивні засади впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток та розміщення продуктивних сил України;
- сучасні досягнення в галузі теорії та практики розміщення та розвитку продуктивних сил регіонів України;
- методологію комплексного розвитку продуктивних сил територій;
- принципи, критерії та схеми економічного районування України;
- сучасний стан, проблеми, а також перспективи розвитку регіонів різних рангів у розрізі оцінки природно-ресурсного, демографічного та виробничого потенціалу;
- територіальну організацію міжгалузевих комплексів і їх розміщення по територіях України;
- основні регіональні проблеми, ймовірні шляхи їх ефективного вирішення та перспективи регіонального розвитку.

На основі цих знань мають бути сформовані уміння студентів:

- вільно володіти економічним категоріальним апаратом при висвітленні сутності економічних понять та процесів розміщення продуктивних сил;
- використовувати комплекс набутих знань з попередніх дисциплін для оцінки та теоретико-методологічного обґрунтування економічного та соціального розвитку країни;
- аналізувати закономірності, принципи та фактори, виявляти наслідки їх дії (функціонування), можливості використання в господарській практиці;
- використовувати програмно-цільовий метод для вирішення регіональних проблем;

- аналізувати сучасну ринкову економіку України, виявляти перспективи її розвитку, підвищення ефективності виробництва, зростання добробуту населення, розв'язання інших соціальних проблем;

- розв'язувати задачі з розміщення продуктивних сил і регіональної економіки;

- самостійно готувати завершальні письмові роботи, які висвітлюють актуальні питання розвитку та розміщення продуктивних сил, а також регіональної економіки;

- вміло подавати досягнуті результати самостійного дослідження з використанням сучасних технічних досягнень.

- послідовно й логічно викладати зміст навчального матеріалу в письмовому вигляді в ході поточного контролю та під час проміжного або підсумкового контролю з економічних проблем розвитку продуктивних сил.

Метою дисципліни є формування у студентів знань про розміщення продуктивних сил як динамічний процес, тісно взаємопов'язаний з природними, соціально-економічними умовами, історичними особливостями територіального поділу праці регіонів, країни в цілому, оволодіння науковими основами розміщення і територіальної організації продуктивних сил, аналіз їх динаміки і перспектив розвитку в економіці, вивчення студентами принципів і методів ефективного розміщення продуктивних сил галузевої та територіальної економіки, засобів організації регіональної економіки на основі загальносвітового та українського економічного досвіду, дослідження стану і визначення головних напрямків регіонального розвитку економіки в умовах формування ринкових відносин, глобалізації та регіоналізації суспільно-економічних відносин.

Вивчення теорії і практики розміщення продуктивних сил і економіки районів набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю посилення регіонального підходу до регулювання народного господарства, управління соціально-економічним розвитком територій, забезпечення освоєння природних, виробничих і людських ресурсів регіонів.

Акцентується увага на таких питаннях, як територіальна і галузева структура народного господарства, науково-технічний прогрес, розміщення виробничого й наукового потенціалу, наукові основи державної регіональної економічної політики тощо.

Предметом розміщення продуктивних сил виступає господарський комплекс України, його галузева і територіальна структура.

Завдання розміщення продуктивних сил - вивчення теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки, завдань ефективного використання природних, науково-виробничих та людських ресурсів регіонів країни, територіальної і галузевої структури господарського комплексу, наукових засад державної регіональної економічної політики.

Дисципліна викладається студентам спеціальності «Інформатика - економіка» (бакалавр) у п'ятому семестрі на третьому курсі.

На семінарських заняттях, які проводяться у вигляді обговорень питань теми, лабораторних робіт, дискусій, доповідей, виступів, письмових контрольних робіт, тестувань тощо, перевіряється рівень засвоєння студентами матеріалу окремих тем та бачення ними усього комплексу проблематики навчальної дисципліни “Розміщення продуктивних сил”; формуються вміння самостійно мислити, робити висновки та узагальнення на основі вивченого матеріалу. Питання для самостійної роботи дозволяють розширити діапазон вивчення проблем, ґрунтовно проаналізувати окремі аспекти тем курсу, висвітлити їх зв'язок з практикою господарювання. Дана програма забезпечує поетапне ґрунтовне та комплексне вивчення курсу.

Практичне значення освоєння курсу. Освоєння курсу “ Розміщення продуктивних сил ” дає навички систематизації знань з економічної теорії; дозволяє студентам отримати уявлення про розміщення продуктивних сил як підґрунтя щодо розробки регіональної економічної політики держави. Курс поглиблює знання, одержані у попередніх курсах «Політичної економії», «Історії економічних учень» та «Економічної історії». Він дає можливість поглибити фундаментальну підготовку економістів, у формуванні світоглядних ідей щодо об'єктивного характеру процесу регіоналізації господарства як на світовому рівні, так і в національній економіці.

Курс поглиблює уявлення, сформовані в шкільному курсі економічної географії. Він висвітлює економічні аспекти розміщення продуктивних сил.

Дисципліна “ Розміщення продуктивних сил ” має важливу практичну спрямованість. Набуття інформаційної, функціональної, навчально-пізнавальної, комунікативної, соціальної та інших компетенцій дасть змогу майбутнім фахівцям-економістам навчитись аналізувати наукову інформацію, самостійно знаходити можливі ресурси для розв'язання проблем, моделювати різні ситуації та виробляти стратегію дослідження мети, мати критичне, творче мислення та швидко пристосовуватися до стрімких змін, що відбуваються в світі, формує світогляд студентів як майбутніх науковців, економістів та викладачів економічної теорії.

Курс “Розміщення продуктивних сил” нерозривно пов'язаний із економічною теорією (політекономією), системою технологій, основами екології та економікою природокористування, економікою праці, демографією та соціальною політикою, статистикою, економічною історією, історією економічної думки, макро- та мікроекономікою, галузевими економіками (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт), іншими економічними та політичними науками. Оскільки вона вивчає не тільки економічні, а й інші проблеми регіонів, розміщення продуктивних сил пов'язано також з екологією, демографією, географією, етнографією, управлінням, соціологією, суміжними науками.

Навчально-методичний комплекс складено згідно з програмою вивчення дисципліни “Розміщення продуктивних сил України”, затвердженою Міністерством освіти України.

II. Тематичний план
з курсу „Розміщення продуктивних сил”
на 2013-2014 навчальний рік.

Згідно з навчальними планами, загальний обсяг годин, який виділяється для вивчення дисципліни “ Розміщення продуктивних сил ” для студентів денної форми навчання становить 90 годин.

Для студентів денної форми навчання передбачено 36 годин лекційних занять, 18 годин лабораторних, 6 годин індивідуальних занять(60 годин аудиторних), 30 годин відведено на самостійну роботу студентів.

Відповідно до сучасної концепції навчального процесу основним засобом оволодіння навчальним матеріалом є самостійна робота студентів. З одного боку, вона звільняє студентам час від обов'язкових занять і дає можливість ефективно його використовувати. З іншого — спонукає студентів до формування таких рис, як дисциплінованість, відповідальність, наполегливість, кмітливість тощо. Усе це створює передумови для кращого засвоєння знань та отримання навичок, передбачених навчальною програмою дисципліни.

Тематичний план допомагає студентам зорієнтуватися в тому, які теми дисципліни розглядатимуться на лекціях і семінарських заняттях, а які рекомендується вивчати самостійно, за допомогою відповідних літературних джерел.

Теми курсу	Аудиторних занять	В т.ч.:			Самостійна робота	Всього
		лекції	Лаборато рні	Індив. робота		
2	3	4	5	6	7	8
<i>Модуль 1. Теоретичні основи та загальні умови розміщення продуктивних сил</i>	24	14	7	3	14	38
Предмет, метод і завдання курсу.	3	2	1	-	2	5
Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил.	3	2	1	-	2	5
Економічне районування та територіальна структура народного господарства.	4	2	1	1	2	6
Наукові основи державної регіональної економічної політики.	3	2	1	-	2	5
Наукові методи аналізу територіальної організації народного господарства.	3	2	1	-	2	5
Населення і трудові ресурси України.	4	2	1	1	2	6
Природно-ресурсний потенціал України і його економічна оцінка.	4	2	1	1	2	6
Вид контролю	модульна контрольна робота					
<i>Модуль 2. Розміщення продуктивних сил</i>	27	16	9	2	12	39
Народногосподарський комплекс України.	4	2	1	1	2	6
Паливно – енергетичний комплекс.	3	2	1	-	2	5
Металургійний комплекс.	3	2	1	-	1	4
Машинобудівний комплекс.	3	2	1	-	1	4
Хіміко – лісовий комплекс.	3	2	1	-	1	4
Будівельний комплекс.	2	1	1	-	1	3
Агропромисловий комплекс.	4	2	1	1	2	6
Комплекс по виробництву непродовольчих товарів народного споживання.	2	1	1	-	1	3
Транспортний комплекс та зв'язок.	3	2	1	-	1	4
Вид контролю	модульна контрольна робота					
<i>Модуль 3 Територіальна організація народного господарства України. Вплив зовнішніх економічних зв'язків на розвиток та розміщення продуктивних сил України.</i>	9	6	2	1	4	13
Продуктивні сили України та економічних районів.	6	4	1	1	2	8
Зовнішньоекономічні зв'язки України.	2	1	1	-	1	3
Зовнішньоекономічні зв'язки та співробітництво України з країнами СНД.	1	1	-	-	1	2
Вид контролю	модульна контрольна робота					
ВСЬОГО:	60	36	18	6	30	90

III. ЛЕКЦІЇ ТА ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ з курсу “Розміщення продуктивних сил”

Модуль 1. Теоретичні основи та загальні умови розміщення продуктивних сил

Тема 1. Предмет, метод і завдання курсу

Лекція (2)

1. Сутність і складові елементи продуктивних сил та розміщення продуктивних сил.
2. Мета, об’єкт, предмет та завдання науки “Розміщення продуктивних сил”.
3. Місце курсу “Розміщення продуктивних сил ” серед інших дисциплін, його основні завдання.

Лабораторна робота (1)

1. Поняття про продуктивні сили та розміщення продуктивних сил.
2. Мета, об’єкт, предмет науки про розміщення продуктивних сил.
3. Вітчизняні та зарубіжні теорії розміщення продуктивних сил.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Що є об’єктом і предметом дослідження регіональної економіки?
2. Визначити місце і роль регіональної економіки в системі наук.
3. Визначити в чому полягають основні завдання курсу “Розміщення продуктивних сил ”.

Пошукові питання

1. Визначити особливості впровадження сучасних наукових теорій розміщення продуктивних сил в Україні.
2. В чому полягає закон сталого розвитку продуктивних сил?
3. Визначити поняття про регіональний економічний простір і проаналізувати його основні ознаки.
4. Співставте та проаналізуйте визначення предмета навчальних дисциплін “Розміщення продуктивних сил” і „Основи економічної теорії” (“Політекономія”). Яка головна різниця між цими дисциплінами?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Об’єктом розміщення продуктивних сил є:
  - а) система виробничих, господарських, суспільних відносин у певному регіоні країни;
  - б) господарство певного регіону;
  - в) просторовий аспект розвитку та розміщення продуктивних сил в окремих регіонах;
  - г) територія(регіон) як цілісна суспільно – географічна система зі своїм потенціалом та властивою лише йому територіальною організацією господарства.

2. Що є предметом дослідження розміщення продуктивних сил:
- а) економіка окремого регіону;
  - б) економічні зв'язки між регіонами;
  - в) дослідження впливу ринкового оточення на формування попиту і пропозиції;
  - г) визначення основних передумов зменшення витрат на виробництво.
3. Продуктивні сили -це:
- а) сукупність трудових ресурсів і засобів виробництва.
  - б) галузі матеріального виробництва.
  - в) природні умови і трудові ресурси.
  - г) трудові ресурси, засоби виробництва, наука, менеджмент.
4. Географічний детермінізм – це:
- а) напрямок вчень про взаємозв'язок людини і природного середовища заради виробництва і споживання;
  - б) форма і напрямок вчень, які визначають головну і провідну роль у розвитку суспільства;
  - в) форма натуралістичних вчень, які надають перевагу у розвитку суспільства географічному положенню і природним ресурсам;
  - г) напрямок вчень, що надають перевагу у розвитку суспільства демографічним факторам.
5. Засновниками “ штандортної теорії” розміщення виробництва стали:
- а) А. Вебер, У. Тюнен;
  - б) У. Ізард, П. Хаггет;
  - в) А. Льош, В.Леонтьєв;
  - г) У.Ізард, А. Кристаллер.
- 6.Розміщення продуктивних сил – це:
- а) сукупність об'єктивних матеріальних економічних відносин між людьми у процесі суспільного виробництва та руху суспільного продукту від виробництва до споживання;
  - б) процес створення предмета, продукту, споживчої вартості в результаті функціонування певним способом поєднаних елементів живої праці та засобів виробництва;
  - в) система суспільних відносин, що історично склались у межах областей держави; вона становить сукупність взаємопов'язаних ланок та зв'язків які забезпечують її стійкість та цілісність на макро- і мікрорівнях;
  - г) система речових і особистих елементів, у процесі поєднання яких здійснюється виробництво продукту.

Тестові завдання для домашньої підготовки:

- 1.Об'єктом розміщення продуктивних сил є:
- а) система виробничих, господарських, суспільних відносин у певному регіоні країни;
  - б) господарство певного регіону;
  - в) просторовий аспект розвитку та розміщення продуктивних сил в окремих регіонах;

г) територія(регіон) як цілісна суспільно – географічна система зі своїм потенціалом та властивою лише йому територіальною організацією господарства.

2. Що відноситься до предмета досліджень розміщення продуктивних сил:

- а) економіка окремого регіону;
- б) економічні зв'язки між регіонами;
- в) дослідження впливу ринкового оточення на формування попиту і пропозиції;

г) визначення основних передумов зменшення витрат на виробництво.

3. Закінчіть твердження “ З господарського погляду регіон являє собою”:

- а) частину території, на якій функціонує й розвивається система зв'язків і залежностей між підприємствами та організаціями, що розташовані в її межах;
- б) частину поверхні земної кулі, що знаходиться під суверенітетом певної держави та включає сушу, внутрішні територіальні води, корисні копалини та повітряний простір;

в) елемент геопростору, що найбільш освоєний людиною та використовується нею в господарській діяльності;

г) поєднання промислових підприємств одного або кількох населених пунктів разом із загальними об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури.

4. Метод дослідження складних, багатокomпонентних систем, об'єктів, процесів у господарському комплексі як країни загалом, так і окремих її регіонів – це:

- а) балансовий метод;
- б) статистичний метод;
- в) соціально – економічного прогнозування;
- г) системного аналізу.

5. Метод дослідження, що полягає в обробці, зіставленні та аналізі показників і статистичних даних підприємств, галузей, регіонів і вимірюванні пропорцій в економіці у вартісній і натуральній формах - це

- а) метод системного аналізу;
- б) статистичний метод;
- в) картографічний;
- г) балансовий метод.

6. Закономірності розміщення виробництва і формування економіки регіонів – це:

- а) просторовий вияв дії окремих економічних законів;
- б) універсальні правила розміщення господарства;
- в) виділення загальних ознак розміщення;
- г) певні причини і чинники, що впливають на територіальну організацію продуктивних сил.

7. Принципами розміщення продуктивних сил і формування економіки регіонів є:

- а) правила розміщення галузей і виробництв;
- б) керівні положення існуючого розміщення господарства;

в) керівні положення, якими керуються держава й суб'єкти господарювання в здійсненні економічної політики, розміщенні виробництва;

г) керівні положення, які відображають об'єктивні потреби і умови суспільного розвитку, що реалізуються у процесі практичної діяльності.

8. Основними факторами формування регіонально – економічних систем є:

а) демографічні, природно – географічні, техніко-економічні, соціально-економічні;

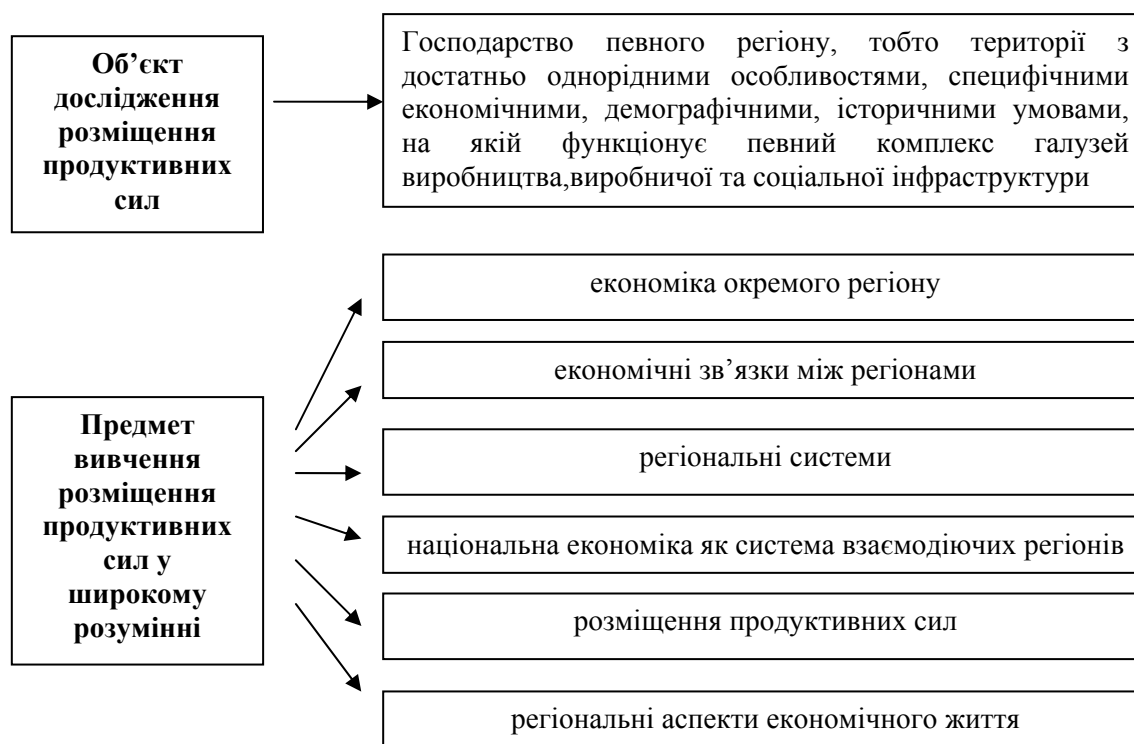
б) сировинні, паливно-енергетичні, споживацькі;

в) природно – екологічні, техніко-економічні, соціально-демографічні, історико - геополітичні;

г) споживацькі, паливно-енергетичні, наукові, транспортні, сировинні.

Завдання 1. Використовуючи літературні джерела та конспект лекцій скласти схеми “Об’єкт дослідження розміщення продуктивних сил”, “Предмет вивчення розміщення продуктивних сил ” та виділити основні завдання курсу “Розміщення продуктивних сил ”.

Методичні матеріали:

Основні завдання курсу

“ Розміщення продуктивних сил ”:

❖ розширення та поглиблення змісту регіональних досліджень, доповнення класичних теорій просторового й регіонального розвитку та впровадження результатів регіональних досліджень у практику господарювання, що сприятиме активізації розвитку регіонів України, комплексному вирішенню проблем просторової організації економіки загалом;

❖ розробка наукових основ оптимальної трансформації господарських комплексів регіонів, їх інфраструктурних складових міжрайонного та міждержавного значення;

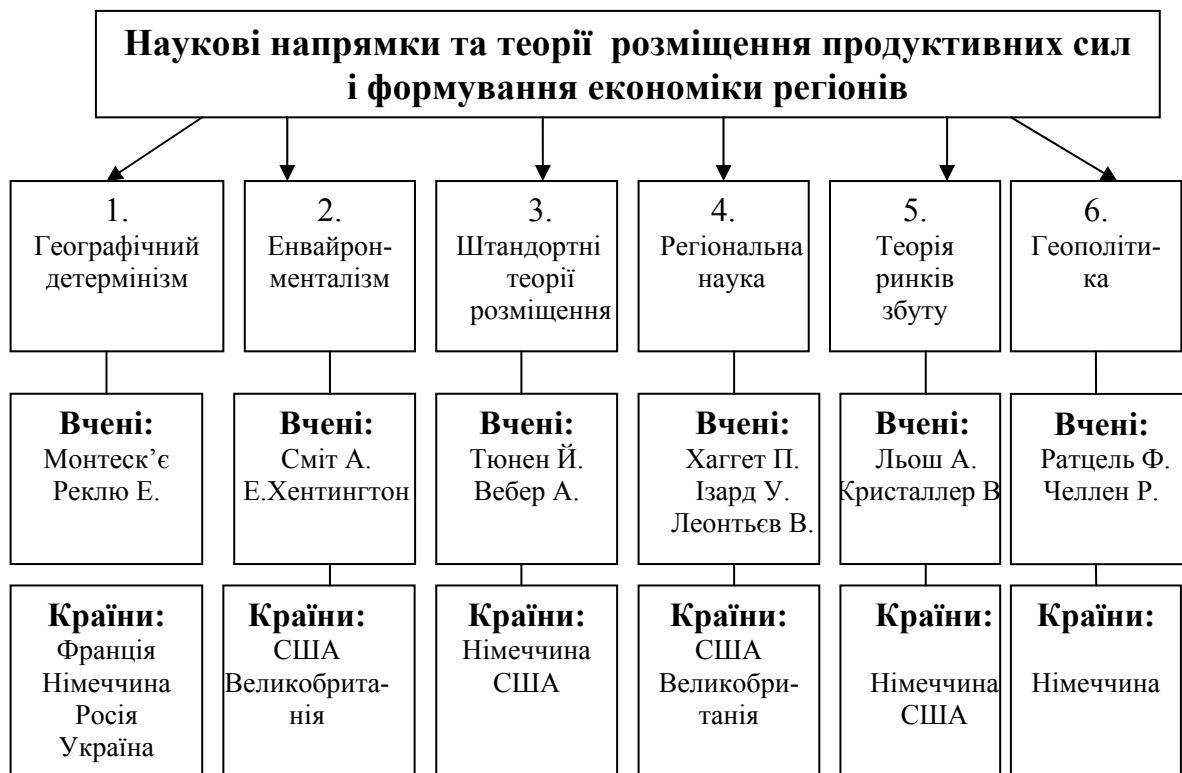
❖ дослідження проблем більш широкого й повного залучення національних і світових ресурсів у розвиток господарства регіонів, урахування впливу глобальних чинників і міжнародного поділу праці на формування та розвиток галузей спеціалізації регіонів України;

❖ вдосконалення фінансово-економічних основ місцевого самоврядування, чітке розмежування повноважень між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, розробка такого механізму міжбюджетних відносин щодо перерозподілу суспільного багатства між центром, районами й територіальними громадами сіл, селищ, міст та їх об'єднань, який відповідав би реалізації державної регіональної економічної політики;

❖ вивчення рівня соціально-економічного розвитку регіонів і можливості наближення його до оптимального, за якого забезпечуватиметься відтворення територіальної спільності людей, природного й соціального середовища їх проживання, що є основною метою функціонування економіки регіону.

Завдання 2. На основі конспекту лекцій та літературних джерел накреслити схеми “Наукові напрямки та теорії розміщення продуктивних сил і формування економіки регіонів”

Методичні матеріали:

1. Географічний детермінізм – форма натуралістичних учень, які надають провідну роль у розвитку суспільства і нації географічному положенню та природним ресурсам.

2. Енвайронменталізм – наукове вчення, яке пояснює міжнародний поділ праці відмінностями у природному середовищі (Е. Хентингтон теорія «кліматичних оптимумів»: найсприятливіші умови для розвитку виробництва мають країни, розташовані у помірному поясі).

3. Штандортні теорії розміщення – виникли у ХІХ ст. і спиралися на визначальну роль прибутку за умов ринкового господарства. Засновником виступає Й. Тюнен – “Ізольована держава в її ставленні до сільського господарства і національної економіки” (1826р.): екстенсивне скотарство, невикористані землі. Модель Тюнена: розміщення зон різної інтенсивності сільськогосподарського виробництва навколо ринкового центру ізольованої держави. **“Залізний закон”** – зниження продуктивності сільського господарства від міста до периферії внаслідок впливу фактора розташування сільськогосподарського підприємства. Основний принцип розміщення промисловості = витрати – min 3 орієнтацій: транспортних; агломераційних (споживачів); оплати робочої сили. А.Вебер – “Теорія штандорта промисловості”(1909 р.)

4. Регіональна наука. Теорії розміщення виробництва дали поштовх регіональним наукам. Цей напрям зарубіжної теорії розміщення продуктивних сил, що виник в першій половині 50 – х років і є синтезом багатьох традиційних наук. У. Ізард (амер.): 1. “Розміщення і просторова економіка”(1956 р.). 2. “Методи регіонального аналізу”(1961 р.) 3. “Загальна соціальна і регіональна теорія”(1968 р.) Перевага попиту над виробництвом, тому основою розміщення виробництва є чисельність населення. П. Хагет (англ.): 1. “Моделі в географії”(1971 р.). 2. “Просторовий аналіз”(1965 р.). Теорія просторової організації суспільства, моделювання процесів на основі мінімізації витрат сил і часу при переміщенні по найкоротших відстанях. В. Леонт'єв: “Дослідження структури американської економіки”(1958 р.) Розробка методів вивчення міжгалузевих зв'язків і міжгалузевого балансу за схемою “витрати – випуск”.

5. Теорія ринків збуту Основні фактори розвитку: ринок збуту товарів; інтереси національного господарства; максимальний прибуток; транспортний; сировиний. Льош А. “Географія розміщення господарства” (1940 р.). Марксистська теорія розвитку і розміщення продуктивних сил-обумовленість продуктивних сил засобами виробництва-«Регіональна економіка» залежить від соціального ладу-централізоване жорстоке планування.

6. Геополітика – напрям, що досліджує політику держави стосовно довкілля та розглядає проблеми, які виникають внаслідок просторових відносин. Термін започаткував швед. Р. Челлен “Великі держави”(1910 р.), Ф. Ратцель: “Антропогеографія”(2 т.), “Політична географія”(1987 р.).

Завдання 3. За допомогою літературних джерел заповніть таблицю “Зарубіжні теорії та концепції регіональної економіки і просторової організації господарства”.

	Теорії та концепції регіональної економіки	Сутність теорій та концепцій
1	Концепції "факторів розвитку і розміщення"	
2	"Штандортні" моделі розміщення виробництва	
3	Науково-технічні (інноваційні) теорії і концепції просторової	
4	Теорії "регіонального економічного розвитку"	
5	Теорії формування міжрегіонального економічного простору	
6	Циклічно-динамічні теорії розвитку і розміщення	
7	Теорії ресурсних циклів	
8	Концепції територіально-виробничих комплексів (ТВК) і економічного районування, міжгалузевих комплексів (МГК)	

Реферат (фіксований виступ)

1. Проблеми розміщення продуктивних сил України на сучасному етапі.
2. Зв'язок дисципліни з економічною теорією, статистикою, галузевими економіками та іншими дисциплінами.
3. Сутність та складові продуктивних сил. Зв'язок територіального поділу праці та розміщення продуктивних сил.
4. Існуючі теорії та концепції розміщення продуктивних сил.

Питання для самоконтролю

1. Чому людину вважають головною продуктивною силою суспільства?
2. Чи можуть закономірності переходити в категорію закону?
3. Яке теоретичне і практичне значення науки про розміщення продуктивних сил?
4. Обгрунтуйте роль науки у формуванні продуктивних сил суспільства. В чому сутність людської потреби? Як класифікуються потреби?
5. Що є предметом курсу "Розміщення продуктивних сил"?
6. Як класифікуються методи вивчення розміщення продуктивних сил?
7. Сутність вітчизняних теорій розміщення продуктивних сил.
8. З'ясуйте поняття "суспільні продуктивні сили", "природні продуктивні сили", "всезагальні продуктивні сили".

Економічний словник

Продуктивні сили, розміщення продуктивних сил, завдання курсу, регіон, методологічна основа розміщення продуктивних сил і формування економіки регіонів, територіальний поділ праці, географічний детермінізм, енвайронменталізм.

Література

Основна:

1. Швець І. Ю. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: навч. посіб. / І. Ю. Швець, Ю. Ю. Швець; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. - Сімф. : ДІАЙП, 2013. - 316 с.

2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов, О. П. Єгоров, В. О. Улибіна. - 9-те вид., переробл. і допововн. - К. : Знання, 2009. - 374 с.
3. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.
4. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / О.М. Петрига; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — К.: Персонал, 2009. — 301 с.
5. Розміщення продуктивних сил (теоретичні основи): навч. посіб. / Ю.І. Стадницький, А.Г. Загородній. — К.: Знання, 2008. — 351 с.
6. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посіб. / Уклад.: Л.С. Бацманова; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. — Луганськ: Альма-матер, 2007. — 134 с.
7. Збарський В. К. Регіональна економіка: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. К. Збарський, В. І. Мацибора, Л. М. Степасюк, С. М. Рогач, О. О. Чередніченко; ред.: В. К. Збарський, В. І. Мацибора; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К. : Компринт, 2013 - 340. с.
8. Регіональна економіка: курс лекцій для самост. вивч. дисципліни за кредит.-модул. системою орг. навч. процесу / О. І. Ковтун; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. - Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2012. - 415 с.
9. Мазаракі А. А. Регіональна економіка: словник термінів: навч. посіб. для студ. ВНЗ / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, А. В. Бохан, Ю. І. Головня, В. М. Будзяк, С. М. Манжалій; ред.: А. А. Мазаракі; МОНМС України, Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К., 2012. - 351 с.
10. Сидорченко Т. Ф. Регіональна економіка: навч.-метод. посіб. / Т. Ф. Сидорченко, О. В. Задворна, О. А. Ліпанова. - Бердянськ : Ткачук О.В., 2012. - 175 с.
11. Спорняк С. О. Регіональна економіка: курс лекцій для студ. ден. та заоч. форм навчання напряму "Економіка та підприємництво" / С. О. Спорняк, Я. В. Федько; МОНМС України, ДЗ "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". - Луганськ, 2012. - 280 с.

Додаткова

1. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підруч. / Д.М. Стеченко. — К.: Вікар, 2006. — 400 с.
2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / С.І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: Вид. Паливода А.В., 2006. — 284 с.
3. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Нижник. — Хмельниц.: ХДУ, 2006. — 321 с.
4. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. для дистанц. навчання / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини "Україна". — К.: Ун-т "Україна", 2005. — 245 с.
5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко, М.І. Фащевський, Л.Г. Чернюк, О.Д. Краєвий, П.П. Борщевський, Б.М. Данилишин, І.В. Білоконь, С.І. Бандур; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 987 с.

6. Розміщення продуктивних сил: Навч. посіб. / В.І. Антонік, В.А. Ковальчук, В.Д. Кононенко, Є.К. Бабець, В.П. Стасюк. — Кривий Ріг: Мінерал, 2005. — 194 с.

7. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С.І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Європ. ун-т. — Вид. переробл. і допов. — К., 2006. — 216 с.

8. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.В. Жук, В.П. Круль; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — К.: Кондор, 2004. — 293 с.

9. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. — К.: Кондор, 2004. — 342 с.

10. Розміщення продуктивних сил України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є.П. Качан, М.С. Пушкар, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрига, О.В. Корж, Т.Є. Царик, Л.П. Запорожан, В.Я. Брич, Д.В. Ткач, Г.П. Баб'як. — 3-є вид. — К.: Вид. Дім "Юрид. кн.", 2004. — 551 с.

Тема 2: “Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил”

Лекція (2)

1. Сутність економічних законів суспільного виробництва.
2. Основні закономірності розміщення продуктивних сил.
3. Основні принципи й фактори розміщення продуктивних сил.

Лабораторна робота (1)

1. Зміст основних понять «закон», «закономірність», «принцип», «чинник», їх об'єктивний характер.
2. Закономірності розміщення продуктивних сил.
3. Принципи розміщення продуктивних сил.
4. Чинники розміщення продуктивних сил

Питання для самостійної роботи студентів

1. Стратегія сталого розвитку продуктивних сил України.
2. Фактори екологічної й економічної безпеки держави у контексті проблем розміщення та розвитку продуктивних сил.
3. Розкрити суть поняття про економічний простір та пояснити закономірності його формування.

Пошукові питання

1. Визначте, яка роль принципів розміщення продуктивних сил?
2. Чи існує зв'язок між законами та закономірностями?
3. В чому полягає суть принципів раціонального розміщення виробництва?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Принципами розміщення продуктивних сил називаються:
  - а) сукупність причин, що зумовлюють особливості розвитку певних

економічних процесів на конкретній території.

б) стисло викладені науково обґрунтовані положення або правила господарювання, яких необхідно дотримуватись суб'єктам економічної діяльності на певному етапі історичного розвитку.

в) наукові положення, що відображають стійкі причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами в природі та суспільстві.

г) усі відповіді правильні.

2. Факторами розміщення продуктивних сил називають:

а) стисло викладені науково обґрунтовані положення або правила господарювання, яких необхідно дотримуватись суб'єктам економічної діяльності на певному етапі історичного розвитку.

б) наукові положення, що відображають стійкі причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами в природі та суспільстві.

в) сукупність причин, що зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів на конкретній території.

г) усі відповіді правильні.

3. Закони й закономірності РПС — це:

а) способи дії на окремий регіон з метою здійснення координації його діяльності;

б) правила та норми, яким повинна підпорядковуватися окрема територія;

в) об'єктивні відносини, що не залежать від волі окремих людей;

г) всі відповіді вірні.

4. Закономірність комплексного розміщення продуктивних сил виявляється у:

а) територіальному зближенню обробної промисловості з видобувною;

б) розміщенні виробництва до джерел сировини, палива, споживача;

в) зосередженні виробництва й населення у найбільш вигідних місцях регіону;

г) формуванні економічних районів і їх спеціалізації.

5. Чим обумовлена закономірність територіального поділу праці?

а) об'єктивною необхідністю взаємовигідного розвитку співробітництва;

б) поєднанням централізованих та регіональних методів управління;

в) територіальним об'єднанням підприємств;

г) реструктуризацією господарського комплексу.

6. Закономірність економічно ефективного (раціонального) розміщення продуктивних сил реалізується:

а) завдяки спеціалізації території на виробництві певних видів продукції та послуг на основі розвинутого міжрегіонального обміну;

б) завдяки зосередженню виробництва й населення у найвигідніших місцях регіону, що забезпечує вищий (ніж середній для регіону) рівень життя та ефективність виробництва;

в) завдяки формуванню територіально-виробничих комплексів;

г) через принцип наближення розміщення виробництв до джерел сировини, палива, трудових ресурсів та споживача.

7. Принцип обмеженого централізму передбачає:

а) дотримання збалансованості між виробничими потужностями та

обсягом виробництва;

б) сприяння країни і регіону розвитку тих галузей виробництва, для яких складаються найкращі умови, а їх продукція користується постійним попитом на міжнародному та внутрішньодержавному ринках;

в) запобігання зустрічних перевезень однотипної продукції.

8. Фактор ринкової кон'юнктури визначає:

а) рух цін та цінних паперів;

б) рівень розвитку господарства країни;

в) статеву й вікову структуру трудових ресурсів;

г) виробничий потенціал регіону.

Завдання 1. Визначити основні закони, закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування регіональних соціально – економічних систем. Скласти опорний конспект по даній темі. Використати навчальну літературу.

Рис. 1 Взаємозв'язок економічних законів та закономірностей розміщення продуктивних сил

Економічні закони – це необхідні, сталі, постійно повторювані взаємозв'язки і взаємозалежності між економічними процесами та явищами в

процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг.

Закономірність - своєрідні закони територіальної організації народного господарства; просторовий вияв економічних законів розвитку, істотний зв'язок явищ природи з громадським життям. В основу закономірностей розміщення продуктивних сил покладено економічні закони.

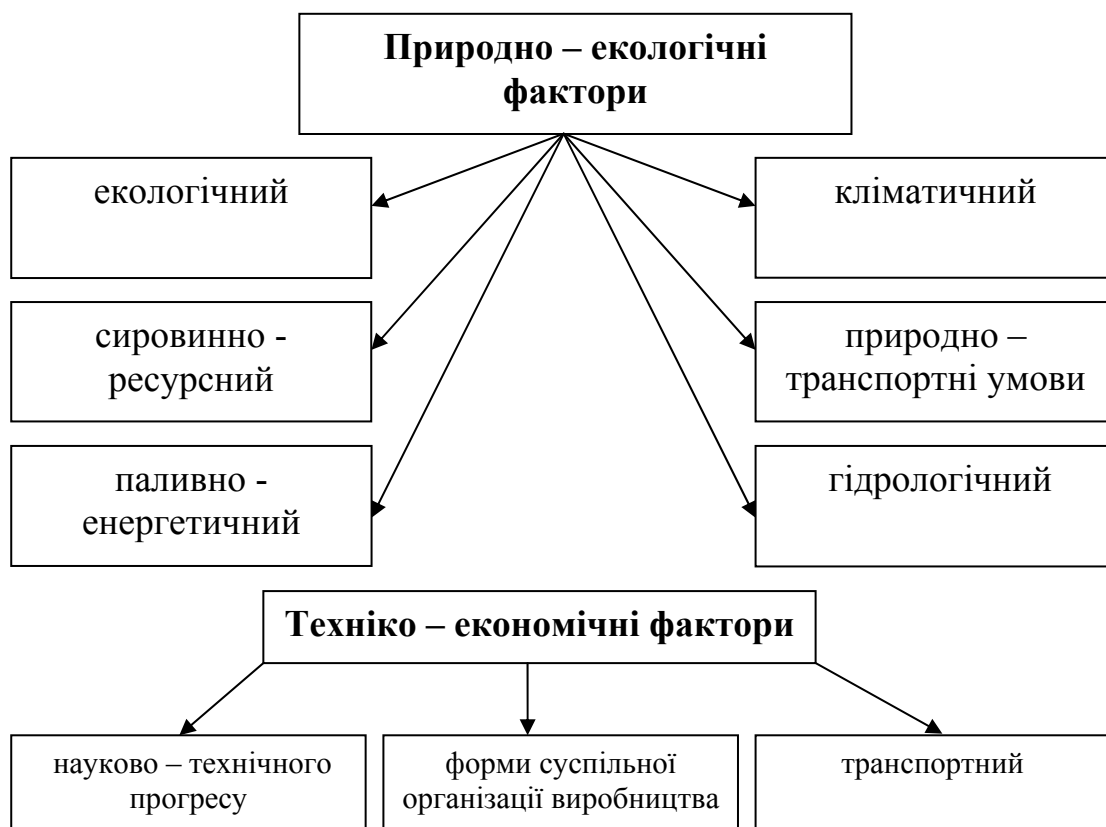
Принципи – коротко сформульовані суспільством керівні положення, якими керується держава й суб'єкти господарювання в здійсненні економічної політики, розміщенні виробництва та формуванні економіки регіонів.

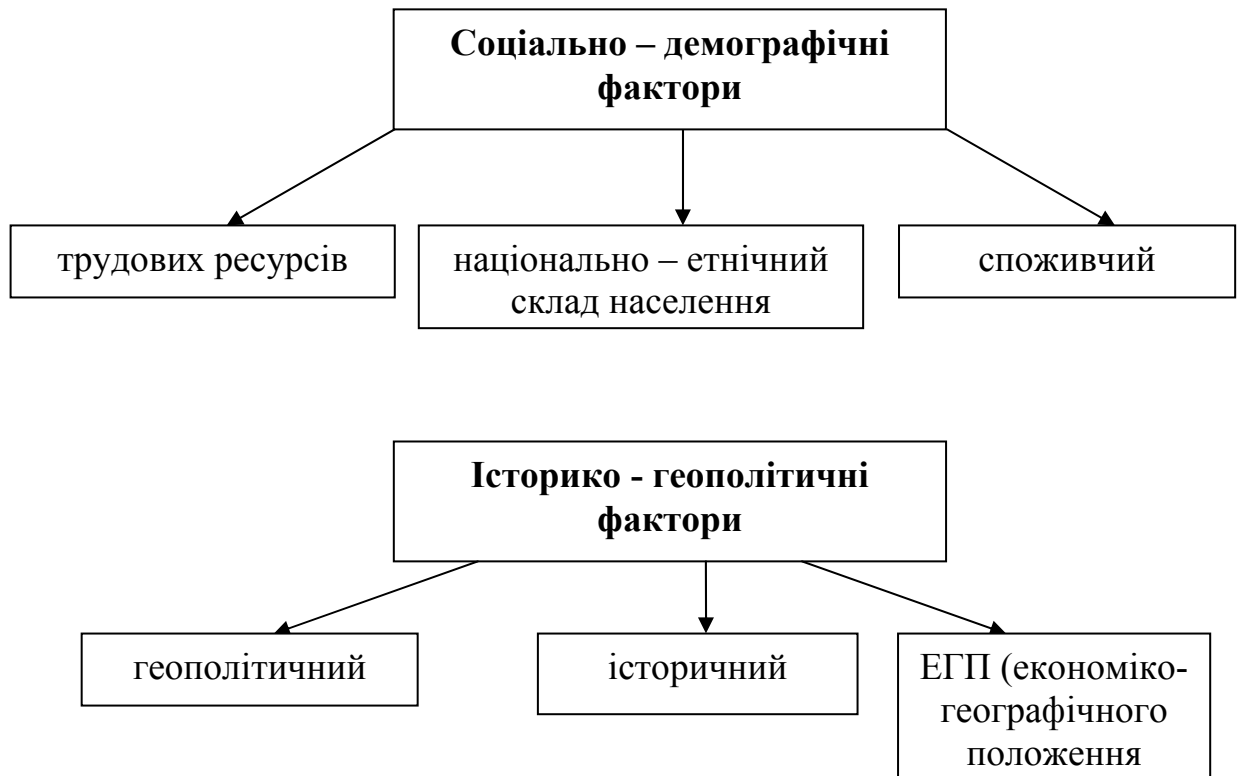
Найважливіші принципи:

- ✓ раціонального розміщення виробництва;
- ✓ збалансованості й пропорційності;
- ✓ забезпечення економічної рівноваги;
- ✓ вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів;
- ✓ урахування міжнародного територіального поділу праці.

Фактори – сукупність аргументів(причин), які зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні. Вони визначають кількісні і якісні характеристики видів господарської діяльності. У розміщенні господарства фактори впливають на вибір місця розташування окремих виробничих об'єктів, групи підприємств, на розміщення окремих галузей господарства формування ТВК.

Існує багато різноманітних факторів, які доцільно об'єднати в такі споріднені групи: природно – екологічні; техніко – економічні; соціально – демографічні; історико – геополітичні.

Концепція факторів розміщення продуктивних сил належить до числа найважливіших і фундаментальних, тому що виступає інструментом для вирішення кожного конкретного питання, розташування господарських об'єктів і формування територіально – господарських комплексів.

Вправа 1. Горілчана компанія вирішила побудувати новий завод з випуску горілки і у зв'язку з цим здійснювала пошук його місця розташування. Але при цьому компанія відійшла від традиційної процедури вибору місця розташування горілчаних заводів (назвіть основний фактор розміщення) і як перспективні для розміщення оцінювала екологічно чисті райони України. Чому? Який фактор розміщення компанія при цьому враховувала?

Вправа 2. В Україні виробництво алюмінію становить близько 22 тис. т, магнію - понад 19 тис. т, а затрати електроенергії на виплавку цих металів становлять, відповідно: 35,8 млн кВт і 37,0 млн кВт/год. Визначте енергомісткість 1 т металу кожного виду, порівняйте ці показники, зробіть висновки. Де розташовані алюмінієві та магнієві заводи на території України, якими факторами зумовлено їх розміщення?

Енергомісткість характеризує витрати первинних паливно-енергетичних ресурсів у натуральному виразі (тоннах умовного палива) на одиницю валового продукту або валового внутрішнього продукту:

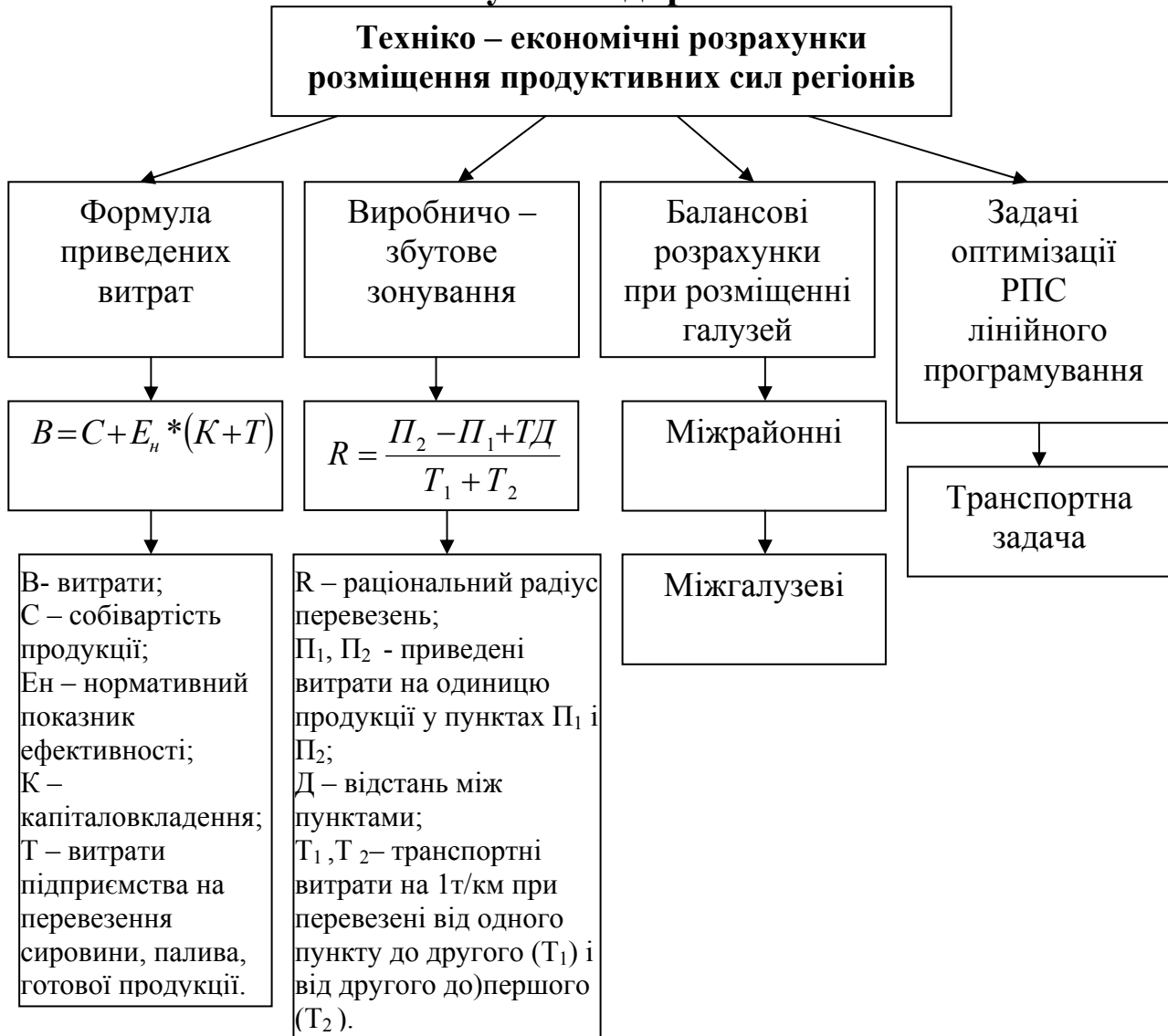
$$EM = EM_{прт} / EP_{прт};$$

де $EM_{прт}$ — енергомісткість промислової продукції в році t , визначена за валовим продуктом (ВП) або валовим внутрішнім продуктом (ВВП); — витрати паливно-енергетичних ресурсів у промисловості в році t в натуральному виразі.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. На основі навчальної літератури законспектувати і вивчити наукові методи аналізу і обґрунтування розміщення продуктивних сил. Накреслити схему “Розрахункове обґрунтування розміщення галузей і підприємств”.

Розрахункове обґрунтування розміщення галузей і підприємств.

Завдання 2. Назвіть та охарактеризуйте фактори, які мають найбільший вплив на розміщення таких видів економічної діяльності, як: сільське господарство, промисловість (добувна та переробна), будівництво, діяльність транспорту та зв'язку.

Завдання 3. Поділіть групу факторів розміщення продуктивних сил, які перелічено, на матеріальні та нематеріальні фактори розміщення: природно-географічне положення; рівень соціально-економічного розвитку; кількість населення; соціальна інфраструктура; наявність природно-сировинних ресурсів; наявність транспортних комунікацій; науково-технічний потенціал; соціальний клімат; екологічна ситуація; звичаї та традиції; якість управління; форма територіальної організації господарства; виробничий апарат. Результати подати

у вигляді таблиці(матеріальні та нематеріальні фактори розміщення продуктивних сил).

Завдання 4. Оберіть, на Ваш розсуд, конкретний діючий виробничий об'єкт і опишіть. Які обставини спричинили його спорудження, що і які фактори було взято до уваги при спорудженні об'єкта саме в цьому місці, чи не порушує його діяльність екологічний баланс території. Якщо об'єкт, про який йдеться, споруджений давно, то визначте, який з факторів РПС не було взято до уваги для забезпечення успішної роботи об'єкта сьогодні.

Задача 1. Визначити приведені витрати на виробництво 1 тони цементу, собівартість якого 180 грн/т., капітальні витрати на будівництво цементного заводу стали 427 тис. грн. , при коефіцієнті ефективності капітальних вкладень 0,15. За рік підприємство виробляє 50 тис. тон цементу.

Задача 2. Визначити собівартість продукції цукрового заводу, якщо на виробництво 1 кг цукру витрачається 2,3 кг цукрового буряка за ціною 4 грн/кг. На кожен тону готової продукції витрачається матеріалів на суму 150 грн. і нараховується заробітна плата робітникам 30 грн. Витрати на реалізацію 1 тони цукру складають 70 грн.

Реферат (фіксований виступ)

1. Суть і значення принципів розміщення продуктивних сил.
2. Роль закономірностей у розвитку розміщення продуктивних сил.
3. Особливості факторів розміщення продуктивних сил та економіки регіонів.
4. Що зумовлює визначальну роль екологічних і соціальних факторів у розвитку виробництва.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення економічної закономірності та її відмінності від економічного закону.
2. На яких економічних законах ґрунтується розміщення продуктивних сил як галузь економічної науки?
3. Назвіть основні закономірності розміщення продуктивних сил і розкрийте їх суть.
4. Дайте визначення і назвіть найважливіші принципи розміщення продуктивних сил.
5. Назвіть основні групи факторів розміщення продуктивних сил, поясніть їх значення в господарській практиці РПС.

Економічний словник

Економічні закони суспільного виробництва, закономірності розміщення продуктивних сил: соціальна спрямованість, усталеність розвитку, національна безпека, планованість, керованість, комплексність, конкурентоспроможність, ефективність господарства економічних районів, принципи і фактори

розміщення продуктивних сил, науково-технічний прогрес, формула приведених витрат, виробничо-збутове зонування, міжрайонний(міжгалузевий) баланс, територія.

Література

Основна:

1. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.
2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / О.М. Петрига; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — К.: Персонал, 2009. — 301 с.
3. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — Черкаси: ЧДТУ, 2006. — 315 с.
4. Регіональна економіка у схемах і таблицях: навч.-практ. посіб. / Т. М. Серікова, Н. К. Гіковата, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2010. — 176 с.

Додаткова

1. Регіональна економіка: підручник / Ред.: Є.П. Качан; Терноп. нац. екон. ун-т. — Т., 2009. — 664 с.
2. Регіональна економіка: тексти лекцій / О.В. Ольшанська, М.І. Фащевський, І.В. Білоконь, Ю.І. Пітюренко, В.П. Цибуляк, Л.Г. Чук, Т.А. Заяць, О.Д. Краєвий, К.Ф. Коценко, Н.О. Бойко; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. — К., 2009. — 330 с.
3. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. посіб. / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2009. — 200 с.

Тема 3. Економічне районування та територіальна структура народного господарства.

Лекція (2)

1. Економічне районування: суть та основні функції.
2. Принципи і чинники економічного районування.
3. Типи економічних районів.

Лабораторна робота (1)

1. Економічне районування як науковий метод територіальної організації народного господарства.
2. Принципи і критерії виділення великих економічних районів.
3. Основні районоутворювальні чинники.
4. Ієрархія економічних районів, їх основні типи.
5. Практичне значення економічного районування.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Зв'язок природно-ресурсного та економічного районування України.
2. Районоутворюючі міста економічних макрорайонів України.
3. Розкрийте сутність соціально-економічного районування.
4. Назвіть ієрархію соціально-економічних районів.
5. Які основні ознаки соціально-економічного району?
6. Назвіть основні типи економічних районів, наведіть приклади.
7. У чому полягає наукове і практичне значення соціально-економічного районування?
8. Яке значення мають формування ВЕЗ, регіональних науково-технологічних парків, кластерів для України?

Пошукові питання

1. Яка адміністративна одиниця є структурним складником економічного району?
2. На основі яких ознак формуються економічні райони?
3. Поділ країни на які економічні райони пропонується фахівцями з розміщення продуктивних сил?
4. Які економічні райони є провідними в господарстві України?
5. Чим відрізняється економічний регіон від економічного району?
6. Які регіони виділяють за географічним положенням?
7. Що таке депресивні регіони? За яким показником ідентифікують цей тип регіону?
8. У чому полягає екологічна функція регіонів ?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Обґрунтуйте поняття економічного районування:
  - а) об'єктивний процес формування економіки окремої території;
  - б) суб'єктивний поділ країни на окремі райони;
  - в) продуманий поділ країни на економічні райони;
  - г) усі відповіді правильні.
2. Харківська, Полтавська, Сумська області утворюють економічний район:
  - а) Подільський;
  - б) Північно-Східний;
  - в) Поліський;
  - г) Центральний.
3. Головним районоутворюючим фактором у кожній країні є:
  - а) суспільний територіальний поділ праці;
  - б) рішення виконавчих органів влади;
  - в) розміщення природних ресурсів;
  - г) розміщення населення.
4. Сукупність промислових центрів, що мають спільну інфраструктуру та трудові ресурси - це:

- а) промисловий регіон;
- б) спеціалізована зона;
- в) промислова агломерація;
- г) промисловий вузол;
- д) спеціалізований район.

5. Практичне значення економічного районування полягає у:

- а) підвищенні ефективності використання ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу;
- б) формуванні раціональної структури виробництва;
- в) науково обґрунтованому розподілі країни на економічні райони;
- г) створенні економічної основи територіального управління господарством регіонів;
- д) удосконаленні стратегії соціально-економічного розвитку країни.

6. Економічні фактори формування економічних районів:

- а) суспільний територіальний поділ праці;
- б) природні умови і ресурси;
- в) суспільно-політичний устрій;
- г) форми територіальної організації виробництва-
- д) районоформуючі центри.

7. Ознаки економічного району:

- а) спеціалізація;
- б) наявність адміністративних органів управління;
- в) комплексність;
- г) керованість;
- д) чисельність населення.

8. Регіон-це

а) компактне скупчення населених пунктів (в основному міських), що місцями зростаються, об'єднаних у складну динамічну систему інтенсивними виробничими, господарськими і культурно-побутовими зв'язками;

б) виділену за сукупністю певних ознак територію, що займає чітке місце в системі таксономічного районування;

в) територія в рамках однієї держави чи групи держав, яка є однорідною за певними критеріями та не обов'язково є таксономічною одиницею в системі територіального членування;

г) взаємообумовлене поєднання органічно пов'язаних між собою підприємств на певній території відповідно до особливостей її ресурсної бази і транспортно-географічного положення, які забезпечують максимум продукції за найменших витрат.

9. Регіони, яким притаманна велика частка базових галузей промисловості у виробництві, що зберегли своє значення і за сучасних умов, називаються

- а) слабкорозвинутими регіонами;
- б) старопромисловими регіонами;
- в) малозадовільними регіонами;
- г) динамічними регіонами.

10. Залежно від проблемності розвитку регіонів виділяють:

- а) особливо сприятливі регіони;
- б) проблемні регіони;
- в) малозадовільні регіони;
- г) динамічні (піонерні) регіони.

Вправа 1. За допомогою атласу (економічна і соціальна географія України) на контурну карту нанести економічні райони України (Північно – Західний, Столичний, Північно – Східний, Карпатський, Подільський, Центральний, Придніпровський, Донецький, Причорноморський).

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. На основі даних статистичного довідника визначити основні показники діяльності одного з економічних районів, мережу яких запропонував Ф.Д. Заставний. Слід врахувати, що показники розвитку певного економічного району можна одержати шляхом складання показників розвитку господарства областей, які входять до його складу.

Завдання 2. По кожному економічному району визначити галузі промисловості, що отримали в ньому найбільший розвиток. Дати обґрунтовану відповідь, які передумови сприяли розвитку і розміщенню саме цих галузей на території району.

Задача 1. Необхідно визначити, за якою мінімальною ціною необхідно продавати овочі на ринку, якщо фермер виростив 6 т томатів і 4 т огірків, при цьому йому необхідно погасити кредит 2500 грн, який взято на 6 місяців під 27% річних і забезпечити дохід у розмірі 3000 грн. Ферма знаходиться на відстані 12 км від ринку збуту овочів. Транспортний тариф 40 грн за 1 т-км. Витрати на вирощування 1 кг томатів складають 0,7 грн, а 1 кг огірків - 0,5 грн.

Задача розв'язується з використанням формули І. Тюнена для визначення земельної ренти (доходу) від сільськогосподарської діяльності:

$$L = P \cdot (C_p - a) - P \cdot t_{mp} \cdot K,$$

де L – земельна рента або дохід з землі;

P – обсяг виробленої сільськогосподарської продукції;

C_p – ціна реалізації одиниці продукції на ринку;

a – витрати на виробництво одиниці продукції;

t_{mp} – транспортний тариф;

K – відстань від місця виробництва продукції до ринку збуту.

Реферат (фіксований виступ)

1. Різноманіття та неоднозначність підходів до формування економічних районів України.
2. Основи районного планування промислових районів та вузлів.
3. Показники та критерії оцінки спеціалізації економічних районів.

Питання для самоконтролю

1. Визначте суть економічного району.
2. У чому проявляється об'єктивний характер формування економічного району?
3. Що являє собою територіальний поділ праці? Який вплив він чинить на формування економічних районів?
4. Назвіть основні районоутворюючі фактори і поясніть їх вплив на процес районоутворення.
5. Розкрийте суть основних принципів економічного районування.
6. Визначте типи й ієрархію економічних районів.
7. Перелічіть основні етапи розвитку вчення про економічне районування в Україні.
8. Визначте сучасну мережу макрорайонів України.
9. У чому полягає прикладне значення економічного районування для науки РПС?

Економічний словник

Район, галузеве та інтегральне районування, територіальна організація господарства, середні економічні райони, мережа економічних районів, принципи економічного районування, економічне районування, ознаки району, районоутворювальні фактори, принципи економічного районування, районний господарський комплекс та його галузева структура (три групи галузей), форми територіальної організації продуктивних сил економічних районів, типи економічних районів, макро-, мезо- і мікрорайони, генеральне економічне районування.

Література

Основна:

1. Економічне районування в умовах інтернаціоналізації світового господарства/ С.Ф. Кучер // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 3. — С. 53-59.
2. Макроекономічне районування України: історичні витоки, сучасність та перспективи: монографія / ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2011. — 268 с.
3. Принципи соціально-економічного районування територій з урахуванням регіональних особливостей/ О.Д. Стефанюк // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. — 2007. — Вип. 5. — С. 25-36.
4. Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр. : у 2 ч. Ч. 1 / Ред.: В. М Чередніченко. — К., 2010. — 288 с.
5. Регіональна економіка / Є. І. Осадчий. — Сімф., 2011. — 319 с.
6. Регіональна економіка у схемах і таблицях: навч.-практ. посіб. / Т. М. Серікова, Н. К. Гіковата, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2010. — 176 с.

7. Регіональна економіка: курс лекцій / І. О. Борисюк, Н. М. Кравчук; Нац. авіац. ун-т. — К.: НАУ, 2011. — 112 с.
8. Регіональна економіка: навч. посіб. / О. А. Кулініч, Л. М. Лобановська, В. О. Козуб; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Х., 2010. — 307 с
9. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

Додаткова

1. Депресивні території: підходи до трактування, концепції формування, особливості типології / М.О. Барановський // Економічна теорія. — 2007. — № 3. — С. 3-12.
2. Природно-сільськогосподарське районування України: [монографія] / С.О. Осипчук. — К.: Урожай, 2008. — 189 с.
3. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): Моногр. / Ф. Заставний; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2006. — 348 с.
4. Районування території за чинниками розміщення господарської діяльності як елемент маркетингу місць / Ю.І. Стадницький, О.Е. Товкан, А.В. Симак // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Логістика. — 2008. — № 633. — С. 686-691.
5. Розвиток та розміщення продуктивних сил регіону: соціально-економічні аспекти: Моногр. / Г.І. Купалова, А.Б. Клиновський; Укр. держ. ун-т економіки і фінансів, Терноп. комерц. ін-т. — Т.: Підруч. і посіб., 2005. — 228 с.
6. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С.І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Європ. ун-т. — Вид. переробл. і допов. — К., 2006. — 216 с.
7. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / О.М. Петрига; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — К.: Персонал, 2009. — 301 с.
8. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.
9. Суспільно-екологічне районування території (географічний підхід): монографія / І. М. Дудник, І. В. Литовченко; Нац. аграр. ун-т. — К., 2011. — 189 с.
10. Територіальна організація зернопродуктового комплексу регіону та напрями його удосконалення: монографія / Г.М. Калетнік, Т.В. Пепа, В.М. Ціхановська; Вінниц. нац. аграр. ун-т. — Вінниця: Вінниц. газ., 2010. — 180 с.
11. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні: монографія / В. П. Нагірна, Г. П. Підгрушний, М. І. Фашевський, І. О. Горленко, Ю. Д. Качаєв, Т. Ю. Мельниченко, І. Г. Савчук, Т. Є. Яснюк, Л. Ю. Шабашова, Н. І. Серєда; Ред.: В. С Трубенко; НАН України, Ін-т географії. — К., 2010. — 280 с.

12. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії / В.П. Нагірна // Український географічний журнал. — 2009. — № 1. — С. 36-41.

Тема 4. Наукові основи державної регіональної економічної політики.

Лекція (2)

1. Сутність державної регіональної економічної політики.
2. Об'єкти, суб'єкти та завдання державної регіональної економічної політики.
3. Механізм реалізації державної регіональної економічної політики.

Лабораторна робота (1)

1. Визначення регіональної політики, її мета і завдання.
2. Основні напрями та принципи регіональної економічної політики.
3. Сучасні чинники регіональної політики та регіонального розвитку.
4. Механізм реалізації регіональної економічної політики.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Визначте сутність механізму державної регіональної економічної політики.
2. Розкрийте зміст складових механізму державної регіональної економічної політики.
3. Для чого розробляються програми регіонального соціально-економічного розвитку?
4. Назвіть основні риси європейської моделі регіональної інноваційної політики.
5. Зробіть порівняння зарубіжного та вітчизняного досвіду побудови і використання системи індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів.
6. Визначте напрями удосконалення механізму реалізації регіональної економічної політики в Україні.
7. Назвіть функції центральних органів державної виконавчої влади.

Пошукові питання

1. Що є об'єктами, суб'єктами і метою державної регіональної економічної політики?
2. Які головні завдання державної регіональної економічної політики в Україні?
3. Перелічіть основні напрями і принципи реалізації державної регіональної економічної політики в Україні.
4. Головні напрямки державної регіональної економічної політики.
5. Мета державної регіональної економічної політики в економічній, соціальній та екологічній сферах.
6. Реалізація довгострокового стратегічного розвитку передбачає вирішення ряду економічних, соціальних та організаційних завдань, розкрийте їх.

7. Основні принципи на яких базується сучасна державна регіональна економічна політика.

8. Що повинен забезпечувати механізм державного регулювання регіонального соціально-економічного розвитку ?

9. Практичні заходи, що плануються для реалізації державної економічної політики України до 2015 року?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Пряме регулювання державою регіонального розвитку передбачає:
  - а) надання державних інвестицій (субсидій і позик) та створення за участю держави певних видів діяльності (виробництва, об'єктів інфраструктури);
  - б) створення державної системи податкових пільг, грантів, послуг інфраструктури тощо.
2. Головною передумовою проведення ефективної регіональної політики є:
  - а) забезпеченість території природними і демографічними передумовами;
  - б) розвиток національної економіки;
  - в) наявність депресивних і розвинутих регіонів;
3. Метою регіональної політики є:
  - а) підтримка депресивних районів за рахунок високорозвинених;
  - б) прискорення розвитку високорозвинених регіонів;
  - в) збільшення національного багатства країни шляхом ефективного використання природно-ресурсного, трудового і науково-технічного потенціалу кожного регіону;
  - г) забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку окремих регіонів.
  - д) поступове, послідовне вирівнювання рівнів соціально- економічного розвитку регіонів з урахуванням економічних, соціальних, історико-культурних та інших особливостей регіонів.
4. Основним засобом здійснення довгострокової стратегії регіональної політики є створення:
  - а) регіональних програм соціально-економічного розвитку;
  - б) регіональних планів соціально-економічного розвитку;
  - в) регіональних прогнозів соціально-економічного розвитку.
5. Питання визначення пріоритетів і основних напрямків розвитку регіонів повинні вирішуватись:
  - а) державою;
  - б) муніципальними органами;
  - в) ринковими структурами.
6. Регіональна економічна політика - це:
  - а) регіональна економічна політика держави;
  - б) соціально-економічна політика регіону;
  - в) сукупність двох попередніх форм.

7. Стратегічні пріоритети державної економічної регіональної політики України:

- а) зростання інноваційної активності регіонів;
- б) підвищення якості життя людини як реального критерію дієвої регіональної політики;
- в) реформування бюджетних відносин відповідно до потреб підприємств;
- г) забезпечення збалансованості між децентралізацією управління і єдиновладдям;
- д) удосконалення міжрегіональної співпраці.

8. Державна регіональна політика це:

- а) чітко опрацьована в законодавчому аспекті практична діяльність держави в усіх регіонах країн;
- б) система заходів організаційного, правового та економічного характеру, що здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її стратегічних і тактичних поточних цілей;
- в) сфера діяльності з управління політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, яка відображає як взаємовідносини між державою і регіонами, так і регіонів між собою;
- г) сукупність заходів, які здійснюються державою у сфері розвитку регіонів відповідно до стратегічних і тактичних поточних цілей.

9. Основні концептуальні основи, напрями та засоби державної регіональної економічної політики визначає:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Конституція України;
- д) органи місцевого самоврядування.

10. Суб'єктами регіональної економічної політики можуть бути:

- а) промислові групи окремого регіону;
- б) економічні зв'язки між регіонами;
- в) різні адміністративно-територіальні утворення, їх об'єднання;
- г) органи виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Вправа 1. На прикладі конкретного регіону назвіть та проаналізуйте основні напрями розвитку державної регіональної економічної політики.

Вправа 2. Як вже відомо ключовим у механізмі регіонального розвитку є формування та розподіл фінансових ресурсів між державним й місцевим бюджетами. Які саме види економічної діяльності у регіонах повинні фінансуватися за рахунок державного бюджету і чому? Наведіть конкретні приклади для регіону у якому Ви мешкаєте.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Побудуйте структурно – логічну схему “ Цілі регіональної політики в сучасному світі”.

Завдання 2. Назвіть та проаналізуйте основні завдання державної регіональної соціально-економічної політики для конкретного регіону України (за допомогою статистичних даних державної служби статистики).

Реферат (фіксований виступ)

1. Головні напрямки державної регіональної економічної політики.
2. Мета державної регіональної економічної політики економічній, соціальній та екологічній сферах.
3. Економічні, соціальні та організаційних завдання реалізації довгострокового стратегічного розвитку .
4. Основні принципи регіональної економічної політики.

Питання для самоконтролю

1. Державна регіональна економічна політика (ДРЕП) сучасної України.
2. Першочергові завдання ДРЕП.
3. Принципи ДРЕП.
4. Механізм державного регулювання розвитку регіонів. Загальнодержавні програми.
5. Етапи реалізації регіональної політики. Ефективність регіональної політики.
6. Принципи та методи регіонального управління.
7. Взаємозв'язок регіонів в економіці України.

Економічний словник

Державна регіональна політика, основні напрями державної регіональної економічної політики, об'єкти державної регіональної політики, суб'єкти державної регіональної політики, цілі державної регіональної економічної політики, завдання державної регіональної політики, механізм реалізації державної регіональної економічної політики. Складові елементи механізму реалізації державної регіональної економічної політики: законодавчо-нормативна база, бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку, прогнозування, планування і програмування, вільні економічні зони, міжрегіональне і прикордонне співробітництво, схеми-прогнози та державні програми розвитку і розміщення продуктивних сил України.

Література

Основна:

1. Регіональна політика в Україні: напрями її реалізації та правові аспекти: матеріали вуз. наук.-практ. конф., 30 берез. 2012 р., Харків / ред.: В. С. Пономаренко. - Х., 2012. - 159 с.
2. Регіональна економічна політика в умовах інтеграції України в сучасну світогосподарську систему: монографія / В. В. Комірна; Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. Ю. Бугая. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 427 с

3. Регіональна економічна політика Європейського Союзу: досвід для України: монографія / М.С. Гамов, А.О. Єгоров, Г.Л. Кладова, О.О. Нечай, О.П. Сарнацький; Запоріж. нац. техн. ун-т. — Запоріжжя, 2010. — 191 с.

4. Регіональна політика на рубежі XX - XXI століть: нові пріоритети: Моногр. / М.І. Долішній; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. — К.: Наук. думка, 2006. — 512 с.

5. Регіональна політика транскордонного співробітництва: механізм формування та реалізації: монографія / З.В. Герасимчук, О.М. Лютак; Луц. нац. техн. ун-т. — Луцьк: Надстир'я, 2010. — 186 с.

6. Регіональна політика: напрями поступового подолання зовнішньої залежності національної економіки / С.М. Бугай // НТІ. — 2006. — № 4. — С. 20-22.

Додаткова

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / З.С. Варналій, О.О. Бабінова, О.В. Бойко-Бойчук, В.В. Борщевський, Т.Г. Васильців; Нац. ін-т стратег. дослідж. — К., 2007. — 768 с.

2. Державна регіональна політика як засіб регулювання розвитку регіонів: проблеми становлення / О.В. Панухник // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 7. — С. 134-141.

3. Державна регіональна політика: становлення та основні інструменти її подальшої реалізації / С.М. Бугай, З.О. Чернова // НТІ. — 2007. — № 1. — С. 21-25.

Тема 5 Наукові методи аналізу територіальної організації народного господарства.

Лекція (2)

1. Поняття “метод дослідження”, загальна характеристика методів щодо розміщення продуктивних сил.

2. Загальнонаукові методи дослідження

3. Спеціальні методи дослідження.

Лабораторна робота (1)

1. Поняття “метод дослідження”, загальна характеристика методів щодо розміщення продуктивних сил.

2. Загальнонаукові методи дослідження

3. Спеціальні методи дослідження.

4. Аналіз ефективності розміщення продуктивних сил.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Стратегія сталого розвитку продуктивних сил України.

2. Фактори екологічної й економічної безпеки держави у контексті проблем розміщення та розвитку продуктивних сил.

3. Розкрити суть поняття про економічний простір та пояснити закономірності його формування.

Пошукові питання

1. Сутність методу наукової логіки.
2. Сутність методу системного аналізу.
3. Прогнозні методи: зміст та сфера застосування.
4. Зміст перспективного методу ГІС(географічні інформаційні системи) – технології.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Основним підходом до вивчення явищ і процесів вивчення економічного розвитку регіонів є:
  - а) географічний.
  - б) системний;
  - в) картографічний;
  - г) топонімічний.
2. Техніко-економічні показники ефективності виробництва об'єднують:
  - а) працеміткість;
  - б) матеріаломіткість;
  - в) енерго — і водоміткість;
  - г) усе перелічене разом.
3. До складних економіко-розрахункових методів обґрунтування РПС належать:
  - а) метод приведених витрат, виробничо-збутового зонування, міжгалузеві та міжрайонні баланси, оптимального планування, модель РПС економічних районів;
  - б) питомі витрати на одиницю продукції, показники динаміки виробництва і споживання, міжгалузеві баланси виробництва;
  - в) метод концентрації населення і виробництва, балансові і оптимізаційні моделі виробництва і споживання.
4. Метод дослідження складних, багатокомпонентних систем, об'єктів, процесів у господарському комплексі як країни загалом, так і окремих її регіонів – це:
  - а) балансовий метод;
  - б) статистичний метод;
  - в) соціально – економічного прогнозування;
  - г) системного аналізу.
5. Метод дослідження, що полягає в обробці, зіставленні та аналізі показників і статистичних даних підприємств, галузей, регіонів і вимірюванні пропорцій в економіці у вартісній і натуральній формах - це
  - а) метод системного аналізу;
  - б) статистичний метод;
  - в) картографічний;

г) балансовий метод.

6. Коефіцієнт територіальної концентрації виробництва або споживання визначається як:

а) відношення частки області (району) у виробництві або споживанні певного товару в країні до її (його) частки у населенні країни;

б) відношення виробництва або споживання певного товару в області (районі) до виробництва або споживання цього товару в країні;

в) відношення виробництва або споживання певного товару в області (районі) до населення цієї області (району).

7. Що являє собою метод аналізу економічної системи?

а) засіб, який використовують в процесі пізнання дійсності;

б) спосіб досягнення певної мети;

в) форма вирішення конкретного завдання;

г) усі відповіді правильні.

8. Що виражає базовий метод у дослідженні розміщення продуктивних сил, який передбачає врахування знань відомих законів природи і суспільства при оцінці просторової економіки?

а) методологію дослідження розміщення продуктивних сил;

б) геопросторову парадигму;

в) метод дослідження розміщення продуктивних сил;

г) методику дослідження розміщення продуктивних сил.

9. Що виражає сукупність методів, прийомів і підходів при вивченні розміщення продуктивних сил?

а) методологію дослідження розміщення продуктивних сил;

б) геопросторову парадигму;

в) метод дослідження розміщення продуктивних сил;

г) методику дослідження розміщення продуктивних сил.

10. Чим зумовлений вибір методу економічного аналізу?

а) кількістю підприємств, організацій і природних ресурсів в регіоні;

б) метою дослідження;

в) рівнем організації і характером розвитку господарської системи;

г) правильні відповіді у варіантах 2 і 3.

Методичні матеріали:

Методологія науки – це сукупність теоретичних положень та категорій, які відображають найбільш загальні й істотні зв'язки між явищами. До них належать закони, закономірності, принципи та фактори, методи дослідження та наукові теорії формування регіональних соціально – економічних систем.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Показники розрахунків обґрунтування розміщення галузей і підприємств: формули приведених витрат, виробничо-збутового зонування, балансові розрахунки розміщення галузей В чому їх сутність?

Завдання 2. Детально опишіть методи перспективного планування та види планування за тривалістю.

Задача 1. Можливі чотири варіанти розташування підприємств, що розрізняються розмірами капіталовкладень; при тому зі зростанням капіталовкладень знижуються поточні витрати. Визначить варіант з найменшими зведеними витратами. Вихідні данні:

$K_1 = 1000$ тис. грошових	$C_1 = 200$ тис. грошових
$K_2 = 1200$ тис. гр. од.	$C_2 = 160$ тис. гр. од.
$K_3 = 1400$ тис. гр. од.	$C_3 = 125$ тис. гр. од.
$K_4 = 1600$ тис. гр. од.	$C_4 = 100$ тис. гр. од.

$E_n = 0,15$, де E_n - ефективність витрат.

Загальна формула ефективності $E = E_n / V$, $E \rightarrow \max$, V – витрати, K — капіталовкладення C - поточні витрати (собівартість продукції).

Примітка. Коли варіанти витрат розглядаються щодо території, обов'язково треба враховувати й видатки на транспортування сировини, палива й готової продукції. Вони можуть включатись і до поточних витрат, але краще їх відокремити, бо вони є найважливішим просторовим фактором. Тоді

$$V1 = C1 + E_n * K1 + T1$$

$T1$ - питомі витрати підприємства на перевезення сировини, палива й готової продукції.

Реферат (фіксований виступ)

1. Сутність та різновиди методів аналізу територіально структури господарства.

2. Використання картографічного методу в курсі “Розміщення продуктивних сил”.

3. Метод типології і класифікації: сутність та значення.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність наукових методів дослідження?

2. Який підхід вважається основоположним при аналізі розміщення продуктивних сил?

3. Які економічні методи дослідження використовує наука про розміщення продуктивних сил?

4. Назвіть та поясніть методи обґрунтування РПС.

5. Назвіть та поясніть розрахунок показників ефективності виробництва.

Економічний словник

Методологія, метод, методи розміщення продуктивних сил: системний аналіз, балансовий, нормативний, картографічний, економіко - математичний та ін., оцінка ефективності розміщення підприємств і галузей народного господарства, критерії оцінки, сучасна концепція розміщення продуктивних сил, схема (прогноз) розвитку та розміщення продуктивних сил України.

Література

Основна:

1. Клиновий Д.В., Пепа Т.В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / За ред. Л.Г. Чернюк: Навч. посіб. - К.- ЦНЛ, 2006. – 245с.

2. Регіональна економіка: Навчальний посібник / Савченко В.Ф.. — К.: Кондор, 2012. — 339 с.

3. Регіональна економіка: підручник / Є. П. Качан, Г. П. Баб'як, Л. П. Запорожан, А. Б. Кошіль, О. Б. Марцінковська; Ред.: Є. П. Качан. — К.: Знання, 2011. — 670 с.

4. Регіональна економіка / Є. І. Осадчий. — Сімф., 2011. — 319 с.

5. Регіональна економіка: навч. посіб. / Л. Т. Шевчук. — К.: Знання, 2011. — 319 с.

6. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

7. Регіональна економіка: підруч. для ВНЗ / Н. Л. Гавкалова, Н. К. Гіковата, О. О. Петряєв, Т. М. Серікова, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х.: ІНЖЕК, 2011. — 456 с.

Додаткова

1. Регіональна економіка: підруч. для студ. ВНЗ / В. В. Журавель, О. В. Поспелов, Г. П. Рекун, В. Б. Родченко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 272 с.

2. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С.І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Європ. ун-т. — Вид. переробл. і допов. — К., 2006. — 216 с.

3. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Конспект лекцій для студ. усіх спец. всіх форм навч. / О.В. Авраменко, А.В. Кудлай, О.О. Петряєв; Харк. нац. екон. ун-т. — Х.: ХНЕУ, 2005. — 111 с.

4. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. / В.І. Арапова, О.М. Кузьміна, Л.Б. Рябіна; Вінниц. фін.-екон. ун-т. — Вінниця: ПП "Вид-во "Тезис", 2005. — 160 с.

5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.

Тема 6. Населення і трудові ресурси України.

Лекція (2)

1. Кількість населення України, статева та вікова структури населення.
2. Трудовий потенціал України.
3. Міграція населення: сутність та види. Особливості міграції населення України.

Лабораторна робота (1)

1. Населення та його роль у розвитку і розміщенні продуктивних сил країни.
2. Кількість, статево-вікова структура населення України та їх вплив на формування трудових ресурсів і економічно активного населення.
3. Трудові ресурси України: проблеми зайнятості і безробіття. Ринок праці в Україні.
4. Молодь на ринку праці України.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Проблема безробіття в Україні та можливі шляхи її подолання.
2. Проблеми зайнятості неповнолітніх в Україні.

Пошукові питання

1. Які показники характеризують демографічний потенціал країни та регіону?
2. Визначити роль народонаселення в розвитку та розміщенні виробництва.
3. Вказати на регіональні відмінності основних показників відтворення населення.
4. У чому полягають регіональні особливості розміщення населення України?
5. Які чинники визначають рівень працересурсного потенціалу регіону?
6. Назвіть склад трудових ресурсів, особливості їх формування в Україні.
7. У чому полягають проблеми розподілу трудових ресурсів по регіонах, видах зайнятості та галузях народного господарства?
8. Дайте характеристику типам регіональних ринків праці України.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. В Україні загалом кількісно переважає (вказати правильні відповіді):
  - а) сільське населення над міським;
  - б) кількість чоловіків над кількістю жінок;
  - в) кількість незайнятих трудових ресурсів над зайнятими;
  - г) кількість самозайнятих над кількістю зайнятих за наймом;
  - д) кількість померлих над кількістю народжених
2. Україна перебуває на такому етапі демографічного розвитку, коли:
  - а) народжуваність зменшується, а смертність зростає;
  - б) смертність зменшується, а народжуваність зростає;
  - в) зменшуються смертність і народжуваність.
3. Кількість населення України становить майже:
  - а) 45 млн осіб;
  - б) 46 млн осіб;
  - в) 47 млн осіб;
  - г) 48 млн осіб.
4. Найбільша щільність населення спостерігається в таких областях:
  - а) Київська;
  - б) Донецька;
  - в) Львівська;
  - г) Дніпропетровська.
5. Агломерація - це:
  - а) збільшення кількості міст та міського населення;
  - б) скупчення населених пунктів, головним чином міських;
  - в) населений пункт, що характеризується значною багатолюдністю;
  - г) немає правильної відповіді.
6. Урбанізація - це:
  - а) збільшення кількості міст та міського населення;
  - б) скупчення населених пунктів, головним чином міських;
  - в) населений пункт, що характеризується значною багатолюдністю;
  - г) немає правильної відповіді.

- 7.Трудові ресурси - це:
- а) економічно активне населення;
  - б) населення, зайняте в промисловості;
  - в) наявне працездатне населення країни (чоловіки віком 16- 60 років і жінки віком 16-55 роки);
  - г) немає правильної відповіді.
- 8.Найбільшим в Україні за кількістю жителів є місто:
- а) Харків;
  - б) Київ;
  - в) Дніпропетровськ;
  - г) Одеса.
- 9.Переїзд населення в інше місце проживання - це:
- а) еміграція;
  - б) іміграція;
  - в) міграція;
  - г) субурбанізація.
10. Різниця між кількістю людей, які за рік виїхали з країни та в'їхали до неї на проживання, — це:
- а) природний приріст;
  - б) сальдо міграцій;
  - в) механічний рух населення;
  - г) природний рух населення.

Вправа 1. Визначте місце України серед деяких країн Європи за кількістю населення, наведеного в таблиці.

Країна	Кількість населення,
Україна	45,5
Франція	59,2
Німеччина	81,8
Іспанія	39,4
Польща	38,7

Вправа 2. Визначте проблеми та перспективи використання трудових ресурсів у країні.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. Використовуючи статистичні матеріали таблиці 1, побудувати графік “Динаміка чисельності населення України ” за період з 1990 по 2013 рр. та “Динаміка чисельності міського і сільського населення України ”. Проаналізувати як змінилась загальна кількість населення України та кількість міського і сільського населення, починаючи з 1913 року.

Таблиця 1

Кількість наявного населення протягом 1913 - 2013 рр.

	Кількість наявного населення			До загальної кількості населення, відсотків	
	Усього, млн. осіб	У тому числі		У тому числі	
		міське	сільське	міське	сільське
1913	35,2	6,8	28,4	19,3	80,7
1939	40,5	13,6	26,9	33,6	66,4
1959	41,9	19,2	22,7	45,8	54,2
1961	43,1	20,6	22,5	47,8	52,2
1966	45,5	23,3	22,2	51,2	48,8
1970	47,1	25,7	21,4	54,5	45,5
1976	49,2	29,1	20,1	59,2	40,8
1979	49,8	30,5	19,3	61,3	38,7
1981	50,1	31,3	18,8	62,5	37,5
1986	51,0	33,3	17,7	65,3	34,7
1989	51,7	34,6	17,1	66,9	33,1
1990	51,8	34,9	17,0	67,4	32,8
1991	51,9	35,1	16,8	67,6	32,5
1992	52,0	35,3	16,7	67,9	32,1
1993	52,2	35,5	16,8	68,0	32,2
1994	52,1	35,4	16,7	67,9	32,1
1995	51,7	35,1	16,6	67,9	32,1
1996	51,3	34,8	16,5	67,8	32,2
1997	50,8	34,4	16,4	67,7	32,3
1998	50,4	34,0	16,3	67,5	32,3
1999	49,9	33,7	16,2	67,5	32,5
2000	49,4	33,3	16,1	67,4	32,6
2001	48,9	32,9	16,0	67,4	32,6
2002	48,5	32,6	15,9	67,2	32,8
2003	48,0	32,3	15,7	67,3	32,7
2004	47,6	32,1	15,5	67,5	32,5
2005	47,3	32,0	15,3	67,7	32,3
2006	46,9	31,9	15,0	67,9	32,1
2007	46,6	31,8	14,8	68,1	31,9
2008	46,4	31,7	14,7	68,3	31,7
2009	46,1	31,6	14,5	68,5	31,5
2010	45,9	31,5	14,4	68,6	31,4
2011	45,6	31,4	14,2	68,8	31,2
2012	45,5	31,4	14,1	69	31
1 листопада 2013	45,4	31,3	14,1	68,9	31,1

Завдання 2. На основі статистичних матеріалів таблиць 2 розкрити особливості народжуваності, смертності та природного приросту населення України за період 1985-2013 рр. Виявити загальні тенденції зміни природного приросту.

Таблиця 2
Народжуваність, смертність та природний приріст населення в Україні

	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст
1985	15,0	12,1	2,9
1990	12,6	12,1	0,5
1991	12,1	12,9	-0,8
1992	11,4	13,4	-2,0
1993	10,7	14,2	3,5
1994	10,0	14,7	-4,7
1995	9,6	15,4	-5,8
1996	9,2	15,2	-6,0
1997	8,7	14,9	-6,2
1998	8,4	14,4	-6,0
1999	7,8	14,9	-7,1
2000	7,8	15,4	-7,6
2001	7,7	15,3	-7,6
2002	8,1	15,7	-7,6
2003	8,5	16,0	-7,5
2004	9,0	16,0	-7,0
2005	9,0	16,6	-7,6
2006	9,8	16,2	-6,4
2007	10,2	16,4	-6,2
2008	11,0	16,3	-5,3
2009	11,1	15,3	-4,2
2010	10,8	15,2	-4,4
2011	11	14,5	-3,5
2012	11,4	14,5	-3,1
Січень-жовтень 2013	11,1	14,5	-3,4

Завдання 3. На контурну карту (9 клас, 12-ти річна школа, Картографія 2006-2013), нанести розселення населення та заповнити карту українці в світі.

Завдання 4. Проаналізувати регіональні особливості відтворення населення України протягом 1998-2012 рр. та визначити найважливіші фактори, що впливають на його відтворення. Побудувати картодіаграму “Природний рух населення України в 2012 році”.

Таблиця 3

Коефіцієнти народжуваності населення за регіонами України (на 1000 населення) протягом 1998-2012 рр.

<i>ОБЛАСТІ</i>	<i>Коефіцієнт народжуваності</i>								
	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Україна	8,3	7,8	8,1	8,5	9,0	11,1	10,8	11,0	11,4
АР Крим	7,3	7,1	8,0	8,7	9,0	12	11,8	11,9	12,6
Вінницька	9,1	8,7	8,6	8,6	8,9	10,9	10,6	10,9	11,2
Волинська	11,8	11,1	11,1	11,3	12,2	14,7	14,3	14,1	14,8
Дніпропетровська	7,5	7,0	7,7	8,3	8,7	11,1	10,6	10,9	11,2
Донецька	6,7	6,1	6,5	7,0	7,7	9,7	9,3	9,5	9,8
Житомирська	9,7	8,8	8,9	9,2	9,6	11,7	11,5	11,9	12,2
Закарпатська	11,8	10,8	11,3	11,8	12,6	14,6	14,7	14,8	15,1
Запорізька	7,4	6,9	7,7	8,0	12,6	10,1	10	10,1	10,6
Івано - Франківська	10,8	10,0	9,9	10,1	8,5	12,5	11,8	12,0	12,4
Київська	8,0	7,4	7,7	8,4	10,8	12	11,5	11,7	12,2
Кіровоградська	8,2	7,8	8,0	8,3	9,3	10,7	10,4	10,5	11,0
Луганська	6,6	6,1	6,6	7,0	8,3	9,3	9,1	9,3	9,6
Львівська	10,0	9,0	9,2	9,6	10,1	11,8	11,2	11,4	11,9
Миколаївська	8,3	8,0	8,0	8,9	8,9	11	10,8	11,0	11,5
Одеська	8,4	7,9	8,6	9,2	9,9	12,1	12	12,2	12,7
Полтавська	7,0	7,3	7,1	7,4	7,7	9,8	9,5	9,5	9,9
Рівненська	12,7	11,9	11,5	12,0	12,5	15,2	14,8	15,3	15,9
Сумська	7,7	7,1	6,7	7,2	7,2	9,1	8,9	9,1	9,7
Тернопільська	10,5	9,6	9,2	9,3	9,9	11,4	10,9	11,1	11,3
Харківська	7,1	6,7	7,1	7,5	7,9	9,8	9,5	9,6	9,9
Херсонська	9,0	8,4	8,5	9,1	9,0	11,2	11,4	11,1	11,7
Хмельницька	9,3	8,8	8,5	8,7	9,0	11	10,8	11,0	11,3
Черкаська	8,3	7,7	7,4	7,7	7,7	9,7	9,7	9,8	10,0
Чернівецька	11,2	10,4	9,8	9,9	10,9	12,2	12,2	12,5	12,8
Чернігівська	7,3	6,9	7,0	7,2	7,5	9,4	9,1	9,3	9,4
м. Київ	7,0	7,0	8,1	8,8	9,8	11,7	11,5	11,4	12,0
м. Севастополь	6,4	6,5	8,1	8,7	9,6	11,2	11	11,1	12,0

Продовження таблиці 3

**Коефіцієнти смертності населення за регіонами України (на 1000 населення)
протягом 1998-2012 рр.**

ОБЛАСТІ	<i>Коефіцієнт смертності</i>								
	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Україна	14,3	14,8	15,7	16,0	16,6	15,3	15,2	14,5	14,5
АР Крим	12,8	12,6	14,7	15,2	15,7	14,5	14,5	14,0	13,7
Вінницька	16,4	16,4	16,7	17,1	18,1	16,2	16,1	15,5	15,4
Волинська	13,2	13,8	14,1	14,7	15,4	14,1	13,8	13,3	13,2
Дніпропетровська	14,8	15,5	16,3	16,7	17,7	16,3	16,3	15,7	15,5
Донецька	15,3	16,0	17,1	17,3	18,0	16,8	16,6	16,1	16,1
Житомирська	15,6	16,1	17,1	17,7	18,6	17	16,6	16,0	16,3
Закарпатська	10,7	11,2	11,9	11,9	13,2	12,5	12	11,7	11,8
Запорізька	14,4	14,9	16,1	16,4	16,5	15,5	15,8	15,0	14,8
Івано - Франківська	11,2	11,9	12,7	13,3	13,5	12,7	12,7	12,1	12,2
Київська	15,7	16,1	16,7	17,3	18,3	16,7	16,5	15,6	15,8
Кіровоградська	16,5	17,4	18,0	18,2	18,8	17,4	17,4	16,6	16,5
Луганська	15,5	16,7	17,2	17,7	18,3	16,9	16,9	16,3	16,0
Львівська	11,5	12,2	13,0	13,4	13,7	12,9	12,8	12,3	12,5
Миколаївська	14,7	14,9	16,1	16,5	16,6	15,7	15,8	14,8	14,7
Одеська	14,2	14,3	15,8	16,3	16,6	15	15,1	14,1	14,1
Полтавська	16,2	17,2	18,1	18,6	18,9	17,8	17,5	16,4	16,4
Рівненська	12,3	12,7	13,3	13,7	14,2	13,4	13	12,3	12,4
Сумська	16,9	17,4	18,6	18,5	19,3	18	17,3	16,3	16,6
Тернопільська	13,5	14,3	14,4	14,9	15,1	14,4	14,4	13,7	13,8
Харківська	14,9	15,6	15,0	16,3	16,5	15,3	15,2	14,6	14,6
Херсонська	14,2	14,7	15,8	15,8	16,2	15,4	15,1	14,6	14,7
Хмельницька	15,3	15,3	16,2	16,6	17,4	16,3	15,6	15,2	15,5
Черкаська	16,5	16,5	17,6	17,6	18,6	16,9	16,9	16,3	16,2
Чернівецька	12,1	2,6	13,1	13,6	14,1	12,9	13	12,4	12,5
Чернігівська	18,1	19,0	20,0	20,4	21,6	19,9	19,6	18,5	18,6
м. Київ	9,8	9,9	10,6	10,7	11,2	10,2	10,3	9,6	9,8
м. Севастополь	11,9	12,1	13,7	14,1	15,4	14,5	14,7	14,1	13,7

Продовження таблиці 3

Коефіцієнти природного приросту населення за регіонами України (на 1000 населення) протягом 1998-2012 рр.

<i>ОБЛАСТІ</i>	<i>Коефіцієнт природного приросту</i>								
	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Україна	-0,6	-7,0	-7,6	-7,5	-7,6	-4,2	-4,4	-3,5	-3,1
АР Крим	-5,5	-5,5	-6,7	-6,5	-6,7	-2,5	-2,7	-2,1	-1,1
Вінницька	-7,3	-7,7	-8,1	-8,5	-9,2	-5,3	-5,5	-4,6	-4,2
Волинська	-1,4	-2,7	-3,0	-3,4	-3,2	0,6	0,5	0,8	1,6
Дніпропетровська	-7,3	-8,5	-8,6	-8,4	-9,0	-5,2	-5,7	-4,8	-4,3
Донецька	-8,6	-9,9	-10,6	-10,3	-10,3	-7,1	-7,3	-6,6	-6,3
Житомирська	-5,9	-7,3	-8,2	-8,5	-9,0	-5,3	-5,1	-4,1	-4,1
Закарпатська	1,1	-0,7	-0,6	-0,1	-0,6	2,1	2,7	3,1	3,3
Запорізька	-7,0	-8,0	-8,4	-8,4	-8,0	-5,4	-5,8	-4,9	-4,2
Івано - Франківська	-0,4	-1,9	-2,8	-3,2	-2,7	-0,2	-0,9	-0,1	0,2
Київська	-7,7	-8,7	-9,0	-8,9	-9,0	-4,7	-5,0	-3,9	-3,6
Кіровоградська	-8,3	-9,6	-10,0	-9,9	-10,5	-6,7	-7,0	-6,1	-5,5
Луганська	-8,9	-10,7	-10,6	-10,7	-10,9	-7,6	-7,8	-7,0	-6,4
Львівська	-1,5	-3,2	-3,8	-3,8	-3,6	-1,1	-1,6	-0,9	-0,6
Миколаївська	-6,5	-6,9	-8,1	-7,6	-7,7	-4,7	-5,0	-3,8	-3,2
Одеська	-5,8	-6,4	-7,2	-7,0	-6,7	-2,9	-3,1	-1,9	-1,4
Полтавська	-8,5	-9,9	-11,0	-11,2	-11,2	-8,0	-8,0	-6,9	-6,5
Рівненська	0,4	-0,8	-1,8	-1,7	-1,7	1,8	1,8	3,0	3,5
Сумська	-9,2	-10,3	-13,3	-11,3	-12,1	-8,9	-8,4	-7,2	-6,9
Тернопільська	-3,0	-4,7	-5,2	-5,6	-5,2	-3,0	-3,5	-2,6	-2,5
Харківська	-7,8	-8,9	-8,9	-8,8	-8,6	-5,5	-5,7	-5,0	-4,7
Херсонська	-5,2	-6,3	-7,3	-6,7	-7,2	-4,2	-3,7	-3,5	-3,0
Хмельницька	-6,0	-6,5	-7,7	-7,9	-8,4	-5,3	-4,8	-4,2	-4,2
Черкаська	-8,2	-8,8	-10,2	-9,9	-10,9	-7,2	-7,2	-6,5	-6,2
Чернівецька	0,9	-2,2	-3,3	-3,7	-3,2	-0,7	-0,8	0,1	0,3
Чернігівська	-10,8	-12,1	-13,0	-13,2	-14,1	-10,5	-10,5	-9,2	-9,2
м. Київ	-2,8	-2,9	-2,5	-1,9	-1,4	1,5	1,2	1,8	2,2
м. Севастополь	-5,5	-5,6	-5,6	-5,4	-5,8	-3,3	-3,7	-3,0	-1,7

Завдання 5.

Проаналізувати дані про розподіл населення за віковими групами згідно даних таблиці 4 і дати відповіді на такі запитання:

а) розрахувати у відсотках вікову структуру населення за 2012 рік та порівняти її з 1990 роком;

б) яка тенденція спостерігається щодо кількості населення України?

в) пояснити співвідношення вікових груп в Україні та виділити фактори, що на нього впливають.

Таблиця 4
(на 1 січня; тис осіб)

	Розподіл постійного населення за окремими віковими групами								
	Всього населення	0-14 років	0-15 років	0-17 років	16-59 років	15-64 роки	18 років і старше	60 років і старше	65 років і старше
1990	51556,5	11084,2	11814,3	13305,0	30291,4	34297,7	38251,5	9450,8	6174,6
1991	51623,5	11029,5	11762,1	13225,7	30230,3	34264,9	38397,8	9631,1	6329,1
1992	51708,2	10951,4	11690,8	13148,4	30314,4	34248,7	38559,8	9703,0	6508,1
1993	51870,4	10915,4	11625,0	13101,0	30523,7	34264,6	38769,4	9721,7	6690,4
1994	51715,4	10767,7	11489,8	12937,1	30646,9	34084,4	38778,3	9578,7	6863,3
1995	51300,4	10528,7	11248,4	12668,1	30595,7	33810,6	38632,3	9456,3	6961,1
1996	50874,1	10246,0	10988,6	12416,7	30424,3	33569,1	38457,4	9461,2	7059,0
1997	50400,0	9952,4	10673,4	12124,4	30166,5	33394,8	38275,6	9560,1	7052,8
1998	49973,5	9624,5	10366,0	11823,0	29793,6	33322,4	38150,5	9813,9	7026,6
1999	49544,8	9206,0	10012,6	11469,7	29500,0	33437,2	38075,1	10032,2	6901,6
2000	49115,0	8781,0	9571,9	11116,0	29353,4	33515,1	37999,0	10189,7	6818,9
2001	48663,6	8373,3	9144,8	10740,7	29259,4	33446,3	37922,9	10259,4	6844,0
2002	48240,9	7949,9	8743,7	10307,0	29154,6	33312,4	37933,9	10342,6	6978,6
2003	47823,1	7569,5	8315,9	9878,6	29314,5	33060,2	37944,5	10192,7	7193,4
2004	47442,1	7246,3	7966,1	9503,3	29514,6	32826,5	37938,8	9961,4	7369,3
2005	47100,5	6989,8	7664,8	9129,2	29656,3	32603,5	37971,3	9779,4	7507,2
2006	46749,2	6764,7	7408,3	8802,0	29812,1	32417,4	37947,2	9528,8	7567,1
2007	46465,7	6606,4	7218,1	8536,1	29799,8	32256,2	37929,6	9447,8	7603,1
2008	46192,3	6501,1	7071,0	8325,7	29738,5	32184,5	37866,6	9382,8	7506,7
2009	45963,4	6476,2	7005,0	8186,3	29586,0	32169,8	37777,1	9372,4	7317,4
2010	45782,6	6483,6	6982,6	8081,1	29328,6	32130,2	37701,5	9471,4	7168,8
2011	45598,2	6496,0	6975,7	8003,3	29090,1	32137,0	37594,9	9532,4	6965,2
2012	45453,3	6531,5	6993,1	7971,6	28842,2	31993,3	37481,7	9618,0	6928,5

Завдання 6. Проаналізувати дані таблиці 5 та ознайомитися з кількістю безробітного населення працездатного віку зареєстрованого у державній службі зайнятості та середнім розміром допомоги по безробіттю у 2000-2012 рр. Пояснити причини та визначити тенденції зміни кількості безробітних.

	Безробітне населення працездатного віку зареєстроване у державній службі зайнятості			Таблиця 5		
	в середньому, тис. осіб	у % до		гривень	Середній розмір допомоги по безробіттю в грудні	
		економічно активного населення працездатного віку	населення працездатного віку		у %	до попереднього року
				до мінімальної заробітної плати		
2000	1 178,7	5,6	4,2	59,39	50,3	119,2
2001	1 063,2	5,1	3,8	85,23	72,2	143,5
2002	1 028,1	5,0	3,7	105,98	64,2	124,3
2003	1 024,2	5,0	3,6	118,32	57,7	111,6
2004	975,5	4,7	3,5	146,37	61,8	123,7
2005	891,9	4,4	3,2	192,89	58,1	131,8
2006	784,5	3,8	2,8	251,48	62,9	130,4
2007	673,1	3,3	2,4	339,27	73,8	134,9
2008	596,0	2,9	2,1	571,07	94,4	168,3
2009	693,1	3,4	2,5	655,56	88,1	114,8

2010	452,1	2,2	1,6	780,05	84,6	119,0
2011	505,3	2,5	1,8	878,52	87,5	112,6
2012	467,7	2,3	1,7	1027,54	90,6	117,0

Завдання 7. Проаналізувати дані таблиці 6 та ознайомитися з кількістю зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 1999-2012 рр. Пояснити причини та визначити тенденції зміни безробіття.

Таблиця 6

Динаміка кількості зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 1999-2012рр.

(на кінець звітнього періоду; тис. осіб)

	Всього	за статтю		за місцем проживання	
		жінки	чоловіки	міське населення	сільське населення
1999	1174,5	729,6	444,9	920,9	253,6
2000	1155,2	730,4	424,8	863,7	291,5
2001	1008,1	645,6	362,5	696,7	311,4
2002	1034,2	665,0	369,2	610,6	423,6
2003	988,9	627,6	361,3	539,7	449,2
2004	981,8	619,9	361,9	514,9	466,9
2005	881,5	535,6	345,9	428,8	452,7
2006	759,5	459,1	300,4	353,9	405,6
2007	642,3	385,8	256,5	296,4	345,9
2008	844,9	465,2	379,7	418,3	426,6
2009	531,6	286,9	244,7	319,8	211,8
2010	544,9	296,0	248,9	308,8	236,1
2011	482,8	267,3	215,5	271,8	211,0
2012	506,8	273,7	233,1	289,1	217,7

Завдання для самостійного вивчення та роботи з додатковою літературою.

1. Регіональні особливості розміщення населення України.
2. Особливості формування міського і сільського населення.
3. Ринок праці в Україні. Типові регіональні ринки праці.

Задача 1.

У регіоні А проживає 2 тисячі чоловік населення. Частка зайнятого населення складає 50% усієї його чисельності. В регіоні працюють 50 пенсіонерів за віком і 10 осіб неповнолітньої молоді. В регіоні 60 чоловік безробітні. Знайти рівень безробіття, чисельність трудових ресурсів і рівень їх зайнятості.

Задача 2.

В місті Б коефіцієнт народжуваності становить 8%, коефіцієнт смертності – 14%, коефіцієнт міграцій 5%. Знайти для міста Б природний приріст населення і охарактеризувати його.

Реферат (фіксований виступ)

1.Трудові ресурси України та регіональні проблеми їх раціонального використання.

2. Молодіжне безробіття в Україні.
3. Шляхи боротьби з безробіттям в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Кого ми називаємо населенням території?
2. Які показники характеризують населення країни та регіону?
3. Роль народонаселення в розвитку та розміщенні виробництва.
4. Охарактеризуйте особливості формування сільського та міського населення.
5. У чому полягають регіональні особливості розміщення населення України?
6. Визначте особливості сучасного відтворення населення України та динаміки його чисельності.
7. Назвіть основні демографічні показники, розкрийте їх суть.
8. Обґрунтуйте сучасні демографічні проблеми України.
9. Назвіть склад трудових ресурсів, особливості їх формування в Україні.
10. У чому полягають проблеми розподілу трудових ресурсів по регіонах, видах зайнятості та галузях народного господарства?

Економічний словник

Народонаселення, кількість населення, динаміка і густота населення, міграція населення та її види, національний склад населення, міське та сільське населення, урбанізація та проблеми довкілля, трудові ресурси, природний приріст, відтворення населення, система регіонального розселення, агломерації, статеві – вікова структура населення, економічно активне населення, безробіття, зайнятість населення, ринок праці.

Література

Основна:

1. Безтелесна Л. І. Ринок праці: навч. посіб. / Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик; МОНМС України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. - Рівне, 2012. - 269 с.
2. Білан Л. Л. Трудові ресурси України: монографія / Л. Л. Білан. - К. : Лисенко М. М., 2012. - 447 с.
3. Економіка праці і соціально-трудові відносини: навч. посіб. / Л. А. Гаврилюк, А. Л. Бержанір, М. І. Дяченко; Уман. нац. ун-т садівництва. — Умань, 2011. — 416 с.
4. Інтеграція України та Росії в європейський трудовий простір: монографія / Ред.: А. А. Багратян; І. С. Кравченко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. — К., 2010. — 172 с.
5. Маршавін Ю. М. Ринок праці України і державна служба зайнятості в умовах динамічних змін: матеріали досліджень / Ю. М. Маршавін. - К. : Альтерпрес, 2011. - 483 с.
6. Національний ринок праці та його молодіжний сегмент: методологія, практика, перспективи розвитку: наук. вид. / Т.А. Заяць, В.Л. Жаховська; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К.: Фенікс, 2008. — 310 с.

7. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики: монографія / В. М. Галицький, Л. Г. Авдєєв, А. В. Алексєєва, О. В. Астахова, С. І. Бандур; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. — К., 2010. — 363 с.

8. Ринок праці (національний та міжнародний аспекти): навч. посіб. / А. В. Калина; Ред.: С. Г. Рогузько; С. Г. Атдаєва; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — К.: Персонал, 2011. — 223 с.

9. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія / О. Є. Блинова; Херсон. держ. ун-т. — Херсон: РІПО, 2011. — 486 с.

Додаткова

1. Батченко Л. В. Ринок праці в Україні: стан і перспективи розвитку / Л. В. Батченко, М. М. Деліні // Актуальні проблеми економіки . - 2011. - № 6. - С. 157-163.

2. Вплив рівня життя населення України на трудовий потенціал держави / Т.Л. Кельдер, Д.П. Одинець // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2010. — Вип. 6. — С. 115-121.

3. Вплив трансформаційних процесів на економічну активність сільської молоді в Україні / І.М. Леган // Економіка і регіон. — 2011. — № 4. — С. 182-186.

4. Деякі тенденції демографічних процесів та ринок праці України / О.В. Пругло // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2010. — Вип. 5. — С. 58-61.

5. Заробітна плата в кризовий період у контексті її впливу на трудовий потенціал / Г.Т. Куліков // Економіка і прогнозування. — 2011. — № 3. — С. 80-94.

6. Макроекономічні наслідки державної політики у сфері праці та зарплати / Н.М. Шелудько, В.В. Близнюк // Укр. соціум. — 2011. — N 3. — С. 123-134.

7. Міжнародна міграція: навч. посіб. / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2008. — 352 с.

8. Соціальне партнерство на ринку праці України: монографія / В.І. Павлов, А.М. Колосок. — Рівне: НУВГП, 2009. — 223 с.

Тема 7. Природно – ресурсний потенціал України.

Лекція (2)

1. Природно-ресурсний потенціал і його структура.
2. Економічна оцінка природних ресурсів та природних умов.
3. Характеристика природно-ресурсного потенціалу економічних районів.
4. Ресурсозбереження як головний напрям використання природно-ресурсного потенціалу.

Лабораторна робота (1)

1. Поняття “природні умови”, “природні ресурси”, “природно-ресурсний потенціал”, підходи до їх визначення.
2. Класифікація природних ресурсів.

3. Оцінювання природно-ресурсного потенціалу.
4. Аналіз регіональних особливостей природно-ресурсного потенціалу, його вплив на регіональні особливості розміщення виробництва.
5. Екологічні проблеми України та шляхи їх вирішення.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Вартісна рентна оцінка природних ресурсів.
2. Вартісна витратна оцінка природних ресурсів.
3. Техніко-економічна оцінка природних ресурсів.
4. Проблеми нерівномірності розміщення та недостатності природного потенціалу.
5. Природно-ресурсний потенціал України та його регіональна характеристика.
6. Які регіони мають найвищий ступінь освоєння наявних природних ресурсів?
7. Чому існує невідповідність і незбіг регіонів-лідерів за природно-ресурсним потенціалом і регіонів-лідерів за потужністю його використання?
8. Класифікація природних ресурсів та структура природно-ресурсного потенціалу.
9. Сировина, як предмет праці в промисловості, її види.
10. Дати визначення поняттю «корисні копалини», їх види. Якість корисних копалин і її значення у розміщенні промисловості.
11. Кількісна характеристика родовищ корисних копалин. Категорійність запасів.

Пошукові питання

1. Що входить до складу природних ресурсів?
2. Як Україна забезпечена земельними ресурсами?
3. Як Україна забезпечена водними ресурсами?
4. Як Україна забезпечена мінерально-сировинними ресурсами?
5. Що входить до складу виробничого потенціалу?
6. Що входить до складу науково-технічного потенціалу?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Під природними ресурсами розуміють:
  - а) тіла й сили природи, які мають суттєве значення для життя та діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей;
  - б) тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства;
  - в) компоненти навколишнього середовища, які сприяють збільшенню екологічної місткості довкілля щодо розвитку та розміщення виробництва;
  - г) сукупність рудних і нерудних корисних копалин, запаси яких точно розвідані і невдовзі можуть бути використані у суспільному виробництві.
2. За ознакою належності до складу явищ природи природні ресурси бувають (вказати неправильну відповідь):

- а) земельні;
- б) природно-рекреаційні;
- в) сировинні;
- г) водні;
- д) мисливсько-рибальські.

3. Назвіть природні ресурси, які належать до вичерпних:

- а) мінеральні ресурси;
- б) водні ресурси;
- в) енергія сонця;
- г) енергія вітру.

4. Які із зазначених природних ресурсів не належать до вичерпних:

- а) водні;
- б) земельні;
- в) енергія сонця;
- г) енергія вітру.

5. За якими ознаками здійснюється класифікація природних ресурсів?

- а) за вичерпністю та відновлюваністю;
- б) за функціональним призначенням щодо використання та видом;
- в) за одноцільовим або багатocільовим призначенням;
- г) усі відповіді правильні.

6. Частина всієї сукупності багатств природи, які безпосередньо являються об'єктом природокористування — це:

- а) інноваційний потенціал;
- б) трудоресурсний потенціал;
- в) науково-виробничий потенціал;
- г) природно-ресурсний потенціал.

7. До вичерпних природних ресурсів відносяться:

- а) кліматичні ресурси;
- б) енергія вітру;
- в) сонячна енергія;
- г) рослинні та водні ресурси.

8. До невичерпних природних ресурсів відносяться:

- а) паливні ресурси;
- б) мінеральні ресурси;
- в) рослинні та водні ресурси;
- г) сонячна енергія та енергія вітру.

9. До відновлюваних природних ресурсів відносяться:

- а) паливні ресурси;
- б) мінеральні ресурси;
- в) сонячна енергія та енергія вітру;
- г) рослинні та ґрунтові ресурси.

10. За народногосподарським значенням корисні копалини країни поділяються на такі групи:

- а) вичерпні та невичерпні;
- б) балансові та забалансові;
- в) відновлювані та невідновлювані;

г) всі відповіді правильні.

Вправа 1. Чи є регіони-лідери за потужністю природних ресурсів і регіонами, що максимально використовують свій природно-ресурсний потенціал?

Вправа 2. Які особливості сучасного використання природного потенціалу? Що є основними стримуючими факторами розвитку природно-ресурсного потенціалу?

Вправа 3. Проаналізуйте офіційні методики про порядок обчислення і сплати платежів за спеціальне використання надр і корисних копалин, рибних ресурсів, водних ресурсів, ресурсів рослинного і тваринного світу тощо.

Вправа 4. Назвіть і охарактеризуйте існуючі Закони України в сфері охорони довкілля.

Вправа 5. Проведіть екологічний моніторинг довкілля регіону (міста, району міста) у якому Ви мешкаєте. Яких заходів на Вашу думку необхідно вжити заходи забезпечення екологічної безпеки, збереження природного середовища та раціонального природокористування.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1

На основі конспекту лекцій і літературних джерел з'ясувати значення сировини як основного предмету праці у промисловості. Визначити критерії, за якими можна виділити різні види сировини. Інформацію записати у таблицю. З'ясувати суть поняття «корисні копалини», та їх класифікація.

Таблиця 1

Поділ сировини на види за різними критеріями

П/п	Критерії	Види сировини	Джерела отримання
1	2	3	4
1.	За значенням	Первинна	Видобувні галузі промисловості; сільське господарство
		Вторинна	Відходи виробництва
2.	За участю у технологічному процесі	Основна	В процесі виробництва утворює речовинний змін отриманої продукції (залізна руда → чавун)
		Допоміжна	Бере участь у процесі виробництва, проте не утворює головну матеріальну основу кінцевого продукту (у чорній металургії флюси, легуючі метали)
3.	За походженням	Промислова	Видобувні і обробні галузі промисловості
		Сільськогосподарська	Землеробство, тваринництво
4.	За характером утворення	Мінеральна	Гірничо-видобувні галузі промисловості
		Органічна	Сільське господарство, рибальство, лісозаготівля
		Хімічна	Отримана хімічним способом з мінеральної або органічної речовини

5.	За галузево-технологічним принципом використання	Рудна	Видобувні галузі промисловості
		Нерудна	- “ -
		Паливна	- “ -
6.	За агрегатним станом	Тверда	Видобувні і обробні галузі промисловості
		Газоподібна	- “ -
		Рідка	- “ -

Методичні матеріали

Корисні копалини – це природні мінеральні речовини, які на даному рівні розвитку техніки можна достатньо ефективно використовувати в народному господарстві.

В залежності від хімічного складу і характеру використання в господарстві, корисні копалини поділяються на

- паливні
- рудні (або металеві)
- нерудні (або неметалеві)

При кількісній оцінці родовищ корисних копалин враховують не лише загальну кількість тієї чи іншої сировини і палива, але і запаси її по різних категоріях, в залежності від ступеню розвіданості родовища.

За ступенем розвіданості родовища розрізняються запаси корисних копалин по категоріях А, В, С. А поділяють на А₁, А₂. С поділяють на С₁, С₂.

Загальні запаси корисних копалин по всіх категоріях називаються **геологічними**.

Запаси по категоріях А, В, С₁ називають **розвіданими**, вони утворюють групу **промислових запасів**.

Розвідані запаси, які за якістю і умовами залягання, а відповідно і за умовами можливої експлуатації, відповідають сучасним вимогам промисловості, називаються **балансовими**, їх враховують при складанні матеріальних балансів.

Запаси, які не відповідають цим вимогам (наприклад низький відсоток вмісту металу у руді, технологічні складнощі переробки, значна складність і економічна неефективність видобутку) і через те поки що не мають практичного інтересу, називаються **позабалансовими**.

Завдання 2. Проаналізувати дані таблиць 2 і 3 та дати відповіді на такі питання:

- а) назвати області, в яких зосереджено найбільше і найменше природних ресурсів;
- б) порівняти забезпеченість окремих областей природними ресурсами з рівнем їх соціально-економічного розвитку;
- в) яких ресурсів в цілому в Україні більше, а яких недостатньо?
- г) в яких регіонах здебільшого зосереджені мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні, рекреаційні ресурси?

Таблиця 2

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу України

Області	Рівень соціально-економічного розвитку в %	Забезпеченість природними ресурсами, %	Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу					
			Мінеральні	Водні	Земельні	Лісові	Фауністичні	Рекреаційні
Всього по Україні	100	100	28,3	13,1	44,4	4,2	0,5	9,5
Луганська	140	158	73,8	6,8	13,8	0,8	0,2	4,6
Дніпропетровська	165	145	68,9	4,8	21,3	0,3	0,4	4,3
Донецька	158	117	72,8	4,8	16,8	0,4	0,1	5,1
Запорізька	133	97	20,4	20,1	49,7	0,7	0,7	8,4
Кіровоградська	88	126	10,8	11,9	70,3	1,6	0,6	4,8
Полтавська	92	105	11,5	11,0	68,1	2,9	1,1	5,4
Сумська	69	95	3,4	15,9	65,3	7,6	1,1	6,7
Харківська	131	70	14,2	11,4	54,6	3,9	0,6	15,3
Вінницька	50	94	2,1	9,7	79,1	3,5	0,5	5,1
Волинська	46	84	1,0	18,0	35,2	16,2	0,4	9,2
Житомирська	64	96	5,5	15,9	59,8	12,6	0,7	9,5
Закарпатська	45	104	3,0	31,5	19,4	17,4	0,1	28,4
Івано-Франківська	58	84	7,5	33,3	24,1	17,6	0,1	17,4
Київська	133	46	3,8	12,3	59,5	5,5	0,5	18,4
Львівська	72	72	22,5	22,7	29,3	11,1	0,2	14,3
Рівненська	45	77	5,0	16,4	55,0	16,1	0,7	6,8
Тернопільська	56	93	1,2	13,67	75,5	4,7	0,2	5,3
Хмельницька	54	89	3,5	13,8	72,6	3,0	0,4	5,9
Черкаська	74	100	5,8	11,7	67,7	4,6	0,9	8,3
Чернігівська	66	131	10,8	12,9	59,1	6,7	10,0	9,5
Чернівецька	50	71	5,2	18,3	50,0	12,6	0,2	13,7
АР Крим	125	128	10,0	19,3	39,0	1,8	0,3	29,6
Миколаївська	88	115	2,8	23,2	66,7	0,5	1,0	5,9
Одеська	93	72	1,8	11,1	71,8	1,3	0,5	13,5
Херсонська	92	122	1,6	22,7	67,1	1,0	1,2	6,4

Таблиця 3

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу в економічних регіонах України

Регіони	Сумарний потенціал % від сумарного в Україні	Потенціал ресурсів, %					
		Мінеральні	Водні	Земельні	Лісові	Фауністичні	Рекреаційні
Східний	49,4	50,9	8,4	32,7	1,4	0,4	6,2
Західний	35,1	6,6	17,1	55,0	93	0,5	5,1
Південний	15,5	5,1	18,7	57,4	1,3	0,6	16,9
Всього	100	28,3	13,1	44,4	4,2	0,5	9,5

Завдання 3. Використовуючи літературні джерела та картографічні матеріали на контурну карту нанесіть зони, райони та макрокуші найважливіших мінеральних ресурсів України. В межах зон значками покажіть переважаючі види корисних копалин.

Таблиця 4

Територіальна приуроченість мінерально сировинних ресурсів України

Елементи	Провідні корисні копалини
Криворізько-Токмацька зона	залізна, марганцева руди, графіт, буре вугілля, вогнетривкі глини і каоліни, руди кольорових металів
Донецька зона	кам'яне вугілля, кам'яна сіль, вогнетривкі глини; ртуть
Прикарпатська зона	сірка, природний газ, нафта, кам'яна та калійна сіль, озокерит, будівельні матеріали
Прилуцько-Шебелинська зона	нафта, газ
Закарпатський макрорайон	поліметалічні руди, алуніт, буре вугілля, мармур, кам'яна сіль, будівельні матеріали, золото
Сивашський макрорайон	газ, солі йоду, бром, магнію
Керченський макрорайон	залізна руда
Львівсько-Волинський район	кам'яне вугілля
Завалівський район	графіт, марганцева руда, будівельні матеріали
Тарханкутський макрокущ	газ, солі йоду, бром
Кам'янець-Подільський макрокущ	вапняки, цементна сировина
Звенигородський макрокущ	буре вугілля, бентонітові та вогнетривкі глини
Коростенський макрокущ	апатит, кам'яні будівельні матеріали, кварцити
Миколаївський макрокущ	будівельні матеріали

Завдання для домашньої підготовки

Завдання 1. Розглянути таблиці 5 – 8 та скласти уяву про залежність розміщення галузей промисловості та окремих виробництв, а також сільського господарства від природних передумов, та зробити висновки.

Таблиця 5

Ступінь залежності розміщення галузей та окремих виробництв народного господарства від природних ресурсів

Ступінь залежності		
Великий	Значний	Незначний
Сільське господарство	Чорна металургія	Машинобудування
Лісове господарство	Теплова	Атомна
Рибальство	електроенергетика	електроенергетика
Гідроенергетика	Виробництво	Швейна
Гірнична промисловість	синтетичного каучуку	Взуттєва
Виробництво калійних добрив	Виробництво	
Виробництво міді,	хімічних волокон	
	Виробництво	

свинцю, цинку, нікелю Важке машинобудування Виробництво цементу Целюлозно-паперове виробництво Виробництво цукру	залізобетону Виробництво лляних тканин Виробництво м'яса Виробництво олії	
---	---	--

Таблиця 6

Водомісткість деяких видів виробництва (м³/т)

Ступінь водомісткості	Виробництва	Питома витрата води
Низький	Суперфосфату	3
	Чавунного лиття	7
	Текстильних машин	12
	Соди	15
Середній	Глинозему	20
	Кормових дріжджів	26
	Алюмінію	34
Високий	Очищення вовни	81
	Очищення бавовнику	100
	Сталі	115
	Целюлози	200
	Синтетичного каучуку	220
	Віскозного шовку	500
	Вирощування бавовнику	5000
	Вирощування рису	8000

Таблиця 7

Енергомісткість виробництва (кВт/год електроенергії на 1т продукції)

Ступінь енергомісткості	Виробництва	Енергомісткість кВт*год/т
Низький	Домашніх холодильників	600
	Сільськогосподарських машин	400
	Цукру-піску	550
	Цементу	100
	Хліба	130
Високий	Міді	2400
	Електросталі	3000
	Синтетичного каучуку	3400
	Капронового волокна	7000
	Віскозного шовку	12600
	Алюмінію	16000
	Магнію	20000
Титану	60000	

Матеріаломісткість деяких видів виробництва

Ступінь матеріаломісткості	Виробництва	Відношення маси сировини до маси готової продукції
Низький	Нафтопереробка	1:1
	Сталі (переділ)	1:1
	Домашніх холодильників	0,8:1
	Випічка хліба	0,6:1
Середній	Цементу	1,5:1
	Сільськогосподарських машин	1,2:1
	Прокату	1,4:1
Високий	Чорна металургія (повний цикл)	2,5:1
	Цукрова промисловість	7:1
	Мідеплавильна	7,5:1
	Калійних добрив	3:1
	Синтетичного каучуку	2,6:1
	Легка промисловість (первинна переробка сировини)	7:1
	Олійна промисловість	2,5:1
	Сироварна промисловість	9:1
	Маслоробна промисловість	15:1
	Чавунне литво	4:1

Найбільш розповсюдженим методом з'ясування ступеню матеріаломісткості є зіставлення натуральних величин, наприклад, ваги вихідної сировини і готової продукції. Якщо відношення сировини до готової продукції трохи перевищує одиницю, то виробництво нематеріаломістке, якщо ж кратність 2 і більше, матеріаломісткість вважається високою.

Завдання для домашньої підготовки:

Задача 1. На пошукові роботи та освоєння газового родовища, яке відкрито в регіоні X, витрачено 20 млн грн., а щорічні експлуатаційні витрати з видобування газу становлять 7 млн грн. Загальний запас газу оцінено у 2500 млн м³. 1000 м³ газу продається на світовому ринку за ціною 50 умовних грошових одиниць. Показник можливості вилучення газового ресурсу сягає 80%. Дати витратну і техніко-економічну оцінку газового ресурсу за 8 років. (Відповідь: витратна оцінка дорівнює 76 млн грн., техніко-економічна оцінка — 100 млн умовних грошових одиниць при заданих витратах і можливостях вилучення газового ресурсу.).

Завдання 1. Позначити на контурній карті основні родовища мінеральних ресурсів, ґрунтово-кліматичні зони і природно - рекреаційні райони. Знайти й позначити на контурній карті найбільші водні артерії України. Позначити на контурній карті основні лісопромислові райони. Спробуйте виділити на карті райони, які відрізняються природно-економічними передумовами господарювання за ознаками економіко - географічного розташування, екобезпеки, геоморфології, геополітичного положення тощо.

Реферат (фіксований виступ)

1. Сучасні інформаційні технології й охорона довкілля.

2. Основні напрямки економічного регулювання природоохоронної діяльності в Україні та світі на сучасному етапі.

3. Створення ринку природних ресурсів та його значення з приводу регулювання природоохоронної діяльності.

4. Рекреаційні ресурси України та їх раціональне використання.

5. Еколого-економічні проблеми розвитку південних областей України.

6. Курортно-туристичний комплекс України. Основні проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть і окресліть структуру природно-ресурсного потенціалу України за ознаками належності до складу явищ природи.

2. Які інші види класифікації природних ресурсів Вам відомі?

3. Назвіть існуючі методи оцінки природно-ресурсного потенціалу.

4. Охарактеризуйте мінеральні ресурси України, їх структуру й особливості розміщення.

5. Розкрийте суть і особливості земельних ресурсів, визначте структуру земельного фонду України.

6. Сформулюйте проблеми раціонального використання земельних ресурсів.

7. Охарактеризуйте водні ресурси України, особливості їх формування та розміщення. Назвіть проблеми та шляхи їх раціонального використання.

8. Охарактеризуйте лісові ресурси України, їх народногосподарське значення, основні шляхи раціонального використання.

9. Опишіть природно-рекреаційні ресурси України, їх структуру, особливості розміщення та напрями ефективного використання.

10. Розкрийте суть і визначте основні напрями ресурсозбереження як парадигми розвитку та державної політики.

Економічний словник

Природні умови, природні ресурси, сировина в промисловості, корисні копалини, спеціалізація, кооперування, концентрація, комбінування, природно-ресурсний потенціал і його структура, кількісна та якісна оцінка природних ресурсів та природних умов: балансові, промислові, геологічні та прогнозні запаси сировини й палива, ресурсозбереження, екологічні проблеми України, охорона довкілля, раціональне природокористування.

Література

Основна:

1. Гнатів П. С. Природні ресурси України: навч. посіб. / П. С. Гнатів, П. Р. Хірівський, Ю. Я. Корінець, Н. Є. Панас, О. Д. Зинюк. - Л. : Камула, 2012 – 208 с.

2. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія / О. С. Заржицький; МОНМС України, ДВНЗ "Нац. гірн. ун-т". — Д., 2012. — 199 с.

3. Глобальні водні ресурси та їх використання / В. Власов, Д. Власов // Вісн. НАН України. — 2011. — № 10. — С. 18-28.

4. Екологія родючості ґрунтів / В. А. Величко; Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н.Соколовського, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К.: Аграр. наука, 2010. — 271 с.

6. Основи екології: підручник / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. — К.: Знання, 2012. — 558 с.

6. Регіональна економіка: курс лекцій / І. О. Борисюк, Н. М. Кравчук; Нац. авіац. ун-т. — К.: НАУ, 2011. — 112 с.

7. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

8. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: монографія / О. М. Вишневська; М-во аграр. політики та продовольства України, Миколаїв. держ. аграр. ун-т. — Миколаїв, 2011. — 486 с.

9. Економічний потенціал: формування, використання, оцінка: монографія / О. В. Бабарика, І. І. Бажан, В. М. Беляєв, В. Ф. Беседін, І. К. Бондар. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 338 с.

10. Техноекологія: навч. посіб. / М. О. Клименко, І. І. Залеський. — К.: Акад., 2011. — 254 с.

11. Матолич Б. М. Природні ресурси Львівщини: наук. вид. / Б. М. Матолич, І. П. Ковальчук, Є. А. Іванов, І. Л. Шемелинець, І. З. Федик, О. Я. Шпак; Держ. упр. охорони навколиш. природ. середовища в Львів. обл. - Л. : ПП Лукашук В., 2009. - 113 с.

12. Кузенко Н. Природні ресурси та структурні особливості економічного розвитку пострадянських держав / Н. Кузенко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Міжнар. відносини. - 2006. - Вип. 17. - С. 213-219.

Додаткова

1. Охорона навколишнього природного середовища/ Л. Малик // Молодь і ринок. — 2010. — № 12. — С. 64-68.

2. Раціональне природокористування - важлива умова ноосферного розвитку України / В. Оскольський // Економіка України. — 2011. — N 11. — С. 4-13.

3. Рекреаційно-ресурсний потенціал і фактори його використання / М.М. Блага // Укр. геогр. журн. — 2000. — № 2(30). — С. 28-30.

4. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал / О.Г. Топчієв // Укр. геогр. журн. — 2010. — № 4. — С. 3-9.

5. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси / В. І. Гетьман. — Т.: Навч. кн. - Богдан, 2010. — 135 с.

Модуль 2. Розміщення продуктивних сил **Тема 8. Народногосподарський комплекс України.**

Лекція (2)

1. Зміст понять “господарство”, “національна економіка”, “економічна система”.
2. Показники розвитку національної економіки та економічного розвитку країн
3. Структура господарства

Лабораторна робота (1)

1. Поняття “національна економіка” та “народне господарство”.
2. Аналіз показників та напрямів розвитку регіонів.
3. Проблеми та шляхи соціально-економічного розвитку регіону.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Територіальні соціально-економічні системи (ТСЕС) як основа формування регіональних господарських комплексів.
2. Особливості галузевої структури промисловості України.
3. Сучасні форми територіальної організації промислового виробництва; виробничі кластери.
4. Значення соціального комплексу і соціальної сфери для народного господарства України.
5. Вільні економічні зони як засіб регіонального розвитку.
6. Аналіз, діагностика і прогнозування розвитку та розміщення продуктивних сил України.
7. Регіональні програми і бізнес-планування регіонального розвитку.

Пошукові питання

1. Дайте визначення міжгалузевого комплексу.
2. У чому сутність міжгалузевої кооперації, наведіть її приклади.
3. Міжгалузеві комплекси визначаються по двох основним підходам - цільовому і технологічному. Покажіть особливості цих підходів.
4. Назвіть основні напрямки аналізу міжгалузевих комплексів.
5. В чому, на ваш погляд, виявляється недосконалість сучасної структури економіки України.
6. Обґрунтуйте основні напрями структурної переорієнтації промисловості України на сучасному етапі розвитку ринкової економіки.
7. Назвіть промислові центри розвитку підприємств харчової промисловості.
8. Наведіть приклади промислових центрів, у яких існує найбільш різноманітний спектр галузей промисловості. Перерахуйте ці галузі.
9. На які галузі припадає значна частка у загальному випуску промислової продукції в Україні?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Україна - ... держава Європи:
  - а) індустріальна;
  - б) індустріально-аграрна;
  - в) аграрно-індустріальна.
  - г) не має правильної відповіді.
2. Провідними галузями промисловості України є:
  - а) чорна металургія;

- б) лісова промисловість;
- в) хімічна промисловість;
- г) паливно-енергетичний комплекс.

3. Найбільш розвиненими міжгалузевими комплексами України є:

- а) паливно - енергетичний;
- б) агропромисловий;
- в) металургійний;
- г) хіміко – лісовий.

4. Підкресліть галузі господарства, що найбільше впливають на навколишнє середовище:

- в) промисловість;
- б) сільське господарство;
- в) охорона здоров'я та освіта
- г) транспорт.

5. Міжгалузевий комплекс - це:

а) видобуток і виробництво палива, енергії, сталі, чавуну готового прокату чорних металів тощо;

б) галузь важкої промисловості, підприємства якої виробляють усілякі машини, знаряддя, прилади;

в) система економічних взаємопов'язаних галузей виробничої або не-виробничої сфер;

г) перелік галузей виробничої сфери.

6. Найбільший вплив на галузеву структуру промисловості спричиняють:

- а) суспільно – історичні завдання, що вирішуються державою;
- б) міжнародне економічне співробітництво;
- в) наявні природні ресурси;
- г) науково – технічний прогрес.

7. Основними критеріями, за якими класифікують промисловість є:

- а) місце у територіальному поділі праці;
- б) техніко – економічні особливості;
- в) призначення виробленої продукції;
- г) час виникнення.

8. Вплив науково – технічної революції на промисловість виявляється у:

- а) підвищенні матеріаломісткості виробництв;
- б) перетворення науки у безпосередню продуктивну силу;
- в) зменшення частки ручної праці.

9. На якій стадії соціально – економічного розвитку перебуває економіка України:

- а) доіндустріальній;
- б) індустріальній;
- в) постіндустріальній.

10. Скільки укрупнених галузей виділяють у промисловості:

- а) 16;
- б) 17;
- в) 18;
- г) 20.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. Використовуючи літературні джерела та конспект лекцій розкрити суть понять “ господарство країни ”, “ господарський комплекс ”, “ національний комплекс ” та намалювати і проаналізувати схему “ Галузева структура господарського комплексу України”.

Методичні вказівки:

Схема 1

Галузева структура господарського комплексу України

Господарство країни – велика й складна економічна, соціальна і екологічна система, сукупність усіх видів економічної діяльності.

Необхідно зазначити, що під економічною системою розуміють будь-яку суспільну систему, результатом функціонування якої є, з одного боку, виробництво матеріальних і духовних благ для задоволення суспільних потреб, а з другого, - відтворення самої себе в кожному циклі функціонування.

В процесі розвитку господарство країни перетворюється в національний комплекс.

Національний комплекс - це територіальне утворення, обмежене кордонами держави, в якому всі елементи та компоненти економічного життя - підприємства, заклади(зокрема, екстериторіальні, тобто такі, що знаходяться за межами держави, але є її власністю чи власністю її юридичних осіб), галузі, регіони функціонують як єдиний організм, направлений на відтворення суспільного продукту і засобів його виробництва, а також умов життєдіяльності людини.

Завдання 2. Використовуючи статистичні дані таблиці 1 визначити та проаналізувати обсяги реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за

видами економічної діяльності у 2010-2012 роках. Побудувати колову діаграму “Галузева структура промисловості” у 2012 році.

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2012 роках¹

	2010		2011		2012	
	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку
Промисловість	1065850,5	100,0	1331887,6	100,0	1400680,2	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	106055,1	10,0	146085,7	11,0	146588,5	10,5
Переробна промисловість	716400,6	67,2	868392,4	65,2	889496,6	63,5
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	193055,6	18,1	222387,8	16,7	254459,9	18,2
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	8425,4	0,8	9679,3	0,7	9867,1	0,7
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	27128,8	2,6	31865,9	2,4	34297,8	2,4
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	75004,1	7,0	77783,4	5,8	63129,5	4,5
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	35503,0	3,3	57315,2	4,3	60011,1	4,3
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	7404,3	0,7	8888,1	0,7	10465,4	0,7
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	46629,1	4,4	56624,3	4,3	59767,1	4,3
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	200635,8	18,8	242525,9	18,2	223832,5	16,0
машинобудування	99270,5	9,3	133469,0	10,0	143533,1	10,2
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	7008,4	0,7	11747,3	0,9	8014,3	0,6
виробництво електричного устаткування	16193,4	1,5	17332,3	1,3	22800,3	1,6
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	31222,4	2,9	38474,2	2,9	38682,7	2,7
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	44846,3	4,2	65915,2	4,9	74035,8	5,3
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	23344,0	2,2	27853,5	2,1	30133,1	2,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	221808,4	20,8	295164,8	22,1	344067,9	24,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	21586,4	2,0	22244,7	1,7	20528,2	1,5

¹ Дані сформовані за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності).

Методичні поради

Галузева структура промисловості – це склад галузей і співвідношення між ними, тобто розчленування промисловості на складові частини – галузі, що є сукупностями якісно однорідних промислових підприємств.

Вона визначається співвідношенням між галузями промисловості за одними з таких показників: валовою або товарною продукцією, вартістю основних виробничих фондів, кількістю підприємств, чисельністю зайнятих. Підраховується частина кожної галузі у відсотках. При аналізі галузевої структури промисловості необхідно:

- а) виділити галузі з найбільшою і найменшою часткою;
- б) визначити профільуючі галузі. Це галузі частка яких вища від середньогалузевого показника частки.

Використати для цього формулу:

$$Kc = \frac{100}{n};$$

де Kc – середньогалузева величина частки;
 n – кількість галузей.

Завдання 3. Проаналізуйте дані таблиці 2 і виявіть загальні тенденції, що відбувалися у виробництві промислової продукції за період 1985-2012 роки. Поясніть причини.

Таблиця 2

Виробництво найважливіших видів промислової продукції

	1985	1990	1995	1997	1998	1999	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Електроенергія, млрд. квт/год.	272	298	194	178	173	172	186	193	174	189	195	199
Нафта, млн. т	5,8	5,3	4,1	4,1	3,9	3,8	3,1	3,2	2,9	2,6	2,4	2,3
Вугілля, млн. т	189	165	83,8	76,9	77,2	81,7	60,4	59,5	55,0	55,0	62,7	65,5
Газ природний, млрд. м. куб.	42,9	28,1	18,2	18,1	17,9	18,1	19,9	20,6	20,8	19,9	19,9	19,8
Чавун, млн. т	47,1	44,9	18,0	20,6	20,9	23,0	30,7	31,0	25,7	27,4	28,9	28,5
Сталь, млн. т	550	52,6	22,3	25,6	24,4	27,4	27,9	23,3	15,7	17,5	17,6	17,1
Екскаватори, штук	10000	11200	2300	300	300	200	584	921	143	114	116	78
Трактори, шт.	13600	10600	10400	4600	3200	5000	5543	6339	1445	5189	6847	5280
Мінеральні добрива, млн. т	5,1	4,8	2,2	2,4	1,9	2,3	2,6	2,7	2,1	2,2	2,9	2,9
Сірчана кислота, млн. т	4,6	5,0	1,6	1,4	1,4	1,4	1,6	1,5	0,9	1,2	1,5	1,4
Хімічні волокна, тис. т	165	179	41,3	26,0	24,5	22,8	40,1	34,8	15,7	15,6	13,7	14,0
Шини, млн. штук	9,4	11,2	5,8	7,5	8,4	7,9	7,1	5,0	3,5	3,9	3,6	3,4
Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення, тис. т	299	369	98,0	86,6	104	81,7	111	125	120	126	131	138
Цемент, млн. т	22,4	22,7	7,6	5,1	2,6	5,8	12,2	14,9	9,5	9,5	10,6	9,8
Будівельна цегла, млрд. штук	90	10,5	4,3	2,4	2,4	2,4	1,9	2,2	1,1	1,0	1,1	1,0

Завдання для домашньої підготовки

Завдання 1. Зробити класифікацію промисловості за різними критеріями. Навести приклади, скласти таблицю за зразком. Використати навчальну літературу та конспект.

№ п/п	Критерії виділення	Групи галузей	Приклади
1	2	3	4
1.	За характером зв'язків промисловості з природними ресурсами та дії її на природне середовище	Добувна 2. Обробна.	Нафтова, газова Чорна металургія, машинобудування

Завдання 2. Використовуючи літературні та картографічні матеріали, скласти таблицю “ Розміщення основних галузей промисловості України”. Обґрунтувати принципи розміщення найважливіших центрів.

Таблиця 1

Розміщення основних галузей промисловості України

Галузі промисловості	Найбільші центри	Регіон
Машинобудування і металообробка		
Паливна		
Електроенергетика		
Чорна металургія		
Кольорова металургія		
Промисловість будівельних матеріалів		
Лісова, деревообробна, целюлозно-паперова		
Хімічна і нафтохімічна		
Легка		
Харчова		

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. На контурну карту України нанести найбільші райони та центри паливної, чорної, кольорової металургії, хімічної лісової промисловості.

Задача 1. У місті А, де виробляється продукції та послуг на 10 млн. грн. на рік, функціонують сім господарських об'єктів, які створюють відповідні частки валового регіонального продукту: підприємство вантажного автотранспорту (25%), товарна сільськогосподарська ф'ючерсна біржа (5%), таксопарк (10%), авторемонтний завод (25%), комерційний банк (12,5%), комерційний розважально-ігровий комплекс “Луна-парк” (2,5%) і тютюнова фабрика (20%). Знайти обсяг послуг ринкової інфраструктури. (Відповідь: 1750 тис. грн.)

Задача 2. У місті С, де функціонують метизний завод (обсяг виробництва - 6 млн грн. за рік), кондитерська фабрика (обсяг виробництва — 4 млн грн. за рік), автотранспортне господарство (обсяг наданих послуг — 750 тис. грн.), виробничі потужності використовуються відповідно на 50%, 25% і 75%. Після залучення інвестора очікується повне завантаження та приріст потужностей на метизному

заводі на 2 млн грн. за поточний рік. На кондитерській фабриці планується в поточному році ліквідувати третину незавантажених потужностей для розгортання в майбутньому році нових потужностей карамельного цеху обсягом освоєння коштів у 5 млн грн. Знайти цього річний виробничий потенціал міста С. (Відповідь: 27 млн грн.; потужності наступного року в цього річний потенціал не враховуються).

Задача 3. У регіоні К, де проживає 50 тис. чол. (з них дітей у шкільному віці 15 тисяч у дошкільному віці — 3,8 тисяч), є 8 шкіл на 2000 учнів кожна та 40 дитсадків на 100 дітей кожен, у медичних закладах працюють 69 лікарів і 108 медсестер і фельдшерів, і в наявності 45 лікарняних ліжок в амбулаторно-клінічних закладах. Чи забезпечено належним чином регіон закладами освіти, кваліфікованим і середнім медперсоналом, якщо науково обґрунтований норматив забезпеченості населення послугами медичного персоналу включає 15 лікарів, 20 медичних сестер і фельдшерів і 9 лікарняних ліжок на 10000 жителів? (Відповідь: закладами освіти всіх рівнів, лікарняними ліжками та середнім медичним персоналом регіон забезпечено повністю, лікарями — ні.)

Реферат (фіксований виступ)

1. Характеристика національного комплексу України.
2. Галузева структура господарського комплексу України.
3. Трансформаційні процеси в господарському комплексі України.
4. Промисловість як провідна галузь економіки України.
5. Основні тенденції виробництва найважливіших видів промислової продукції.
6. Загальні напрями реструктуризації промисловості України та зрушення в територіальній і галузевій структурах.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення господарського комплексу України.
2. Що таке галузь народного господарства?
3. Дайте характеристику основних галузей матеріального виробництва.
4. Яке значення промисловості України?
5. Назвіть основні галузі промисловості України.
6. Назвіть міжгалузеві комплекси промисловості України.
7. Назвіть і охарактеризуйте основні галузі соціальної сфери України.
8. Якими є основні підходи до класифікації соціальної сфери України, висвітлені у сучасних наукових гіпотезах?
9. У чому суть сучасних наукових підходів до оцінки економічного потенціалу господарського комплексу країни та її регіонів?
10. Які основні шляхи та засоби ефективного використання економічного потенціалу народногосподарського комплексу України Ви знаєте?

Економічний словник

Господарство країни, національний комплекс, господарський комплекс, промисловість, галузева структура, реструктуризація промисловості, територіальні зрушення, виробничий потенціал народного господарства, кількісна та якісна

характеристика основних виробничих фондів, оборотні фонди, фондомісткість галузей народного господарства, промисловість, науково-технічний потенціал, наукові установи, Національна Академія наук України, державні витрати на науку та освіту, соціально-культурні галузі: освіта, культура, охорона здоров'я, матеріально-побутові галузі: торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство.

Література

Основна:

1. Державні капітальні вкладання: проблеми управління та шляхи їх вирішення на місцевому рівні: монографія / Ю. Б. Молодожен, О. М. Гордієнко, С. В. Осадчук, Є. Г. Абрамова, А. Б. Хмелевський; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — О., 2010. — 310 с.
2. Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. пр. / ред.: О. М. Алимов; ДУ "Ін-т економіки природокористування та сталого розв. НАН України". - К. : ДУ ІЕПСР НАНУ, 2012. - 243 с.
3. Концепція оздоровчого харчування та шляхи її реалізації / Г.О. Сімахіна // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. — 2010. — № 33. — С. 10-13.
4. Паливно-енергетичний комплекс. Стратегія розвитку: навч. посіб. / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Б.О. Левченко; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". — Х., 2009. — 400 с.
5. Потенціал національної економіки України: монографія / В. Ф. Савченко; Черніг. держ. ін-т економіки і упр.. — Чернігів: ЧДІЕіУ, 2009. — 274 с.
6. Регіональна економіка / Є. І. Осадчий. — Сімф., 2011. — 319 с.
7. Регіональна економіка у схемах і таблицях: навч.-практ. посіб. / Т. М. Серікова, Н. К. Гіковата, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2010. — 176 с.

Додаткова

1. Газові ресурси України: сучасний стан і перспективи освоєння / О. Лукін // Вісн. НАН України. — 2011. — № 5. — С. 40-48.
2. Енергетичний баланс України: моделювання і прогнозування / Р.З. Подолець; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2007. — 174 с.
3. Паливно-енергетичний комплекс України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Т.Є. Яснюк // Укр. геогр. журн. — 2009. — №3. — С. 29-34.
4. Проблеми оборонно-промислового комплексу України в умовах фінансової кризи / Є.Ю. Корольов // Пробл. науки. — 2010. — № 6. — С. 41-45.
5. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. — 2008. — № 12. — С. 4-18.
6. Хімічна промисловість України. Невідкладний напрям диверсифікації / Г.З. Шевцова, З.Н. Мемедляєв // Хім. пром-сть України. — 2009. — N 2. — С. 25-26.
7. Чому не надходять інвестиції в паливно-енергетичний комплекс України / Г.Л. Рябцев // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. — 2009. — Вип. 2. — С. 480-489.

Тема 9. Паливно-енергетичний комплекс.

Лекція (2)

1. Структура та роль паливно-енергетичного комплексу в народному господарстві.
2. Сучасний стан розвитку та розміщення галузей паливно - енергетичного комплексу: вугільна промисловість, нафтова та нафтопереробна промисловість, газова промисловість, торф'яна, електроенергетика.
3. Проблеми та перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу.

Лабораторна робота (1)

1. Роль паливно-енергетичного комплексу в народному господарстві.
2. Вугільна промисловість.
3. Нафтова та нафтопереробна промисловість.
4. Газова промисловість.
5. Електроенергетика.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Паливно-енергетичний баланс і шляхи його удосконалення в Україні.
2. Які фактори впливають на розміщення галузей паливно-енергетичного комплексу?
3. Визначте екологічні проблеми, пов'язані з розвитком електроенергетики.

Пошукові питання

1. Які галузі промисловості входять до паливно-енергетичного комплексу?
2. Яка галузь паливної промисловості найбільш розвинута в Україні і де розміщені її підприємства?
3. В яких основних районах здійснюється видобування нафти і газу?
4. Який тип електростанцій виробляє в Україні найбільше електроенергії?
5. Назвіть центри нафтопереробки та центри переробки природного газу в Україні.
6. З яких галузей та підгалузей складається паливно-енергетичний комплекс?
7. Райони розміщення вугільної промисловості.
8. Нафтова і нафтопереробна промисловість: райони розміщення.
9. Газова промисловість і райони її розміщення.
10. Електроенергетика України та структура виробництва електроенергії різними типами електростанцій.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. До складу паливно-енергетичного комплексу входять (вказати правильну відповідь):
  - а) торф'яна промисловість;
  - б) вугільна промисловість;
  - в) ядерна енергетика;
  - г) феросплавна промисловість;
  - д) нафтопереробна промисловість.
2. Особливістю розвитку і розміщення вугільної промисловості країни є:

- а) її висока концентрація в Донбасі;
- б) переважно підземний спосіб видобування вугілля;
- в) значне переважання кількості видобутого бурого вугілля над кам'яним;
- г) зосередження всього видобутку вугілля в п'ятьох басейнах.

3. Провідна галузь паливної промисловості України:

- а) вугільна;
- б) нафтова;
- в) газова;
- г) торфова.

4. Головний кам'яновугільний басейн України:

- а) Донецький;
- б) Дніпровський;
- в) Львівсько-Волинський.

5. Буре вугілля видобувають у... області.

- а) Львівській;
- б) Кіровоградській;
- в) Вінницькій.

6. Головний район видобутку нафти і газу зосереджений в:

- а) Прикарпатті;
- б) Лівобережжі;
- в) Приморському регіоні.

7. Найпотужнішою атомною електростанцією в Україні є:

- а) Рівненська;
- б) Запорізька;
- в) Хмельницька.

8. Одним з перших на території України було відкрито вугільний басейн:

- а) Придніпровський;
- б) Донецький;
- в) Львівсько-Волинський.

9. Основні нафтопроводи України:

- а) «Слава»;
- б) «Дружба»;
- в) «Одеса - Броди»;
- г) «Київ - Одеса».

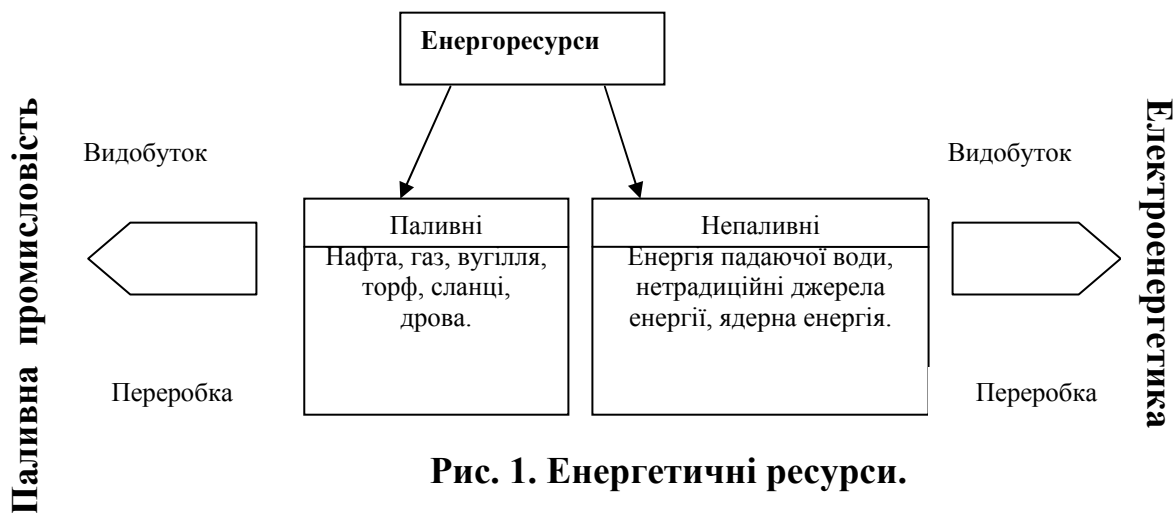
10. Паливно-енергетичний комплекс включає:

- а) видобуток і виробництво палива, енергії, сталі, чавуну готового прокату чорних металів тощо;
- б) видобуток і виробництво палива та енергії, їх транспортування, розподіл й використання;
- в) видобуток і виробництво палива та енергії без їх транспортування, розподілу й використання;
- г) галузі важкої промисловості, що виробляють усілякі машини, знаряддя, прилади.

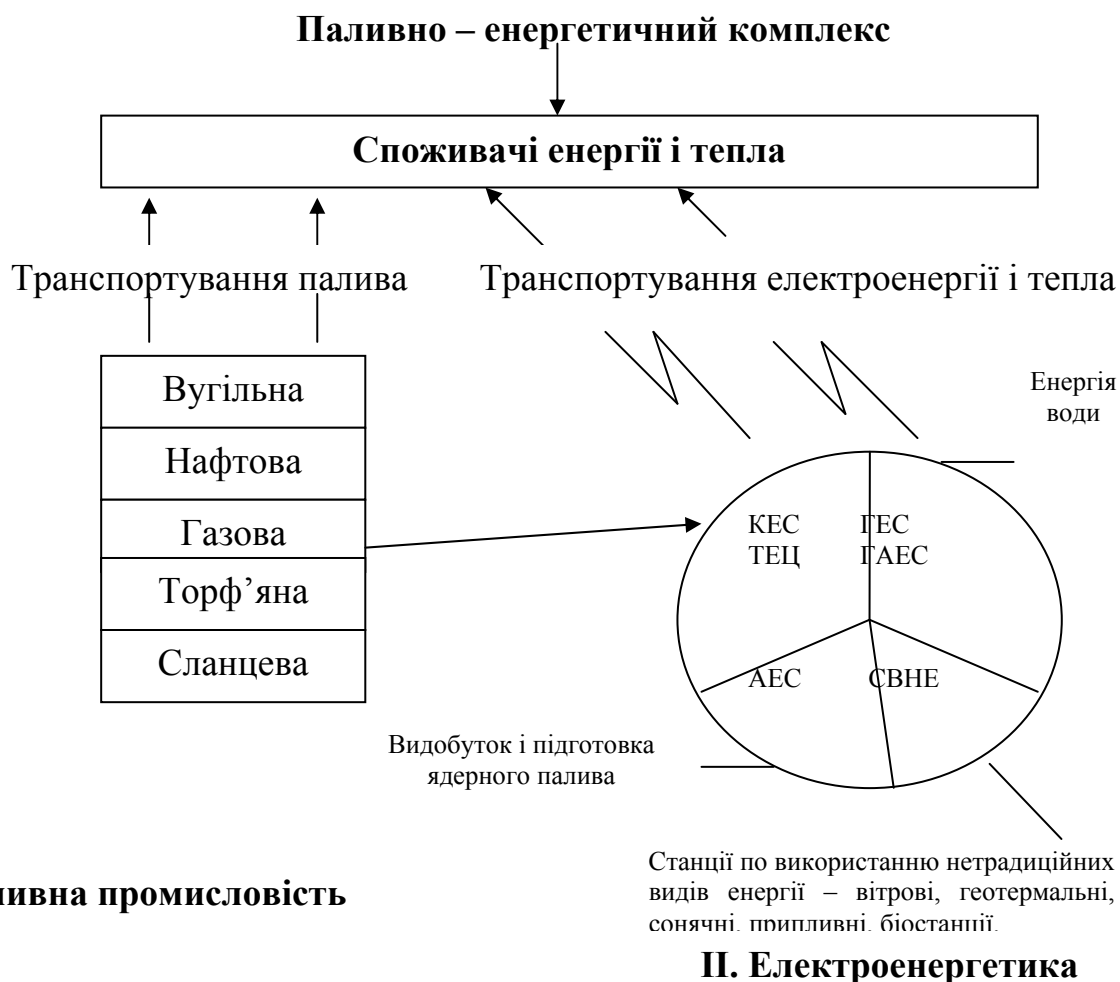
Вправа 1. На контурній карті України позначте великі нафто- та газопроводи.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. На основі вивчення літературних джерел скласти структурні схеми і проаналізувати їх: а) “Енергетичні ресурси”; б) “Структура паливно-енергетичного комплексу”; в) “Структура паливно-енергетичного балансу”.

Рис. 1. Енергетичні ресурси.

Рис. 2 Структура паливно – енергетичного комплексу

Рис. 3. Схема паливно – енергетичного балансу

Завдання 2. З’ясувати суть паливно-енергетичного балансу та проаналізувати структуру паливно-енергетичного балансу України: а) визначити структуру надходжувальної частини паливно-енергетичного балансу; б) визначити структуру витратної частини; в) провести аналіз структури паливно-енергетичного балансу України.

Методичні вказівки:

ПЕБ – система взаємопов’язаних показників, які характеризують співвідношення між надходженням палива і енергії та витратами їх в межах певної території або галузі за певний період часу.

Енергетичний баланс та еволюція його структури характеризують не тільки певний рівень використання тих чи інших енергоносіїв, але й науково-технічні, соціальні, організаційні, інноваційні та виробничі зрушення в промисловості, сільському господарстві, на транспорті, в побутовому обслуговуванні населення.

Паливно-енергетичний баланс складається з прибуткової та витратної частин. У першій наводяться показники видобутку природного палива й виробництва електро- і теплоенергії на теплових, гідравлічних і атомних електростанціях. Крім того, до прибуткової частини відносять також нетрадиційні природні енергетичні ресурси (енергію вітру, сонця та ін.), відбір газу з газосховищ, імпорт енергоносіїв та залишок їх на кінець року.

Витратна частина балансу включає споживання енергоресурсів і складається з таких витратних статей:

- перетворення в інші види енергії;
- виробничо-технологічні потреби, включаючи втрати при збереженні, транспортуванні тощо;
- закачка природного газу в підземні газосховища;

- експорт енергоресурсів;
- залишок у постачальників та споживачів на кінець року.

2. Провести аналіз структури ПЕБ України (таблиця 1).

Таблиця 1

Паливно-енергетичний баланс України (надходження)

Надходження палива та енергії					
	Джерела надходження	Пн, млн.т	К	Пу, млн.т	%
1	Видобуток палива: вугілля нафта газ млрд. м ³ торф дрова Всього	100 25 22	0,65 1,36 1,15	0,6 0,8	
2	Енергія води (виробництво електроенергії на ГЕС)	10 млрд. кВт/год			
3	Імпорт палива вугілля нафта газ ядерне паливо Всього	10 23 120			
4	Загалом на початок року				
Всього					

2.1. Визначити структуру надходжувальної частини ПЕБ.

Для цього необхідно розрахувати: обсяги палива і енергії кожного джерела їх надходження; загальний обсяг надходження палива і енергії; питому вагу кожного джерела надходження палива і енергії. Послідовність виконання така:

а) визначити обсяг видобутку палива (перше джерело надходження палива і енергії). Спершу слід згадати поняття «теплотворна здатність палива». У зв'язку з неоднаковою теплотворною здатністю різних видів палива, загальний їх обсяг доцільно визначити не у вигляді суми фактичних обсягів, а у вигляді суми обсягів співставного умовного палива. Умовне паливо (УП) – це одиниця для техніко-економічних розрахунків, яка служить для зіставлення різних видів органічного палива; це обсяг палива з теплотою згорання 1 кг – 7000 ккал. енергії і тепловим коефіцієнтом (коефіцієнтом калорійності) $K_{cl} = 1,0$. Такі характеристики має кам'яне вугілля (середньої якості).

- перевести обсяг палива з фактичних, натуральних одиниць в умовне паливо(УП) за формулою:

$$УП = НП \cdot K_{cl},$$

де:

УП – обсяг умовного палива, Т;

НП – фактичний, натуральний обсяг палива, Т;
Кл – коефіцієнт калорійності, який визначається за формулою:

$$Кл = \frac{Q_H}{Q_B}$$

де Q_H – теплотворна здатність натурального палива, ккал;
 Q_B – 7000 ккал.

- визначити УП для кожного виду палива. Наприклад, УП (вугілля) = 100 млн. т $\cdot 0,65 = 65,0$ млн. т УП. Аналогічно розрахувати обсяги УП нафти і газу. Обсяг газу потрібно попередньо перевести у із м³ в тонни, використавши умову:

$$1\text{т} = 1000\text{ м}^3\text{ газу, тобто } 22\text{ млрд.м}^3 = 22\text{ млн.т.}$$

- визначити загальний обсяг видобутку палива з урахуванням обсягу торфу і дров (сума показників УП усіх видів палива);

б) розрахувати обсяг енергії води (друге джерело надходження палива і енергії). Слід зауважити, що враховується та частина енергії води, яка використовується для виробництва електричної енергії на ГЕС і ГАЕС. Вироблену електричну енергію також слід перевести в умовне паливо, скориставшись умовою: на виробництво 2,5 тис. кВт/год електроенергії витрачається 1 т У.П.

$$УП(\text{енерг.води.}, ГЕС) = \frac{10\text{ млрд.} \frac{\text{кВт}}{\text{год}} * 1\text{ т у.п.}}{2,5\text{ тис.кВт} / \text{год}} = 4\text{ млн.т. у.п.}$$

в) визначити обсяг імпорту палива (третє джерело надходження палива і енергії). Скористатись коефіцієнтами Кл для вугілля, нафти і газу (відповідно 0,65; 1,36; 1,15);

г) знайти загальний обсяг палива і енергії усіх джерел їх надходження (сума обсягів умовного палива всіх джерел надходження);

д) визначити питому вагу кожного джерела надходження палива і енергії, % (згадайте визначення питомої ваги галузей промисловості).

Усі розраховані показники вписати в таблицю 1.

2.2 Визначити структуру витратної частини ПЕБ.

а) визначити обсяг витрат умовного палива по кожному виду витрат. Наприклад, для першого виду витрат «виробництво електроенергії» слід обсяги вугілля, нафти і газу перевести в умовне паливо (коефіцієнти Кл взяти із джерела надходження «видобуток палива»); визначити сумарний обсяг усіх витрат палива і енергії разом з ядерним паливом. Аналогічно знайти обсяги умовного палива і по інших видах витрат;

б) обчислити загальний обсяг витрат умовного палива (сума витрат по усіх їх видах). Даний показник повинен дорівнювати показнику загального обсягу надходження палива і енергії;

в) визначити питому вагу кожного виду витрат, %.

Усі розрахункові показники внести в таблицю 2.

Таблиця 2.

Паливно – енергетичний баланс України (витрати)

Витрати палива та енергії					
	Види витрат	Пн, млн.т	К	Пу, млн.т	%
1	Виробництво електроенергії	37	0,65	.	30
	вугілля	11	1,36	.	
	нафта	30	1,15	.	
	газ				
	ядерне паливо				
	Всього				
2	Комунальні послуги	17			
	газ	35			
	вугілля				
	Всього				
3	Експорт електроенергії	10			
	нафта	11			
	вугілля	10			
	Всього				
4	На виробничі потреби (промисловість, сільське господарство, транспорт)			134,5	
5	Залишки на кінець року			7	
Всього					

2.3. Провести аналіз структури ПЕБ, а саме:

а) розмістити в порядку зменшення питомої ваги джерела надходження палива і енергії (для надходжувальної частини) а види витрат (для витратної частини). Виділити елементи обох частин балансу з найбільшими показниками питомої ваги. Так, в надходжувальній частині найбільшу питому вагу займає імпорт палива ...% (визначити), у витратній частині – виробничі потреби (промисловість, сільське господарство, транспорт)-%(визначити);

б) користуючись матеріалами ПЕБ, основної і додаткової літератури по даній темі, вказати напрямки удосконалення структури ПЕБ. Вони повинні передбачити такі заходи політичного, економічного і виробничо-технологічного характеру, виконання яких приведе до зміни співвідношень між джерелами надходжень у надходжувальній частині, між видами витрат у витратній частині. Такі зміни повинні відповідати інтересам соціально-економічного розвитку держави, підвищенню ефективності виробництва, зокрема.

Так для першого джерела надходження слід проаналізувати заходи, які пов'язані зі збільшенням видобутку палива усіх видів, підвищенням їх ефективності. Для першого виду витрат вказати шляхи ефективнішого використання палива в електроенергетиці тощо.

Завдання можна виконати в процесі рольової гри.

Для цього слід поділити студентів за такими ролями: ведучий засідання круглого столу по вирішенню проблем паливно-енергетичного балансу(викладач або вчитель географії), журналісти газет і радіо, міністри вугільної, нафтової, газової, торф'яної промисловості, електроенергетики, міністри промисловості,

сільського господарства, комунального господарства, економісти по складанню паливно-енергетичного балансу, екологи, геологи, служба радіоактивного захисту, представники міжнародних торгових зв'язків, інженери по експлуатації родовищ паливних ресурсів і використання електростанцій. Етапи рольової гри: 1) з'ясувати проблеми забезпечення паливом і енергією; 2) обговорити напрямки удосконалення надходжувальної частини паливно-енергетичного балансу; 3) обґрунтувати напрямки удосконалення витратної частини паливно-енергетичного балансу.

Розроблені рекомендації по всіх напрямках удосконалення структури ПЕБ вписати в таблицю 3.

Таблицю 3.

Напрямки удосконалення	Джерела надходження палива і енергії	Види витрат палива і енергії	Напрямки удосконалення
	1. ... 2. ... 3. ... 4. ...	1. ... 2. ... 3. ... 4. ...	

Завдання для домашньої підготовки:

Задача. Теплова електростанція виробляє протягом року 23 млрд. кВт/год електроенергії. Визначити, яку кількість кам'яного вугілля буде спалювати щорічно дана електростанція, якщо на виробництво 1 млрд. кВт/год витрачається 350 тис. т умовного палива. Скільки потрібно вагонів і потягів для перевезення такої кількості вугілля, якщо вантажопідйомність 1 вагону 50т, а потяг формується з 40 вагонів.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Описати, від якої електростанції одержує електроенергію населений пункт, в якому Ви проживаєте (якщо електростанцій кілька» то для опису вибрати одну з них). Яка потужність цієї електростанції, які енергоносії вона використовує і хто є основними споживачами електроенергії, яка на ній виробляється?

Завдання 2. Використовуючи картографічні та літературні джерела, на контурну нанести всі ланки паливно-енергетичного комплексу України(родовища вугілля, нафти, природного газу, ТЕС, ГЕС, АЕС, нафтопереробні заводи та нафто – газопроводи).

Завдання 1. Проаналізувати статистичні дані таблиці 4 “Енергетичний баланс України” та зробити висновки.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ ЗА 2012 РІК

Таблиця 4

Тисяч тонн нафтового еквіваленту

ПОСТАЧАННЯ ТА СПОЖИВАННЯ	Вугілля й торф	Сира нафта	Нафто продукти	Природний газ	Атомна енергія	Гідро електро-енергія	Вітрова сонячна енергія	Біопаливо та відходи	Електроенергія	Тепло-енергія	Усього
Виробництво	40256*	3414	-	15403	23653	901	53	1565	-	-	85247
Імпорт	9926	1625	8370	26590	-	-	-	1	8	-	46520
Експорт	-5192	-66	-1679	-	-	-	-	-75	-994	-	-8007
Міжнародне бункрування	-	-	-306	-	-	-	-	-	-	-	-306
Зміна запасів	-2272	77	174	1024	-	-	-	31	-	-	-966
Загальне постачання первинної енергії	42718	5050	6559	43018	23653	901	53	1522	-987	-	122488
Міжпродуктові передачі	-	304	-276	-	-	-	-	-	-	-	28
Статистичні розбіжності	4	-192	1187	-242	-	-	-	-	-	-74	684
Електростанції	-20422	-	-73	-396	-23490	-901	-53	-26	15580	-	-29782
Теплоелектро-централі (ТЕЦ)	-2300	-	-82	-5802	-163	-	-	-403	1479	4949	-2322
Теплоцентралі	-1014	-	-93	-8569	-	-	-	-50	-	9366	-361
Коксові підприємства (доменні печі)	-4578	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4578
Газові підприємства	-10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-10
Підприємства з виробництва брикетів	-2739	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-2739
Нафтопереробні підприємства	-	-5176	5346	-	-	-	-	-	-	-	170
Нафтохімічні підприємства	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші підприємства з перетворення	-65	36	-	-	-	-	-	-12	-	-	-41
Власне споживання енергетичним сектором	-1769	-3	-413	-920	-	-	-	-	-2391	-1513	-7009
Втрати при транспортуванні та розподіленні	-219	-10	-2	-483	-	-	-	-	-1842	-862	-3419
Кінцеве споживання	9604	9	12154	26605	-	-	-	1030	11839	11865	73107

Промисловість	8310	-	1246	5272	-	-	-	46	5427	4543	24845
Чорна металургія	6843	-	178	3132	-	-	-	-	2029	1130	13312
Хімічна і нафтохімічна	59	-	114	395	-	-	-	2	489	1361	2420
Кольорова металургія	13	-	5	136	-	-	-	-	86	246	486
Неметалічні мінеральні продукти	606	-	75	556	-	-	-	19	239	78	1573
ПОСТАЧАННЯ ТА СПОЖИВАННЯ											
Вугілля і торф											
Сира нафта											
Нафтопродукти											
Природний газ											
Атомна енергія											
Гідроенергія											
Вітрова, сонячна енергія											
Електроенергія											
Усього											
Транспортне устаткування	1	-	30	137	-	-	-	-	174	112	454
Машинобудування	28	-	41	219	-	-	-	1	369	159	816
Гірничодобувна (за виключенням палива)	7	-	316	335	-	-	-	-	871	90	1620
Харчова та тютюнова	35	-	156	274	-	-	-	9	398	1051	1921
Целюлозно-паперова і поліграфічна	-	-	8	26	-	-	-	-	95	156	285
Деревообробна та вироби з деревини	-	-	14	19	-	-	-	15	55	64	166
Будівництво	4	-	262	31	-	-	-	1	87	26	411
Текстильна і шкарбана	-	-	3	8	-	-	-	-	34	29	74
Інші види промисловості	714	-	45	5	-	-	-	1	500	41	1306
Транспорт	12	-	8588	2050	-	-	-	-	798	-	11448
Внутрішні авіаперевезення	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	12
Автомобільний	-	-	8394	44	-	-	-	-	-	-	8438
Залізничний	11	-	124	-	-	-	-	-	618	-	753
Трубопровідний	-	-	6	2003	-	-	-	-	80	-	2089
Внутрішнє судноплавство	-	-	50	-	-	-	-	-	-	-	50
Інші види транспорту	1	-	1	3	-	-	-	-	99	-	105
Інші	890	-	1512	14375	-	-	-	984	5615	7322	30698
Побутовий сектор	715	-	71	13760	-	-	-	936	3303	4682	23466

Торгівля та послуги	161	-	78	463	-	-	-	27	1980	2328	5037
Сільське господарство	14	-	1356	153	-	-	-	20	329	312	2184
Рибальство	-	-	8	-	-	-	-	-	3	-	11
Інші споживачі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Неенергетичне використання	391	9	808	4908	-	-	-	-	-	-	6116
Промисловий та енергетичний сектор, сектор перетворення	391	9	707	4908	-	-	-	-	-	-	6015
<i>з яких: сировина для промисловості</i>	<i>44</i>	<i>-</i>	<i>182</i>	<i>4832</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>5058</i>
На транспорті	-	-	25	-	-	-	-	-	-	-	25
В інших секторах	-	-	76	-	-	-	-	-	-	-	76

* Виробництво вугілля/торфу включає 1136 тис. тне вугілля отриманого з інших джерел

Реферат (фіксований виступ)

1. Паливно-енергетичний комплекс України: суть, структура і проблеми розвитку.
2. Електроенергетика України. Основні проблеми і перспективи розвитку.
3. Розвиток і розміщення теплової електроенергетики України.
4. Розміщення гідроелектроенергетики України. Основні проблеми і перспективи розвитку.
5. Розміщення атомної електроенергетики України. Основні проблеми і перспективи розвитку.
6. Паливна промисловість України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
7. Вугільна промисловість України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
8. Донецький вугільний басейн. Основні проблеми та перспективи розвитку.
9. Нафтова, нафтопереробна та газова промисловість України. Основні проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Які галузі входять до складу паливно-енергетичного комплексу?
2. Визначте місце паливно-енергетичного комплексу в єдиному господарському комплексі України.
3. Охарактеризуйте сучасний стан і особливості розміщення вугільної промисловості України.
4. Охарактеризуйте сучасний стан і особливості розміщення нафтової й нафтопереробної промисловості України.
5. Охарактеризуйте сучасний стан і особливості розміщення газової промисловості України.
6. У чому полягає роль електроенергетики в господарському комплексі України?
7. Охарактеризуйте особливості розміщення підприємств енергетики в Україні.

Економічний словник

Енергетичні ресурси, паливно-енергетичний баланс, паливно-енергетичний комплекс, паливно-енергетичний комплекс, галузі паливно-енергетичного комплексу, енергетичні програми, паливний баланс, вугільна промисловість, нафтова промисловість, газова промисловість, електроенергетика.

Література

Основна:

1. Бровар О. В. Вугільна промисловість Донбасу у 40 - 60-х рр. ХХ ст.: проблеми соціального розвитку: монографія / О. В. Бровар. - Донецьк : Юго-Восток, 2009. - 365 с.
2. Енергетичний баланс України: моделювання і прогнозування / Р.З. Подолець; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2007. — 174 с.

3. Паливно-енергетичний комплекс. Стратегія розвитку: навч. посіб. / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Б.О. Левченко; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". — Х., 2009. — 400 с.
4. Паливно-енергетичний комплекс України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Т.Є. Яснюк // Укр. геогр. журн. — 2009. — № 3. — С. 29-34.
5. Регіональна економіка: навч. посіб. / Л. Т. Шевчук. — К.: Знання, 2011. — 319 с.
6. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.
7. Регіональна економіка: підруч. для ВНЗ / Н. Л. Гавкалова, Н. К. Гіковата, О. О. Петраєв, Т. М. Серікова, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х.: ІНЖЕК, 2011. — 456 с.
8. Регіональна економіка: підруч. для студ. ВНЗ / В. В. Журавель, О. В. Поспелов, Г. П. Рекун, В. Б. Родченко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 272 с.:
9. Регіональна економіка: підручник / Є. П. Качан, Г. П. Баб'як, Л. П. Запорожан, А. Б. Кошіль, О. Б. Марцінковська; Ред.: Є. П. Качан. — К.: Знання, 2011. — 670 с

Додаткова

1. Газові ресурси України: сучасний стан і перспективи освоєння / О. Лукін // Вісн. НАН України. — 2011. — № 5. — С. 40-48.
2. Світовий паливно-енергетичний комплекс: сучасний стан та тенденції розвитку / О.І. Амоша, Є.Є. Гарковенко // Економіка пром-сті. — 2006. — № 4. — С. 3-16.
3. Спиртовмісні палива / Є.В. Полункін, С.О. Зубенко, О.О. Гайдай, О.В. Кузнецова // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. — 2010. — № 2. — С. 137-141.
4. Чому не надходять інвестиції в паливно-енергетичний комплекс України / Г.Л. Рябцев // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. — 2009. — Вип. 2. — С. 480-489.

Тема 10. Металургійний комплекс.

Лекція (2)

1. Значення і структура металургійного комплексу.
2. Регіональні особливості розміщення металургійного комплексу.
3. Проблеми і перспективи розвитку металургійного комплексу України.

Лабораторна робота (1)

1. Місце металургійного комплексу в економіці.
2. Чорна металургія.
3. Кольорова металургія.
4. Основні проблеми та перспективи розвитку галузей металургійного комплексу.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Спеціальні види металургійного виробництва (порошкова металургія, спецелектрометалургія), їх розвиток і розміщення в Україні.

2. Споріднені металургійні процеси (переплав, зварювання) їх розміщення та розвиток в Україні.

3. Назвіть основні райони розвитку чорної металургії. Поясніть причини їх виникнення.

4. Назвіть проблеми та перспективи розвитку металургійного комплексу України.

5. Наведіть приклади промислових центрів, що спеціалізуються на виробництві чорних металів.

6. Як називаються підприємства, на яких здійснюється повний цикл виробництва чорних металів, починаючи з виплавки чавуну і закінчуючи виробництвом прокату?

7. Чим можна пояснити наявність декількох етапів у виробництві металів?

Пошукові питання

1. Які галузі входять до металургійного комплексу?

2. Які чинники визначають розміщення підприємств чорної металургії?

3. Як розвинута в Україні кольорова металургія?

4. Яке значення має металургійний комплекс для економіки України?

5. Розкрийте особливості територіального розміщення підприємств металургійного комплексу.

6. Які з факторів розміщення продуктивних сил найбільше впливають на дислокацію підприємств металургійного комплексу? Чому?

7. Значення чорної металургії у народному господарстві. Внутрішньогалузева структура, зв'язки з іншими галузями промисловості.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Металургійна промисловість України сконцентрована в таких економічних районах (кілька відповідей)

- а) Поліському;
- б) Придніпровському;
- в) Донецькому;
- г) Карпатському;
- д) Подільському.

2. Визначальну роль при розміщенні підприємств кольорової металургії відіграють такі чинники (дати кілька варіантів відповідей)

- а) сировинний;
- б) споживчий;
- в) екологічний;
- г) трудовресурсний;
- д) енергетичний.

3. Перетворення Запоріжжя на найбільший центр кольорової металургії України, в першу чергу, пояснюється наявністю:

- а) споживача;
- б) джерел дешевої електроенергії;
- в) великих родовищ руд кольорових металів в околицях міста;

г) значної кількості кваліфікованих трудових ресурсів.

4. Найбільшим виробником чорних металів і прокату стало Придніпров'я завдяки:

- а) наявності трудових ресурсів;
- б) великим запасам флюсів вогнетривких глин;
- в) великим запасам залізної руди;
- г) зручному транспортно-географічному положенню і наявності води.

5. Визначте головні райони чорної металургії України:

- а) Поділля, Карпатський, Столичний.
- б) Придніпровський, Приазовський, Донбас.
- в) Західний Донбас, Харківщина, Сумщина.

6. Визначте галузі господарства, з якими найтісніше пов'язана чорна металургія України:

- а) важке машинобудування, приладобудування, вантажний транспорт.
- б) гірничодобувна галузь, важке машинобудування, вантажний транспорт, енергетичне машинобудування, військово-промисловий комплекс.
- в) гірничодобувна галузь, виробництво стінових матеріалів, енергетичне машинобудування.
- г) нафтогазова промисловість, сільськогосподарське машинобудування, військово-промисловий комплекс.

7. Основні сировинні ресурси кольорової металургії:

- а) вугілля, нафта;
- б) руди титану, цирконій, нікель, ртуть;
- в) вапняки, доломіти, вогнетривкі глини;
- г) алюміній, магній.

8. Металургійний комплекс – це:

- а) чорна і кольорова металургія;
- б) сукупність галузей промисловості, підприємства яких займаються видобутком і збагаченням руд чорних і кольорових, благородних і рідкісних металів, виплавою металів та їх сплавів;
- в) усі підприємства, що займаються виплавою металів;
- г) чорна металургія та галузі кольорової металургії, що працюють на власній сировинній базі.

9. Основною сировиною у чорній металургії (вказати правильну відповідь):

- а) залізні руди і боксити;
- б) залізні і марганцеві руди;
- в) залізні, марганцеві і хромітові руди;
- г) усі рудні ресурси.

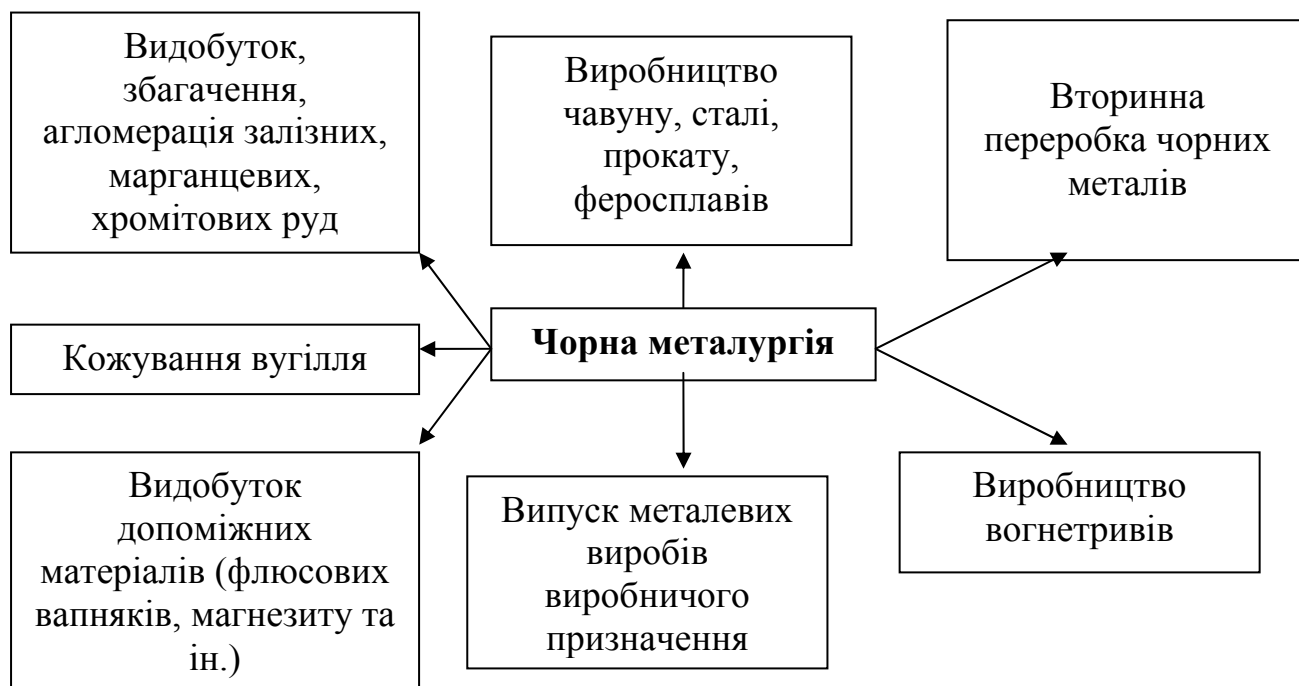
10. Виділити фактори розміщення підприємств чорної металургії:

- а) електроенергетика;
- б) сировина;
- в) коксівне вугілля;
- г) трудові ресурси.

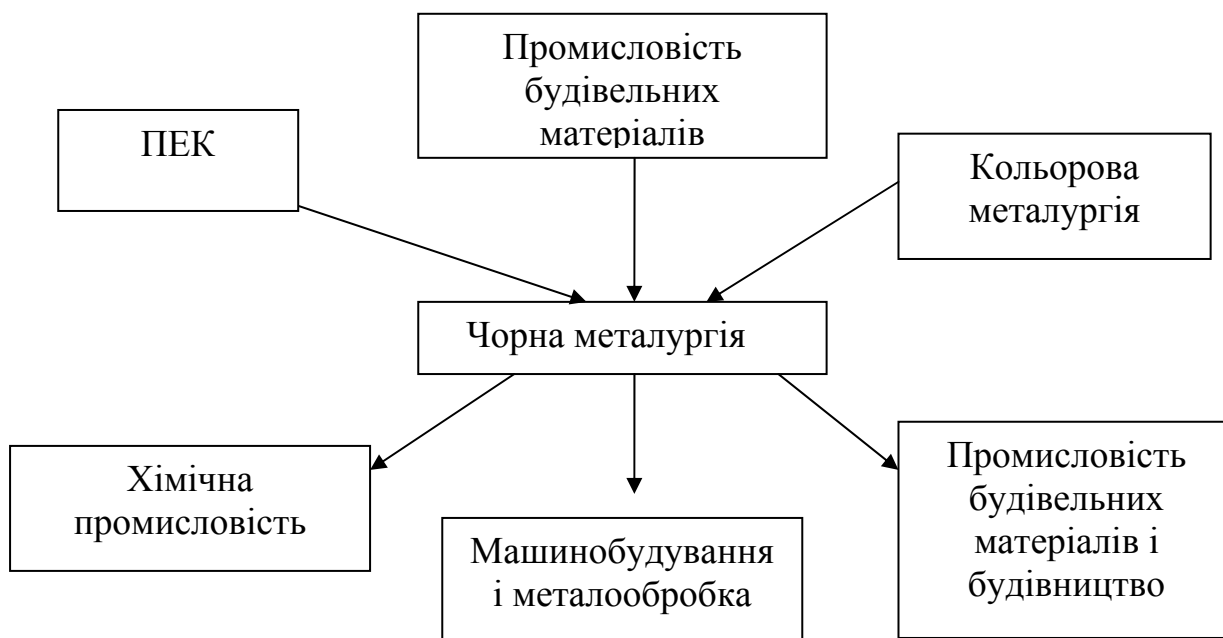
Вправа 1. Основні металургійні заводи України розміщені в Донецькому, і Придніпровському та Приазовському районах чорної металургії. Назвіть металургійні вузли і центри, що входять до цих районів.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. На основі вивчення літературних джерел і матеріалів лекцій скласти схему: а) внутрішньогалузевої структури чорної металургії; б) зв'язків чорної металургії з іншими галузями промисловості по лінії постачання вихідних матеріалів та збуту готової продукції, основних та попутних виробництв.

Схема 1. Внутрішньогалузева структура чорної металургії.

Схема 2. Зв'язки чорної металургії з іншими галузями

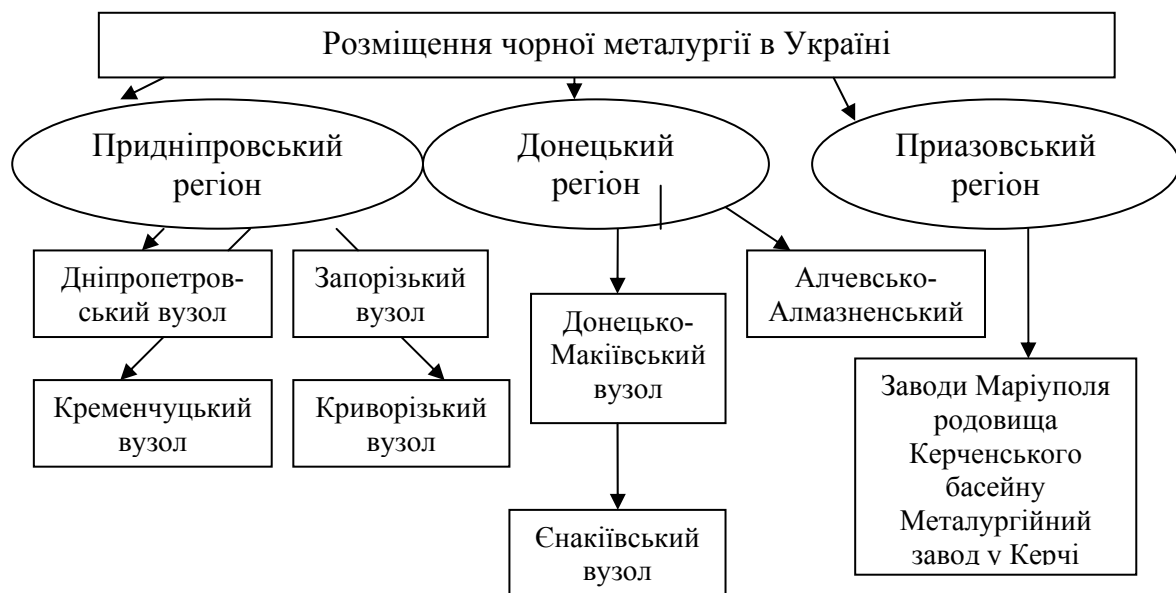
Завдання 2. Використовуючи статистичні матеріали таблиці 1, побудувати стовпчикові діаграми виробництва основних видів продукції чорної металургії в Україні, та проаналізувати, визначивши у скільки разів зменшилось їх виробництво у 2012 р. порівняно з 1980 роком.

**Виробництво основних видів продукції
чорної металургії в Україні за 1980-2012 рр.
(млн.т.)**

Продукція	Роки						
	1980	1990	1993	1995	2003	2004	2005
Чавун	46,5	44,9	26,9	18,0	29,5	31,0	30,7
Сталь	53,7	52,6	32,4	22,3	28,9	28,9	27,9
Прокат чорних металів	42,3	45,5	26,0	17,8	22,5	23,2	22,7

Продукція	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Чавун	32,9	35,6	31,0	25,7	27,4	24,1	23,8
Сталь	27,9	29,0	23,3	15,7	17,5	14,7	13,9
Прокат чорних металів	22,4	24,5	20,5	16,1	17,6	16,2	15,4

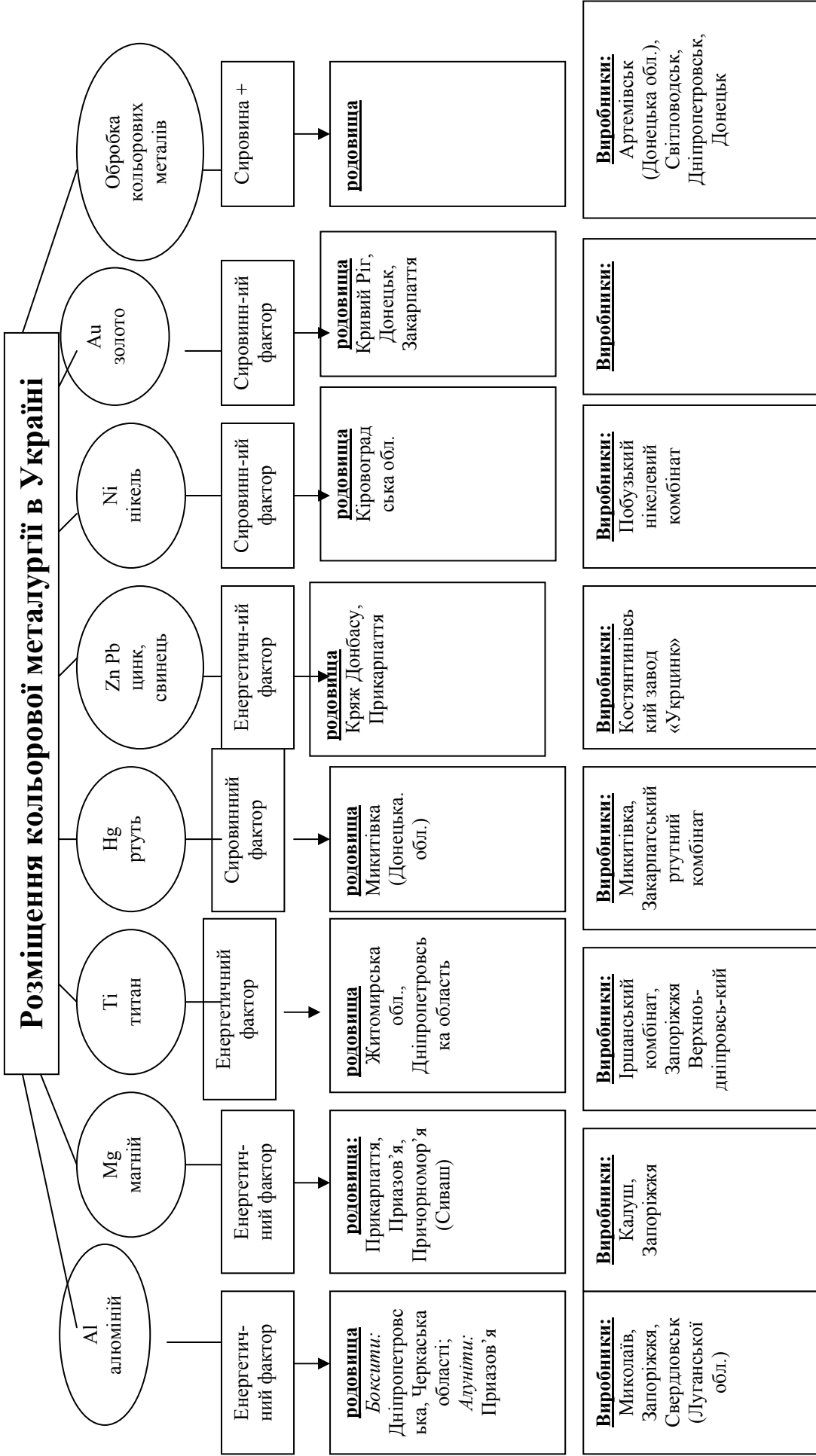
Завдання 3. Використовуючи матеріали лекції та навчальної літератури скласти схему «Розміщення чорної металургії в Україні». На контурну карту нанести сировинну базу, центри та райони виплавки чорних металів. Стрілками вказати техніко-виробничі зв'язки за сировиною та паливом.

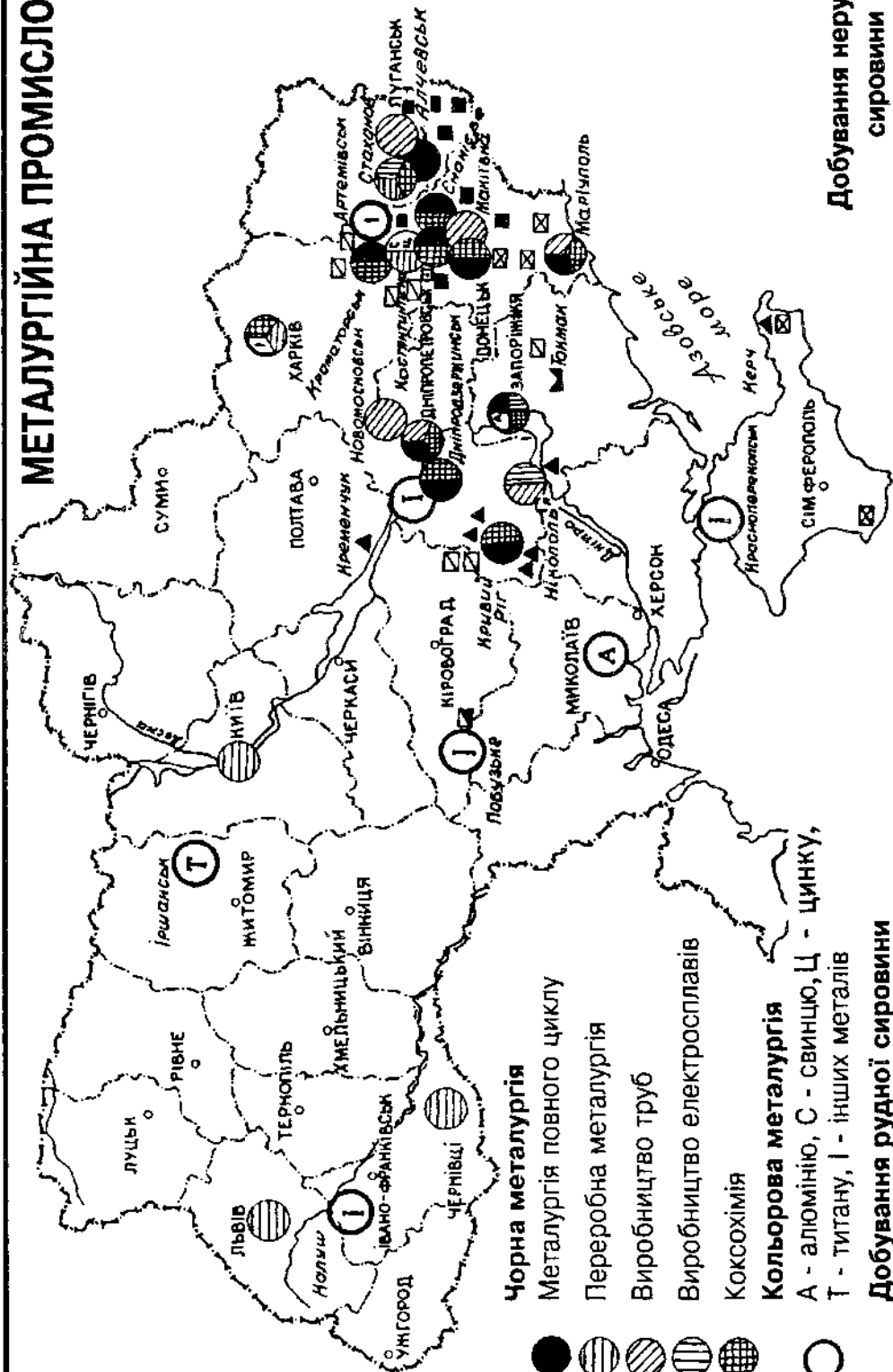
Схема 3: Розміщення чорної металургії в Україні.

Завдання 4. На основі вивчення літературних джерел та матеріалів лекції скласти таблицю «Розміщення кольорової металургії в Україні» та нанести на контурну карту України сировинну базу і центри виробництва кольорових металів. (Таблиця 2). Пояснити особливості розміщення підприємств галузі та виділити основні райони кольорової металургії.

Таблиця 2

МЕТАЛУРГІЙНА ПРОМИСЛОВІСТЬ

Чорна металургія

- Металургія повного циклу
- ▨ Переробна металургія
- ▧ Виробництво труб
- ▩ Виробництво електросплавів
- Коксохімія

Кольорова металургія

- А - алюмінію, С - свинцю, Ц - цинку, Т - титану, І - інших металів

Добування рудної сировини

- ▲ Залізних руд
- ▤ Марганцевих руд
- ▥ Нікелевих руд
- ▦ Ртутних руд

Добування нерудної сировини

- Коксівного вугілля
- ▩ Флюсових вапняків
- ▨ Вогнетривких глин

Морне море

Завдання 5. Вивчити фактори розміщення галузей кольорової металургії та застосування кольорових металів у народному господарстві. Зробити висновки та оформити матеріали у вигляді таблиці.

Зразок:

Вплив окремих факторів на розміщення галузей кольорової металургії та застосування кольорових металів у народному господарстві.

№ п/п	Фактори Галузі	Сировинний	Паливно-енергетичний	Споживчий	Застосування у народному господарстві
1	Виробництво міді				Електроенергетика, електротехніка
2	Первинна переробка руди та отримання чорної міді	+			Сплави: латунь, бронза, мельхіор
3	Отримання чорної міді (рафінування)		+		
4	Виробництво вторинної міді з металобрухту			+	

Задача 1. Вміст металів у нікелевих рудах 1.5%. Скільки нікелевих руд необхідно для виплавки 1т нікелю?

Задача 2. Для виплавки 1т алюмінію витрачають 2т глинозему, 18 тис. кВт/год енергії, 120м³ води, 0,2т палива. Для 1т глинозему необхідно 5т нефелінів або 3т бокситів. Скільки потрібно для виплавки 50т алюмінію: а) бокситів; б) нефелінів; в) електроенергії; г) води; г) палива.

Задача 3. Для виплавки 1т чорної міді витрачають 100т руди, 800 кВт/год електроенергії, 2т палива, 500м³ води. Скільки необхідно для виплавки 50т чорної міді: а) руди; б) електроенергії; в) палива; г) води? Порівняти результати задач 2 і 3 та зробити висновки про особливості розміщення цих підприємств.

Реферат (фіксований виступ)

1. Чорна металургія України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
2. Кольорова металургія України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
3. Сировинна база та особливості розміщення підприємств чорної металургії.
4. Типи металургійних підприємств.
5. Основні центри та райони чорної металургії.

6. Значення кольорової металургії у народному господарстві, її внутрішньогалузева структура.
7. Особливості сировинної бази кольорової металургії.
8. Варіанти розміщення підприємств.
9. Основні райони та центри кольорової металургії.
10. Екологічні проблеми металургійного комплексу.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть металургійного комплексу і його галузеву структуру.
2. Назвіть умови і фактори розвитку чорної металургії.
3. Визначте найважливіші особливості розміщення чорної металургії України.
4. Визначте особливості розміщення кольорової металургії України.
5. З якими галузями господарства має виробничі зв'язки металургійний комплекс Донбасу ?
6. У кольоровій металургії виділяють слідуєчі групи кольорових металів: важкі, легуючі, малі, рідкісні і розсіяні, благородні. Які з них належать до основної групи виробництва кольорових металів.
7. Охарактеризуйте центри кольорової промисловості України.
8. Основні проблеми та перспективи розвитку галузей чорної та кольорової металургії України.

Економічний словник

Металургійний комплекс, металургія, чорна металургія, кольорова металургія, залізна руда, доменне паливо, флюси, легуючі метали, вогнетриви, комбінат.

Література

Основна:

1. Грицай В. П. Металургія кольорових металів: підручник. Ч. 5, кн. 1. Металургія важких металів. Технологія свинцю та цинку / В. П. Грицай, В. М. Бредихін, І. Ф. Червоний, В. І. Пожуєв, М. О. Маняк, О. В. Рабинович, О. І. Шевелев, В. С. Ігнат'єв; МОНМС України, Запоріж. держ. інж. акад. - Запоріжжя, 2011. - 479 с.
2. Рабинович О. В. Металургія кольорових металів: навч. посіб. / О. В. Рабинович, Ю. В. Садовник, В. С. Ігнат'єв, Г. М. Трегубенко, Ю. О. Бубликов; Нац. металург. акад. України. - Д. : Журфонд, 2009. - 155 с.
3. Коновалова С. О. Теплотехніка та теплоенергетика: навч. посіб. Ч. 2. Металургійна теплоенергетика / С. О. Коновалова; Донбас. держ. машинобуд. акад. - Краматорськ, 2009. - 148 с.
4. Вступ до спеціальності. Металургія кольорових металів: навч. посіб. / І.Ф. Червоний, М.О. Маняк, О.В. Рабинович, Г.О Колобов; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2009. — 137 с.
5. Конструкції агрегатів кольорової металургії: підруч. для студ. вищ. навч. закл., які навчаються за напрямом підготов. "Металургія" / С. Г. Єгоров, І. Ф.

Червоний, Р. М. Воляр; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя: ЗДІА, 2012. — 230 с.

6. Матеріалознавство та технологія конструкційних матеріалів (металургія, ливарне виробництво): навч. посіб. / В.Л. Пахаренко, М.М. Марчук; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. — Рівне, 2009. — 180 с.

7. Металургія кольорових металів: навч. посіб. / О.В. Рабинович, Ю.В. Садовник, В.С. Ігнат'єв, Г.М. Трегубенко, Ю.О. Бубликов; Нац. металург. акад. України. — Д.: Журфонд, 2009. — 155 с.

8. Металургія кольорових металів: підручник. Ч. 5, кн. 1. Металургія важких металів. Технологія свинцю та цинку / В. П. Грицай, В. М. Бредихін, І. Ф. Червоний, В. І. Пожуєв, М. О. Маняк, О. В. Рабинович, О. І. Шевелєв, В. С. Ігнат'єв; МОНМС України, Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2011.

9. Металургія кольорових металів: підручник. Ч. 5, кн. 2. Металургія важких металів. Технологія міді та нікелю / В. П. Грицай, В. М. Бредихін, І. Ф. Червоний, В. І. Пожуєв, М. О. Маняк, О. В. Рабинович, О. І. Шевелєв, В. С. Ігнат'єв; Ред.: І. Ф. Червоний; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2011. — 448 с.

10. Мазур В. Л. Металургія України: стан, конкурентоспроможність, перспективи / В. Л. Мазур // Металург. и горноруд. пром-сть . - 2010. - № 2. - С. 12-16.

11. Пікус А. Ю. Металургійна галузь України: тенденції і перспективи / А. Ю. Пікус // Актуал. пробл. економіки. - 2011. - № 4. - С. 92-102.

12. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика / С.І. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Європ. ун-т. — Вид. переробл. і допов. — К., 2006. — 216 с.

Додаткова

1. Гірничо-металургійний комплекс - основа промисловості Дніпропетровщини / В.В. Сергеев // Металург. и горноруд. пром-сть. — 2007. — № 5. — С. 1-6.

2. Гірничо-металургійний комплекс: досягнення, проблеми та перспективи розвитку - 2010: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25 - 28 трав. 2010 р., Кривий ріг / Ред.: В.Д. Сидоренко; М.І. Ступнік; А.А. Азарян; Дніпропетр. облрада, Криворіз. міськрада, Криворіз. техн. ун-т, Акад. гірн. наук України, Асоц. "Укррудпром". — Кривий Ріг, 2010. — 289 с.

3. Металургійний комплекс Донецької області. Повідомл. I / В.В. Кисіль, В.Р. Жуков, Ю.В. Коновалов // Металл и литье Украины. — 2006. — № 3-4. — С. 5-11.

4. Металургія кольорових металів: підручник. Ч. 1. Сировинні ресурси і виробництво / В.І. Пожуєв, В.І. Іващенко, І.Ф. Червоний, В.П. Грицай; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2008. — 334 с.

5. Металургія кольорових металів: підручник. Ч. 4. Металургія благородних металів / М.О. Маняк, В.М. Бредихін, М.В. Гольцова, В.С. Ігнат'єв, В.І. Пожуєв, І.Ф. Червоний; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2009. — 548 с.

6. Металургія чорних металів (введення до спеціальності): навч. посіб. / М.Ф. Колесник; Запоріж. держ. інж. акад. — Запоріжжя, 2008. — 126 с.

Тема 11. Машинобудівний комплекс.

Лекція (2)

1. Місце машинобудівного комплексу в господарстві країни, його структура.
2. Особливості і фактори розміщення основних галузей машинобудування.
3. Галузева і територіальна структура машинобудування країни.
4. Сучасний стан галузі, проблеми та перспективи розвитку .

Лабораторна робота (1)

1. Роль машинобудівного комплексу в народному господарстві.
2. Структура і сучасний стан розвитку машинобудівного комплексу.
3. Оборонно – промисловий комплекс.
4. Проблеми і перспективи розвитку машинобудівного комплексу.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Наведіть приклади промислових центрів, у яких розвинута галузь машинобудування.
2. Які галузі використовують продукцію машинобудівного комплексу?
3. Які основні галузі входять до машинобудівного комплексу?
4. Які чинники впливають на розміщення підприємств машинобудівного комплексу і чим це зумовлено?
5. Проаналізуйте та виявіть особливості сучасного стану розвитку машинобудування в Україні.
6. Які, на Вашу думку, існують основні проблеми розвитку машинобудування в Україні?

Пошукові питання

1. З яких підкомплексів і галузей складається машинобудівний комплекс?
2. На виготовленні яких видів машинобудівної продукції спеціалізуються окремі регіони України?
3. Чому точне машинобудування тяжіє до великих міст?
4. Які галузі машинобудування тяжіють до районів споживання готової продукції?
5. Які галузі належать до транспортного машинобудування і де розташовані найбільші підприємства цієї галузі?
6. Чому за рівнем розвитку машинобудування оцінюють загальний стан економіки країни?
7. Яка продукція машинобудування України дістала світове визнання?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Визначальну роль при розміщенні конкретних машинобудівних підприємств відіграють такі чинники (кілька варіантів відповідей):
  - а) сировинний;
  - б) споживчий;
  - в) екологічний;
  - г) трудовресурсний;

д) кліматичний.

2. Розміщення важкого машинобудування в Україні орієнтується на:

- а) споживача;
- б) паливну базу;
- в) залізорудні ресурси;
- г) металургійну базу.

3. Визначте основні ознаки розвитку і розміщення галузей машинобудування:

- а) єдність призначення продукції, однорідність виробничо-технічної бази;
- б) спеціалізація і кооперація виробництва, єдина цінова політика на сировину і готову продукцію;
- в) висока залежність від науково-технічного прогресу, розміщення у великих містах і агломераціях.

4. Які фактори машинобудування домінують у Київському та Луганському вузлах?

- а) транспортний і енергетичний;
- б) іноваційний і науковомісткий;
- в) споживчий і сировинний;
- г) працемісткий та історичний.

5. Назвіть галузі, що належать до важкого машинобудування:

- а) виробництво гірничо-шахтного машинобудування, атомних реакторів, турбін, генераторів;
- б) верстатобудування, приладобудування та інструменти, телевізори;
- в) виробництво технологічного устаткування для промисловості і будівництва, сільського господарства, транспортного машинобудування;
- г) автомобілебудування, тракторобудування, верстатобудування;
- д) виробництво торговельних машин і приладів.

6. Роль машинобудування в Україні:

- а) переоснащення народного господарства;
- б) вирішення політичних проблем;
- в) вирішення екологічних проблем;
- г) вирішення соціальних проблем.

Вправа 1. Позначте на контурній карті України п'ять найбільших центрів машинобудування, вкажіть їх спеціалізацію.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Зібрати матеріал і коротко описати діяльність однієї з галузей (підгалузей) машинобудівного комплексу. При визначенні галузі для вивчення і опису її діяльності рекомендуємо керуватися такими обставинами: члени Вашої родини або ви самі працюєте в ній; підприємства галузі розташовані в населеному пункті, де Ви проживаєте; до галузі Ви маєте відношення як споживач її продукції (засобів виробництва, транспортних засобів, побутової техніки і радіоелектронної апаратури) тощо.

Завдання 2. Нанесіть на контурну карту основні центри машинобудування України, позначивши їх спеціалізацію. Проаналізуйте в яких регіонах України

найбільш розвинене машинобудування, чому і які перспективи розвитку галузі.

Завдання 3. На основі статистичних даних таблиці 1 проаналізувати обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування за 2010-2012 роках.

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2012 роках

	2010		2011		2012	
	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку	млн.грн.	у % до підсумку
Промисловість	1065850,5	100,0	1331887,6	100,0	1400680,2	100,0
машинобудування	99270,5	9,3	133469,0	10,0	143533,1	10,2
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	7008,4	0,7	11747,3	0,9	8014,3	0,6
виробництво електричного устаткування	16193,4	1,5	17332,3	1,3	22800,3	1,6
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	31222,4	2,9	38474,2	2,9	38682,7	2,7
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	44846,3	4,2	65915,2	4,9	74035,8	5,3

¹ Дані сформовані за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності).

Реферат (фіксований виступ)

1. Умови та фактори, що впливають на розвиток та розміщення машинобудування.
2. Структура і зв'язки машинобудівного комплексу України.
3. Розміщення важкого машинобудування України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
4. Особливості розвитку та розміщення сільськогосподарського машинобудування України.
5. Машинобудування в господарському комплексі центральних і західних областей України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
6. Машинобудування в господарському комплексі Донбасу та Придніпров'я. Основні проблеми та перспективи розвитку.
7. Машинобудування в господарському комплексі південних областей України. Основні проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Визначте галузеву структуру машинобудування України, особливості та принципи розміщення основних його галузей.
2. Назвіть основні форми територіальної організації машинобудування України.

3. Охарактеризуйте наукомісткі галузі машинобудування України, особливості їх розміщення.

4. Що необхідно зробити для стимулювання залучення іноземних інвестицій і в які галузі машинобудування України їх доцільно направляти?

Економічний словник

Машинобудівний комплекс, галузева структура машинобудівного комплексу, техніко-економічні показники машинобудівного виробництва (металомісткість, матеріаломісткість, енергоємність, трудомісткість, капіталомісткість та ін.), найважливіші галузі: верстатно- і приладобудування, важке машинобудування, виробництво енергетичного устаткування, електронна та електротехнічна промисловість, транспортне, сільськогосподарське машинобудування, тракторобудування та інші галузі, військово-промисловий комплекс, важке машинобудування, загальне машинобудування, середнє машинобудування.

Література

Основна:

1. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.
2. Регіональна економіка: навч. посіб. / С.І. Бандур; Ін-т підготов. кадрів Держ. служба зайнятості України. — К., 2010. — 271 с.
3. Регіональна економіка: навч. посіб. / Я.Б. Олійник, С.П. Запотоцький, О.Ю. Кононенко, А.Л. Мельничук, В.Ф. Пасько. — 2-ге вид., доповн. — К.: КНТ; Вид. Фурса С.Я., 2008. — 440 с.
4. Регуляторна політика держави у забезпеченні конкурентоспроможності енергозберігаючої машинобудівної продукції: монографія / М. А. Юдін; Ред.: В. В. Бородіна; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. — О., 2011. — 264 с.
5. Роль машинобудівного комплексу в економічному розвитку країни / Н.І. Синькевич, О.Р. Мазуренок // Актуал. пробл. економіки. — 2011. — № 8. — С. 148-156.
6. Стан конкурентоспроможності на машинобудівних підприємствах / О.Є. Кузьмін, Л.Є. Чернобай, О.П. Романко // Наук. вісн. Івано-Франків. нац. техн. ун-ту нафти і газу. — 2011. — № 2. — С. 44-50.
7. Стратегічне управління маркетинговою діяльністю підприємств машинобудування: монографія / М. Азарян, А. Болдирєва; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. маркетингу і комерц. справи. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. — 218 с.
8. Управління продуктивністю праці на машинобудівних підприємствах: монографія / С. І. Сергійчук, П. М. Карась; Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. — Миколаїв: Вид-во НУК, 2011. — 144 с.

Додаткова

1. Важке машинобудування. Проблеми та перспективи розвитку: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 2010 р., Краматорск / Ред.: В.Д. Ковальов; Донбас. держ. машинобуд. акад. — Краматорськ, 2010. — 128 с.

2. Перспективний аналіз умов інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України / З.М. Андрушкевич // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Пробл. економіки та упр. — 2010. — № 683. — С. 9-12.

3. Посилення ролі і значимості маркетингу на машинобудівному підприємстві / В.В. Нехай // Актуал. пробл. економіки. — 2011. — № 2. — С. 96-99.

4. Проблеми розвитку машинобудування в Україні за умови реалізації "концепції сталого розвитку" / Г.С. Домарадзька, Н.С. Русина // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. — 2010. — № 691. — С. 155-161.

Тема 12. Хіміко-лісовий комплекс.

Лекція (2)

1. Загальна характеристика хімічної промисловості, особливості її розвитку та розміщення галузей.

2. Стан і перспективи розвитку хімічної промисловості України.

3. Значення лісової промисловості: склад та особливості розвитку і розміщення.

4. Сучасний стан розвитку й особливості розміщення целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості.

Лабораторна робота (1)

1. Роль, структура та особливості розміщення підприємств хімічного комплексу.

2. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення галузей хімічного комплексу.

3. Роль, структура та особливості розміщення підприємств лісового комплексу.

4. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення галузей лісового комплексу.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Розвиток і розміщення промисловості з виробництва мінеральних добрив в Україні.

2. Високотехнологічні виробництва лісопромислового комплексу та їх розвиток і розміщення в Україні.

3. Охарактеризуйте структуру і зв'язки комплексу хімічної індустрії України.

4. Охарактеризуйте фактори, що впливають на розміщення галузей хімічного комплексу. Які, на Вашу думку фактори мають найбільший вплив на розвиток хімічної промисловості України?

5. У чому полягають основні проблеми і перспективи розвитку хімічного комплексу України?

Пошукові питання

1. Які галузі входять до складу комплексу хімічних та нафтохімічних виробництв?

2. В яких основних районах зосереджені підприємства хімічної промисловості?
3. Які галузі входять до складу лісовиробничого комплексу?
4. Які основні види виробництва виділяються в хімічному комплексі?
5. Чому розміщення хімічних виробництв значною мірою відірване від сировинних баз?
6. Зазначте спеціалізацію хімічного комплексу України.
7. Які особливості структури і територіальної організації має лісовиробничий комплекс України?
8. Які виробничі зв'язки існують між галузями лісопромислового підкомплексу?
9. Назвіть функціональні типи лісових ресурсів, що виділяються в Україні.
10. Охарактеризуйте розвиток лісовиробничого комплексу України.
11. Що передбачає раціональне використання лісових ресурсів України?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Лісопромисловий комплекс характеризується в Україні найбільшою концентрацією в таких економічних районах (вказати кілька варіантів правильної відповіді):
  - а) Поліському;
  - б) Придніпровському;
  - в) Східному;
  - г) Карпатському;
  - д) Південному.
2. Виділіть характерні риси хімічного комплексу:
  - а) висока вартість устаткування;
  - б) енергомісткість;
  - в) праце місткість;
  - г) водомісткість;
  - д) можливість комбінування.
3. Визначте вирішальний фактор при розміщенні виробництва фосфатних добрив в Україні:
  - а) наявність сировини;
  - б) наявність дешевої робочої сили;
  - в) наявність споживача;
  - г) наявність розвинутої інфраструктури.
4. До галузей основної хімії та хімії органічного синтезу належать:
  - а) виробництво мінеральних добрив, солей, кислот.
  - в) виробництво каучуку, синтетичних смол, гумотехнічних виробів.
  - г) виробництво синтетичних барвників, побутова хімія, лакофарбова промисловість.
  - д) виробництво отрутохімікатів.
5. Визначте групу областей України, в яких відбувається основна заготівля лісу:
  - а) Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Сумська;

б) Житомирська, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська;

в) Чернівецька, Черкаська, Полтавська, Харківська.

6. Хімічна промисловість - це галузь важкої промисловості, підприємства якої виробляють:

а) усілякі машини, знаряддя, прилади;

б) продукцію з мінеральної сировини;

в) продукцію з вуглеводневої, мінеральної та іншої сировини шляхом її хімічної переробки;

г) машини, знаряддя, прилади, предмети споживання і продукцію оборонного призначення.

7. Особливості хімічної промисловості:

а) концентрація виробництва навколо споживача, а не сировинного джерела;

б) є можливість керувати швидкостями процесів;

в) умови протікання виробничих процесів характеризуються високими/ низькими температурами та тисками;

г) керування швидкостями хімічних процесів неможливе.

8. Призначення хімічної промисловості:

а) відповідає за видобуток максимального обсягу мінеральної сировини;

б) забезпечує народне господарство новими матеріалами;

в) забезпечує народне господарство новим машинами та устаткуванням;

г) дає можливість звести до мінімуму промислові відходи.

9. Пріоритетними напрямками розвитку хімічного комплексує:

а) відновлення і розвиток виробництва малотоннажної і тонкої хімії-

б) реконструкція підприємств та впровадження ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій;

в) збільшення обсягів випуску інноваційного обладнання для енергетичної енергетичної, легкої, харчопереробної та медико-біологічної галузей;

г) збільшення видобутку енергоносіїв.

10. Визначте галузеву структуру хімічного комплексу України:

а) хімічна;

б) гірнохімічна;

в) нафтохімічна;

г) хіміко-фармацевтична;

д) гумоазбестова.

Вправа 1. На контурній карті України позначте найбільші центри лісозаготівельної, целюлозно-паперової, меблевої промисловості.

Вправа 2. Використовуючи географічну карту, назвіть основні центри хімічної промисловості України у Прикарпатті, Придніпров'ї, Донбасі, Причорномор'ї.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Показати на карті основні лісопромислові зони та розміщення підприємств лісопромислового комплексу в Україні.

Завдання 2. Описати лісоресурсний потенціал місцевості, в якій Ви проживаєте (район, область). Якщо тут є підприємства, що займаються заготівлею

і переробкою деревини, також описати їх діяльність.

Завдання 3. Нанесіть на контурну карту основні центри виробництва мінеральних добрив, соди, хімічних волокон.

Таблиця 1

**Основні показники ведення лісгосподарської діяльності
у 2008-2012 роках**

Роки	Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн. грн.		Із загальної кількості заготовленої ліквідної деревини, тис. куб. м		
	усього	у т.ч. обсяги продукції лісозаготівель	лісоматеріали круглі	дров'яна деревина для технологічних потреб	дрова для опалення
2009	3138,1	2653,6	6181,6	3390,8	4219,2
2010	4097,7	3530,2	7536,0	3944,4	4102,3
2011	5674,8	5023,4	7989,4	4532,5	4369,0
2012	5911,6	5244,1	7850,8	4398,8	4584,2

Реферат (фіксований виступ)

1. Регіональний розвиток комплексу хімічної індустрії України.
2. Територіальна організація лісовиробничого комплексу України.
3. Лісова та лісопереробна промисловість України. Основні проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть природно-економічні передумови розвитку хімічної промисловості України.
2. Визначте галузеву структуру хімічної промисловості України.
3. Обґрунтуйте особливості і принципи розміщення галузей основної хімії України.
4. Охарактеризуйте сучасний стан і розміщення галузей хімічної промисловості України.
5. Охарактеризуйте сучасний стан розвитку і розміщення галузей лісопромислового комплексу України.
6. Охарактеризуйте основні проблеми і перспективи їх вирішення щодо великих міжгалузевих промислових комплексів народного господарства України.

Економічний словник

Хіміко-лісовий комплекс, хімічна промисловість, хімічні комбінати, мінеральні добрива, лікарські препарати, лісове господарство, лісозаготівельна промисловість, деревообробка, будівельні матеріали, папір.

Література

Основна:

1. Грунтознавство: курс лекцій: для студ. спец. "Лісове та садово-паркове господарство" / Н. І. Мойш; ДВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". — Ужгород: Гражда, 2011. — 367 с.
2. Інформаційна система розподіленої інвентаризації парникових газів у лісовому секторі за територіальним підходом / О. Токар, Л. Кужій // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Комп'ют. науки та інформ. технології. — 2010. — N 663. — С. 234-241.
3. Лісове господарство України: розвиток і проблеми сьогодення / Н.С. Котляревська // Актуал. пробл. економіки. — 2010. — № 5. — С. 30-36.
4. Регіональна економіка: тексти лекцій / О.В. Ольшанська, М.І. Фащевський, І.В. Білоконь, Ю.І. Пітюренко, В.П. Цибуляк, Л.Г. Чук, Т.А. Заяць, О.Д. Краєвий, К.Ф. Коценко, Н.О. Бойко; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. — К., 2009. — 330 с.
5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.
6. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. посіб. / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2009. — 200 с.

Додаткова

1. Хімічна промисловість України. Невідкладний напрям диверсифікації / Г.З. Шевцова, З.Н. Мемедляев // Хім. пром-сть України. — 2009. — N 2. — С. 25-26.
2. Вплив мінеральних добрив на урожайність і поживну цінність змішаних посівів сої та злакових культур / М.Я. Шевніков // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. — 2010. — № 4. — С. 40-46.
3. Лісове господарство України в ХХІ ст.: сценарії розвитку / І. Синякевич, І. Соловій, А. Дейнека // Економіка України. — 2007. — № 9. — С. 72-81.
4. Лісове та мисливське господарство Галичини: монографія / В. М. Клапчук, О. Р. Проців; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Івано-Франків. обл. упр. ліс. і мислив. госп-ва. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. — 431 с.
5. Шевцова Г. З. Хімічна промисловість України. Невідкладний напрям диверсифікації/ Г. З. Шевцова, З. Н. Мемедляев // Хім. пром-сть України. - 2009. - № 2. - С. 25-26.
6. Органо-мінеральні добрива. Переваги та способи виробництва / С.І. Якушко, В.П. Іванов // Хім. пром-сть України. — 2008. — № 3. — С. 38-43.

Тема 13. Будівельний комплекс.

Лекція (1)

1. Роль будівельного комплексу в народному господарстві.
2. Промисловість будівельних матеріалів, її структура та особливості розміщення.
3. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення промисловості будівельних матеріалів.

Лабораторна робота (1)

1. Сутність та структура будівельного комплексу, його роль та перспективи розвитку.
2. Капітальне будівництво.
3. Проблеми та перспективи розвитку капітального будівництва

Питання для самостійної роботи студентів

1. Які галузі включає будівельний комплекс?
2. На які види поділяється будівництво?
3. Які матеріали використовуються в будівельній індустрії і чи всі вони створюються в промисловості будівельних матеріалів?
4. Які підгалузі є провідними в складі промисловості будівельних матеріалів?
5. Де розміщені основні центри виробництва цементу?
6. Які корисні копалини використовуються для виробництва будівельних матеріалів і наскільки повно ними забезпечена Україна?
7. Які, на Вашу думку, є перспективи розвитку у будівельного комплексу?

Пошукові питання

1. Назвіть основні чинники розміщення підприємств галузі по виробництву збірного залізобетону та залізобетонних конструкцій.
2. На який чинник зорієнтовано розміщення підприємств по виробництву глиняної та силікатної цегли?
3. Промисловість нерудних матеріалів в Україні існує давно. Назвіть основні райони видобутку червоного й сірого граніту, лабрадориту, габро, мармуру.
4. Назвіть основні центри по виробництву будівельної кераміки, будівельного фаянсу й фарфору.
5. Назвіть найбільші заводи, що виробляють листове та технічне скло.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Сировиною для виробництва будівельної кераміки є:
  - а) вогнетривка глина, каолін, кварцовий пісок;
  - б) мергель, лабрадорит, базальт;
  - в) вапняк, доломіт;
  - г) усі відповіді правильні.
2. Яку роль у господарському комплексі економічного району виконує промисловість будівельних матеріалів?
  - а) комплексоутворюючу;
  - б) обслуговуючу;
  - в) забезпечуючу;
  - г) правильної відповіді немає
3. Цементні заводи розміщуються:
  - а) у районах сировини;
  - б) у районах споживача;
  - в) у районах з високим розвитком науки;
  - г) у районах з розвиненим сільськогосподарським виробництвом
4. Які зони з виробництва цементу можна виділити в Україні?

- а) західну, південно-східну, північно-східну, центральну;
  - б) південну, східну, західну, центральну;
  - в) східну, південно-західну, північну, центральну;
  - г) правильної відповіді немає;
5. Амвросіївка, Краматорськ, Єнакієве, Миколаїв, Здолбунів, Дніпропетровськ - це центри:
- а) виробництва будівельної цегли;
  - б) виробництва будівельного фаянсу і фарфору;
  - в) виробництва цементу;
  - г) виробництва м'якої покрівлі.
6. Найпотужніші склозаводи України зосереджені у:
- а) Артемівську, Вінниці, Черкасах, Славуті;
  - б) Лисичанську, Костянтинові, Запоріжжі, Львові;
  - в) Харкові, Києві, Дніпропетровську, Краматорську; Донецьку, Миколаєві, Одесі, Рівному.
7. Значний видобуток українського мармуру ведеться у:
- а) Вінницькій області;
  - б) Закарпатській області;
  - в) Житомирській області;
  - г) Київській області.
8. Україна постачає на світовий ринок такі види будівельного каменю;
- а) туф, рожевий мармур;
  - б) мармур, лабрадорит;
  - в) граніт, пісковик;
  - г) правильної відповіді немає.
9. Граніти, лабрадорити, базальти найбільш поширені у:
- а) Житомирській, Рівненській, Вінницькій областях;
  - б) Донецькій, Луганській, Харківській областях;
  - в) Чернігівській, Полтавській, Сумській областях;
  - г) Правильної відповіді немає.
10. Підприємства цегельної промисловості найчастіше розміщуються:
- а) у великих містах і працюють на привізній сировині;
  - б) у малих населених пунктах і працюють на місцевій сировині;
  - в) зосереджені майже у кожному населеному пункті, орієнтуючись на споживача і запаси сировини;
  - г) Правильної відповіді немає.

Вправа 1. Україна була значним виробником та експортером цементу. Потужність її 15 цементних заводів становила 24 млн т на рік, але технології виробництва (так званий «мокрый спосіб») сьогодні є застарілим. Назвіть 4 великі зони виробництва цементу в Україні. Вкажіть провідних виробників цементу кожної з них. Які країни є лідерами по виробництву цементу в кожному регіоні світу? Який спосіб виробництва цементу використовується в економічно розвинених країнах?

Вправа 2. Після проголошення незалежності в Україні налагоджено виробництво і обробка природного будівельного каміння. Назвіть їх види та місця

видобутку. З підприємствами якої країни в цій галузі налагоджено тісну виробничу співпрацю?

Завдання 1. Проаналізувати обсяги виконаних будівельних робіт за 2010-2012 роки. Зробити висновки.

Таблиця 1

Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції

(млн. грн.)

	Будівництво, всього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2010	45137,0	20562,1	7260,3	13301,8	24574,9
2011	64288,2	27874,3	8606,9	19267,4	36413,9
2012	65484,9	29155,5	8994,4	20161,1	36329,4

Завдання 2. Проаналізувати статистичні дані таблиці 2 щодо прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир за 1990--2012 роки. Зробити висновки.

Таблиця 2

Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Всього															
Введення в експлуатацію загальної площі, тис. м ²	17447	8663	5558	5939	6073	6433	7566	7816	8628	10244	10496	6400	9339	9410	10750
у тому числі															
у міських поселеннях	14024	6456	4329	4773	4858	5074	5739	6088	6709	7737	7640	5163	6304	6965	7539
у сільській місцевості	3423	2207	1229	1166	1215	1359	1827	1728	1919	2507	2856	1237	3035	2445	3211
Кількість збудованих квартир, тис.	279	118	63	65	64	62	71	76	82	95	94	66	77	83	91
у тому числі															
у міських поселеннях	233	94	52	54	54	51	57	63	69	78	76	57	57	66	70
у сільській місцевості	46	24	11	11	10	11	14	13	13	17	18	9	20	17	21
На 1000 населення															
Введення в експлуатацію загальної площі, м ²	338	169	113	123	127	135	160	167	185	221	228	140	204	207	237
у тому числі															
у міських поселеннях	404	186	130	147	151	159	180	192	213	246	244	165	202	224	242
у сільській місцевості	202	133	77	73	77	87	118	113	128	169	194	85	210	170	225
Кількість збудованих квартир	5,6	2,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,5	1,6	1,8	2,0	2,0	1,4	1,7	1,8	2,0
у тому числі															
у міських поселеннях	7,0	2,7	1,6	1,7	1,7	1,6	1,8	2,0	2,2	2,5	2,4	1,8	1,8	2,1	2,2
у сільській місцевості	2,8	1,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,9	0,8	0,9	1,1	1,2	0,6	1,4	1,1	1,5

Примітка. Починаючи з 2010р. з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до Порядку (наказ Мінрегіону від 24.06.2011 № 91) та Тимчасового порядку (постанова КМУ від 09.09.2009 № 1035).

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Описати, які підприємства та організації споруджували (ремонтували, реконструювали) виробниче приміщення (офіс), де Ви працюєте, або житловий будинок, в якому проживаєте. Які підприємства постачали

необхідні для цього будівельні матеріали (з числа основних)? Вказати галузеву належність цих підприємств та організацій.

Завдання 2. За допомогою статистичного щорічника України проаналізуйте та поясніть причини суттєвого зниження національного виробництва будівельної продукції в Україні. Охарактеризуйте тенденції розвитку виробництва будівельних товарів за останні роки. Поясніть тенденції змін.

Завдання 3. Яка сировина необхідна для виробництва силікатної цегли? Чи достатньо її в Україні?

Реферат (фіксований виступ)

1. Територіальна організація будівельного комплексу України.
2. Регіональні особливості житлового будівництва в Україні
3. Напрями вдосконалення розвитку та розміщення українського комплексу з виробництва будівельних матеріалів.

Питання для самоконтролю

1. Визначте галузеву структуру комплексу з виробництва будівельних матеріалів. Які його складові є галузями спеціалізації в Україні?
2. Дайте характеристику розміщенню та розвитку промисловості будівельних матеріалів в Україні. Промисловість будівельних матеріалів розвивається під впливом двох чинників - сировинного та споживчого і її розміщення залежить від переважання хоча б одного з них. Наведіть приклади підприємств і виробництв, що орієнтуються на сировинні райони, або на споживача.
3. Які основні види продукції виробляють підприємства промисловості будівельних матеріалів?
4. Назвіть найбільші центри промисловості будівельних матеріалів в Україні.
5. Чому цементні заводи в західних областях виробляють третину цементу України (назвіть ці заводи) і порівняно менше цементу виробляється на півдні країни, хоча тут є високоякісна сировина?

Економічний словник

Будівельний комплекс, будівельні матеріали, залізобетонні конструкції, глиняна і силікатна цегла, будівельне вапно, крейда, листове і технічне скло, цемент, шифер, покрівельні матеріали, капітальне будівництво.

Література

Основна:

1. Державні капітальні вкладення: проблеми управління та шляхи їх вирішення на місцевому рівні: монографія / Ю. Б. Молодожен, О. М. Гордієнко, С. В. Осадчук, Є. Г. Абрамова, А. Б. Хмелевський; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — О., 2010. — 310 с.
2. Будівельні композиційні матеріали. Спеціальні властивості / Р.А. Яковлева, Т.О. Костюк, Д.О. Бондаренко, О.Ю. Прошин // Хім. пром-сть України. — 2009. — № 1. — С. 39-42.

3. Будівельні матеріали та поводження з відходами. Будівельні матеріали з відходів паливно-енергетичної, гірничо-видобувної і збагачувальної промисловості / Уклад.: М. А Мохорт; Ю. Г Гасан; М. В Суханевич; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2009. — 60 с.

4. Громадське будівництво: навч. посіб. / С. Л. Шаповал; Ред.: А. А Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2011. — 360 с.

5. Дослідження розвитку будівельних підприємств регіону із застосуванням виробничої функції Кобба-Дугласа / С.А. Щербініна // Наук. вісн. Черніг. держ. ін-ту економіки і упр. Сер. Економіка. — 2010. — Вип. 3. — С. 60-66.

6. Монтаж облицювальної продукції з каменю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., які навчаються за напрямом підготов. "Гірництво" / О. О. Ремезова, Н. М. Остафійчук, О. М. Стаде; Житомир. держ. технол. ун-т. — Житомир: ЖДТУ, 2011. — 301 с.

7. Основи матеріалознавства тугоплавких неметалевих і силікатних матеріалів: конспект лекцій / Т. М. Гладка, Д.-М. Я. Брускова, В. В. Малишев; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини "Україна". — К., 2011. — 106 с.

8. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

9. Регіональна економіка: підруч. для ВНЗ / Н. Л. Гавкалова, Н. К. Гіковата, О. О. Петряєв, Т. М. Серікова, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х.: ІНЖЕК, 2011. — 456 с.

10. Регіональна економіка: підруч. для студ. ВНЗ / В. В. Журавель, О. В. Поспелов, Г. П. Рекун, В. Б. Родченко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 272 с.

11. Регіональна економіка: підручник / Є. П. Качан, Г. П. Баб'як, Л. П. Запорожан, А. Б. Кошіль, О. Б. Марцінковська; Ред.: Є. П. Качан. — К.: Знання, 2011. — 670 с.

Додаткова

1. Особливості отримання високоактивного гідратного вапна для силікатних фарб / Я.Б. Якимечко, О.С. Хіта, А.І. Шепінько, Б.Р. Панчук // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Хімія, технологія речовин та їх застосув. — 2011. — № 700. — С. 324-328.

2. Розширені цементи з підвищеним вмістом вапна / Л.Я. Паращук // Зб. наук. пр. ВАТ "УкрНДІВогнетривів ім. А. С. Бережного". — 2010. — Вип. 110. — С. 543-548.

3. Технологія земельних і бетонних робіт у будівництві: [навч. посіб.] / В.П. Кизима; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. — Т.: Підруч. і посіб., 2009. — 398 с.

Тема 14. Агропромисловий комплекс.

Лекція (2)

1. Роль агропромислового комплексу (АПК) в національній економіці, його структура та форми організації.

2. Сільське господарство та його структура.
3. Тваринництво : сутність та особливості розміщення галузей.
4. Основні проблеми та перспективи розвитку АПК України.

Лабораторна робота (1)

1. Роль агропромислового комплексу в народному господарстві.
2. Сільське господарство, його структура та особливості.
3. Проблеми і перспективи розвитку АПК.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Значення сільського господарства у житті суспільства, його галузева структура.
2. Основні тенденції виробництва найважливіших видів продукції рослинництва і тваринництва на душу населення і по регіонах.
3. На виробництві якої сільськогосподарської продукції спеціалізуються райони, розташовані поблизу великих міст? Які причини зумовлюють спеціалізацію?
4. Занепад сільського господарства України: причини, основні показники розвитку. Аграрна політика держави.
5. Реструктуризація сільського господарства: організаційна і соціальна перебудова.
6. Напрямки вдосконалення окремих галузей сільського господарства.

Пошукові питання

1. З яких підкомплексів складається агропромисловий комплекс?
2. Яка галузь в АПК є провідною і чому?
3. Які галузі входять до складу рослинництва?
4. Чому виробництво зерна є основою сільського господарства?
5. Які галузі харчової промисловості працюють на базі зернового господарства?
6. Які технічні культури вирощують в Україні?
7. В яких районах вирощується найбільш якісна продовольча картопля?
8. Які галузі виділяються у складі тваринництва?
9. Чому скотарство є провідною галуззю тваринництва?
10. Які галузі тваринництва розташовані біля великих міст і чим це обумовлено?
11. Як на розміщення і розвиток підприємств АПК впливає реформування аграрних відносин, яке здійснюється в сучасних умовах?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Головною галуззю рослинництва в Україні (за обсягами посівних площ) є:
  - а) виробництво цукрових буряків;
  - б) зернове виробництво;

- в) картоплярство;
- г) вирощування соняшника;
- д) садівництво.

2. Провідними галузями харчової промисловості в Україні є (вказати кілька варіантів відповідей — у порядку зростання важливості для внутрішнього та експортного ринків):

- а) олійножирова промисловість;
- б) м'ясопродуктовий комплекс;
- в) лляна промисловість;
- г) тютюнова промисловість;
- д) спиртова промисловість;
- є) інші галузі (вказати не менше трьох галузей).

3. Основною посівною зерною культурою в Україні — за обсягами посівних площ — є:

- а) ярий ячмінь;
- б) озима пшениця;
- в) кукурудза;
- г) гречка;
- д) рис.

4. Виробничою спеціалізацією Лісостепоного АПК є:

- а) скотарство (молочно-м'ясного напрямку), льонарство, картоплярство з виробництвом зернової продукції;
- б) виробництво цукрових буряків, зерна, скотарство та свинарство;
- в) вирощування зернових, соняшника, а також скотарство;
- г) птахівництво та овочівництво;
- д) виноградарство, садівництво, вирощування баштанних культур.

5. Назвіть групи виробництв, що визначають спеціалізацію Полісся, Лісостепу, Степу та Криму:

а) зернове господарство, вирощування соняшнику, м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство;

б) буряківництво, зернове господарство, м'ясо-молочне скотарство, свинарство;

в) м'ясо-молочне скотарство, льонарство, картоплярство, зернове господарство, хмелярство;

г) виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочно- м'ясне скотарство, вівчарство, птахівництво;

д) молочно-м'ясне скотарство, свинарство, льонарство, картоплярство, зернове господарство, хмелярство;

є) зернове господарство, виноградарство, овочівництво, садівництво, тютюнництво, вирощування ефіроолійних культур, молочно-м'ясне скотарство, вівчарство;

є) зернове господарство, буряківництво, хмелярство, садівництво.

6. Для розвитку рослинництва найважливішими умовами є:

- а) техніко-технологічне забезпечення виробництва;
- б) земельна реформа;

- в) споживчий фактор;
- г) невиробнича інфраструктура агропромислового комплексу.

7. До складу сільського господарства входять:

- а) рослинництво;
- б) галузі, які виробляють матеріально-технічні засоби для галузей агропромислового комплексу,
- в) тваринництво;
- г) виробнича інфраструктура агропромислового комплексу.

8. Агропромисловий комплекс – це:

- а) сільське господарство;
- б) сільське господарство і переробні підприємства;
- в) комплекс з виробництва сільськогосподарської продукції та послуг;
- г) сукупність галузей, що здійснюють виробництво, заготівлю, транспортування, переробку, зберігання й реалізацію сільськогосподарської продукції.

9. В структурі сільськогосподарського виробництва України частка рослинництва за останні 10-15 років:

- а) зростає;
- б) поступово зменшується;
- в) стабілізувалась;
- г) різко зменшується.

10. З наведеного переліку оберіть основні регіони виробництва цукрових буряків та цукру в Україні:

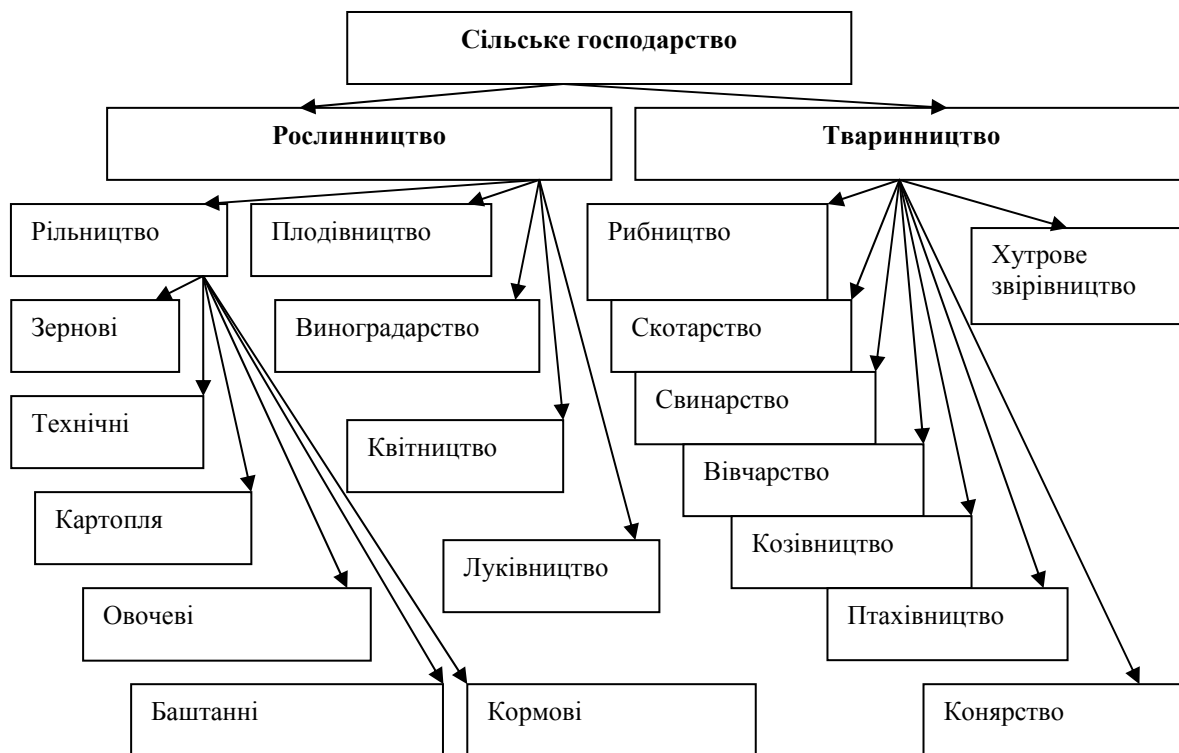
- а) Черкаська область;
- б) Вінницька область;
- в) Закарпатська область;
- г) Тернопільська область;
- д) Харківська область.

Вправа 1. Складіть свій прогноз розвитку сільського господарства України на найближчі 10 років. Запропонуйте заходи, завдяки яким буде досягнуто максимальний рівень розвитку сільського господарства в нашій державі.

Вправа 2. Визначте галузі, розміщення яких орієнтується на сировинний фактор або переважно на споживача: молочна, маслоробна, хлібопекарська, кондитерська, цукрова, пивоварна, олійна, плодоовочеконсервна, рибоконсервна.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. Схематично зобразити галузеву структуру сільського господарства. Використати схему 1.

Завдання 2. Проаналізувати дані таблиць 1, 2, 3 і визначити загальні тенденції зміни посівних площ, валового збору та урожайності основних сільськогосподарських культур. Дати характеристику розвитку рослинництва у 2012 році в Україні.

Таблиця 1

Посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га

	Зернові та зернобобові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник	Картопля	Овочі відкритого ґрунту	Кормові культури
1990	14583	1607	1636	1429	456	11999
1991	14671	1558	1601	1533	477	11555
1992	13903	1498	1641	1702	500	11707
1993	14305	1530	1637	1552	474	11287
1994	13527	1485	1784	1532	457	11881
1995	14152	1475	2020	1532	503	10898
1996	13248	1359	2107	1547	476	11026
1997	15051	1104	2065	1579	480	9720
1998	13718	1017	2531	1513	459	9236
1999	13154	1022	2889	1552	497	8653
2000	13646	856	2943	1629	538	7063
2001	15586	970	2502	1604	490	6375
2002	15448	897	2834	1590	479	5858
2003	12495	773	4001	1585	480	5074
2004	15434	732	3521	1556	476	4243
2005	15005	652	3743	1514	465	3738
2006	14515	815	3964	1464	469	3277
2007	15115	610	3604	1453	451	3028
2008	15636	380	4306	1413	458	2752
2009	15837	322	4232	1409	451	2658
2010	15090	501	4572	1408	462	2599

2011	15724	532	4739	1439	498	2477
2012	15449	458	5194	1440	494	2475

Таблиця 2

Виробництво основних сільськогосподарських культур, тис. т

	Зернові та зернобобові культури (у вазі після доробки)	Цукрові буряки (фабричні)	Насіння соняшнику (у вазі після доробки)	Картопля	Овочі	Плоди та ягоди
1990	51009	44264	2571	16732	6666	2902
1991	38674	36168	2311	14550	5932	1537
1992	38537	28783	2127	20277	5310	2122
1993	45623	33717	2075	21009	6055	2798
1994	35497	28138	1569	16102	5142	1153
1995	33930	29650	2860	14729	5880	1897
1996	24571	23009	2123	18410	5070	1924
1997	35472	17663	2308	16701	5168	2793
1998	26471	15523	2266	15405	5492	1178
1999	24581	14064	2794	12723	5324	766
2000	24459	13199	3457	19838	5821	1453
2001	39706	15575	2251	17344	5907	1106
2002	38804	14452	3271	16619	5827	1211
2003	20234	13392	4254	18453	6538	1697
2004	41809	16600	3050	20755	6964	1635
2005	38016	15468	4706	19462	7295	1690
2006	34258	22421	5324	19467	8058	1114
2007	29295	16978	4174	19102	6835	1470
2008	53290	13438	6526	19545	7965	1504
2009	46028	10068	6364	19666	8341	1618
2010	39271	13749	6772	18705	8122	1747
2011	56747	18740	8671	24248	9833	1896
2012	46216	18439	8387	23250,2	10017	2009

Таблиця 3

Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі

	Зернові та зернобобові культури (у вазі після доробки)	Цукрові буряки (фабричні)	Насіння соняшнику (у вазі після доробки)	Картопля	Овочі	Плоди та ягоди
1990	35,1	276	15,8	117	149	42,7
1991	26,5	234	14,6	95	128	23,0
1992	27,9	194	13,0	119	110	32,2
1993	32,1	222	12,7	137	130	43,2
1994	26,8	192	9,1	105	115	18,0
1995	24,3	205	14,2	96	120	29,8
1996	19,6	183	10,5	119	112	30,6
1997	24,5	176	11,5	106	114	44,5

1998	20,8	174	9,3	102	123	28,6
1999	19,7	156	10,0	82	111	19,2
2000	19,4	177	12,2	122	112	38,4
2001	27,1	183	9,4	108	123	30,5
2002	27,3	189	12,0	104	124	36,5
2003	18,2	201	11,2	116	139	56,0
2004	28,3	238	8,9	133	149	58,1
2005	26,0	248	12,8	128	157	63,7
2006	24,1	285	13,6	133	171	45,0
2007	21,8	294	12,2	131	152	61,7
2008	34,6	356	15,3	139	174	64,4
2009	29,8	315	15,2	139	183	70,7
2010	26,9	279	15,0	132	174	78,2
2011	37	363	18,4	168	195	84,9
2012	31,2	411	16,5	161	199	89,9

Завдання 3. На основі статистичних матеріалів таблиць 4 і 5 зробити висновки про основні тенденції розвитку тваринництва в Україні.

Таблиця 4.

Поголів'я худоби та птиці на 1 січня, тис. голів

	Велика рогата худоба		свині	Вівці та кози	Птиця, млн.. голів
	всього	У т.ч. корови			
1990	25194,8	8527,6	19946,7	9003,1	255,1
1991	24623,4	8378,2	19426,9	8418,7	246,1
1992	23727,6	8262,6	17838,7	7829,1	243,1
1993	22456,8	8057,2	16174,9	7236,6	214,6
1994	21607,3	8077,7	15298,0	6862,6	190,5
1995	19624,3	7818,3	13945,5	5574,5	164,9
1996	17557,3	7531,3	13144,4	4098,6	149,7
1997	15313,2	6971,9	11235,6	3047,1	129,4
1998	12758,5	6264,8	9478,7	2361,8	123,3
1999	11721,6	5840,8	10083,4	2026,0	129,5
2000	10626,5	5431,0	10072,9	1884,7	126,1
2001	9423,7	4958,3	7652,3	1875,0	123,7
2002	9421,1	4918,1	8369,5	1965,0	136,8
2003	9108,4	4715,6	9203,7	1984,4	147,4
2004	7712,1	4283,5	7321,5	1858,8	142,4
2005	6902,9	3926,0	6466,1	1754,5	152,8
2006	6514,1	3635,1	7052,8	1629,5	162,0
2007	6175,4	3346,7	8055,0	1617,2	166,5
2008	5490,9	3095,9	7019,9	1678,6	169,3
2009	5079,0	2856,3	6526,0	1726,9	177,6
2010	4826,7	2736,5	7576,6	1832,5	191,4
2011	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203,8
2012	4425,8	2582,2	7373,2	1739,4	200,8

Виробництво продукції тваринництва

	М'ясо усіх видів (у забійній вазі), тис. т	Молоко, млн. т	Яйця, млн. шт.	Вовна, тис. т
1990	4357,8	24508,3	16286,7	29804
1991	4029,1	22408,6	15187,8	26646
1992	3400,9	19113,7	13496,0	23080
1993	2814,5	18376,5	11793,8	21101
1994	2677,4	18137,5	10153,7	19281
1995	2293,7	17274,3	9403,5	13926
1996	2112,7	15821,2	8763,3	9318
1997	1874,9	13767,6	8242,4	6679
1998	1706,4	13752,7	8301,4	4557
1999	1695,3	13362,2	8739,7	3759
2000	1662,8	12657,9	8808,6	3400
2001	1517,4	13444,2	9668,2	3266
2002	1647,9	14142,4	11309,3	3392
2003	1724,7	13661,4	11477,1	3353
2004	1559,6	13709,5	11955,0	3202
2005	1597,0	13714,4	13045,9	3195
2006	1723,2	13286,9	14234,6	3277
2007	1911,7	12262,1	14062,5	3449
2008	1905,9	11761,3	14956,5	3755
2009	1917,4	11609,6	15907,5	4111
2010	2059,0	11248,5	17052,3	4192
2011	2143,8	11086,0	18689,8	3877
2012	2209,6	11377,6	19110,5	3724

Завдання 4. Використовуючи навчальну літературу та картографічні матеріали, скласти таблицю „Зони спеціалізації сільського господарства України”. На контурну карту нанесіть основні сільськогосподарські райони України.

Зони спеціалізації с/г України

Назва зони спеціалізації	Напрями спеціалізації	Галузі по переробці с/г продукції	Найбільші центри переробних галузей
Полісся	М'ясо-молочне скотарство, зернове господарство, картоплярство, льонарство	М'ясна	Київ, Чернігів, Новоград-Волинський, Житомир
		Молочна	Київ, Новгород-Сіверський, Шостка
		Цукрова	Київ, Черкаси
		Борошномельно-круп'яна	Київ, Львів, Чернігів, Рівне
		Крохмале-патокова	Чернігів, Житомир, Луцьк, Київ
Лісостеп	М'ясо-молочне скотарство, свинарство, зернове г-во, буряківництво	М'ясна	Харків, Полтава, Вінниця, Черкаси
		Молочна	Харків, Черкаси, Кременчук, Старокостянтинівськ, Сміла, Лубни
		Цукрова	Черкаси, Хмельницький, Тернопіль
		Борошномельно-круп'яна	Харків, Полтава, Вінниця, Черкаси
		Олійна	Полтава, Вінниця, Ніжин, Харків
		Плодоовочева	Ніжин, Полтава

Степ	Зернове господарство, виробництво соняшнику, буряківництво, м'ясо-молочне скотарство, свинарство	Борошномельно-круп'яна	Красноград, Олександрія, Кіровоград
		Олійна	Олександрія, Кіровоград
		Молочна	Олександрія, Первомайськ, Куп'янськ
		Плодоовочева	Красноград, Первомайськ
		М'ясна	Кіровоград, Красноград, Олександрія, Первомайськ
Степ посушливий	Зернове господарство, виробництво соняшнику, молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво	М'ясна	Дніпропетровськ, Запоріжжя, Пологи, Кривий Ріг, Донецьк, Мелітополь
		Молочна	Дніпропетровськ, Павлоград, Донецьк, Макіївка, Маріуполь
		Цукрова	Миколаїв, Губиниха
		Борошномельно-круп'яна	Запоріжжя, Дніпропетровськ, Донецьк, Луганськ
		Олійна	Запоріжжя, Маріуполь, Дніпропетровськ, Пологи, Донецьк, Слов'янськ
		Плодоовочева	Мелітополь, Старовільськ, Гуляйполе
		Крохмале-патокова	Дніпропетровськ, Запоріжжя, Луганськ, Донецьк
Сухий степ	Зернове господарство, овочівництво, Виноградництво, садівництво, м'ясо-молочне скотарство, птахівництво, вівчарство	М'ясна	Одеса, Херсон, Нова Каховка, Ізмаїл
		Молочна	Одеса, Білгород-Дністровський, Херсон
		Цукрова	Одеса, Первомайськ
		Борошномельно-круп'яна	Одеса, Миколаїв
		Плодоовочева	Херсон, Ізмаїл, Одеса
		Рибна	Одеса, Ізмаїл, Херсон, Очаків, Вилкове
Гірський Крим	Виноградництво, садівництво, тютюнництво, вівчарство	Плодоовочева	Сімферополь
		Рибна	Севастополь, Ялта, Керч
		Тютюнова	Сімферополь
Карпати Гірські	М'ясо-молочне скотарство, вівчарство, картоплярство, садівництво, виноградництво, птахівництво	Плодоовочева	Виноградів, Хуст, Коломия
		Молочна	Ужгород, Івано-Франківськ, Коломия, Городенка

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Проаналізувати дані таблиці 2 і виявити:

а) загальні тенденції виробництва продукції сільського господарства в Україні в цілому і в окремих областях;

б) з'ясувати регіональні особливості формування та функціонування спеціалізованих агропромислових комплексів: сучасні процеси трансформації, основні проблеми та перспективи.

Завдання 2. Показати на карті основні спеціалізовані зони розміщення спеціалізованого сільськогосподарського виробництва: льонарства, картоплярства, зернового виробництва, олійно - жирового комплексу, садівництва і баштанництва, овочівництва, виноградарства, м'ясного та молочного скотарства, свинарства, вівчарства тощо. Нанести на контурну карту розміщення основних крупних переробних підприємств АПК в Україні — плодо- овочеконсервних, виноробних підприємств, м'ясних комбінатів, підприємств молочно-промислового комплексу, цукрових заводів тощо.

Завдання 3. Відшукати необхідний матеріал (у літературних джерелах, у тому числі в періодичних виданнях) та провести власне дослідження і описати діяльність однієї з агропромислових фірм чи агропромислового об'єднання.

Задача 1. Визначити чисті прибутки від вирощування й оцінити правильність розміщення посівів сільгоспкультур, якщо є три ділянки по 10 га з однаковими ґрунтово-кліматичними умовами кожна на відстані 3, 8 і 15 км від агропромислового центру, де є посіви відповідно картоплі, цукрового буряку і зернових культур. Картопля дала урожай 10 ц з 1 га, цукрові буряки - 25 ц з 1 га, зернові — 15 ц з 1 га. Зведені транспортні витрати на перевезення врожаю — 1 грн. за 1 т км. Ціна продажу картоплі — 40 коп. кг, цукрових буряків — 20 коп. кг,

зерна — 50 коп. кг, зведені витрати на вирощування 1 т врожаю картоплі — 100 грн. т, буряків — 120 грн/т, зернових - 125 грн/т. (Відповідь: 10170 грн. Посіви за даними умовами задачі розміщені неправильно, адже для мінімізації транспортних витрат теоретично слід розміщувати посіви з очікуваною найбільшою вагою отриманого урожаю якнайближче до агропромислового центру при одних і тих самих ґрунтово-кліматичних умовах господарювання. У нашому випадку це посіви цукрових буряків.)

Реферат (фіксований виступ)

1. Агропромисловий комплекс України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
2. Зернове господарство України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
3. Технічні культури України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
4. Виробництво цукрових буряків в Україні. Основні проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Окресліть галузеву структуру АПК України.
2. Визначте роль агрокліматичних умов у розвитку, галузевій структурі та розміщенні сільського господарства.
3. Доведіть об'єктивну необхідність інтеграції сільського господарства і галузей промисловості.
4. Визначте місце сільського господарства в формуванні та розвитку АПК.
5. Назвіть галузеву структуру сільського господарства України, його зональну спеціалізацію
6. Охарактеризуйте рослинництво України, його галузеву структуру і передумови розвитку та розміщення.
7. Охарактеризуйте тваринництво України, його галузеву структуру, особливості розміщення і зональну спеціалізацію.
8. Визначте роль і місце переробного комплексу в розвитку АПК України, його структурні складові.
9. Назвіть спеціалізовані АПК України, особливості їх формування та розміщення.
10. Перелічіть основні регіональні агро-промислові комплекси і окресліть їх спеціалізацію.
11. Охарактеризуйте розвиток і розміщення харчової промисловості в Україні.
12. Охарактеризуйте розвиток і розміщення легкої промисловості в Україні.
13. Охарактеризуйте основні проблеми агро-промислового комплексу визначте, перспективні шляхи та засоби їх вирішення.

Економічний словник

Агропромисловий комплекс (АПК), галузева структура АПК, форми організації виробництва в АПК, територіальна організація АПК України: спеціалізовані та інтегральні АПК, комплекс галузей, що виробляють засоби

виробництва для АПК, сільське господарство, галузева структура сільського господарства, спеціалізація і концентрація виробництва, землеробство, тваринництво, харчова промисловість, екологізація галузей АПК, аграрна політика, реструктуризація сільського господарства, організаційна перебудова, соціальна перебудова, сільськогосподарська продукція, харчова промисловість, зернові та технічні культури, овочівництво, баштанництво, скотарство, свинарство.

Література

Основна:

1. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: іст.-соц.-екон. нариси / В.В. Юрчишин; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К.: Наук. думка, 2009. — 367 с.
2. Агропромисловий комплекс: стан та особливості інвестиційної діяльності: монографія / А.С. Музиченко, Н.П. Резнік; Уман. держ. пед. ун-т. — Умань: Сочінський, 2010. — 223 с.
3. Адміністративно-правові засади формування органічного напрямку у сільському господарстві України: монографія / Н.А. Берlach; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К.: Новая Идеология, 2010. — 398 с.
4. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко, С.В. Киризюк, О.В. Михайленко; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2008. — 264 с.
5. Світове сільське господарство та зовнішньоекономічна діяльність: навч. посіб. під час підготов. фахівців ОКР "спеціаліст", "магістр" за спец. "Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва", "Агрономія", "Механізація сільського господарства" у ВНЗ III - IV рівнів акредитації М-ва аграр. політики та продовольства України / І. А. Воловик, О. М. Стеценко, О. П. Карасьов, О. В. Лебеденко; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. — Д.: Дніпропетр. ун-т ім. А. Нобеля, 2011. — 184 с.
6. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / П.М. Купчак; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — К., 2009. — 152 с.

Додаткова

1. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О.В. Скидан; Житомир. нац. агрокол. ун-т. — Житомир, 2008. — 375 с.
2. Підприємства харчової промисловості на ринку продовольчих товарів України / А.О. Заїнчковський // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. — 2009. — № 31. — С. 18-21.
3. Підтримка аграрного сектора в системі державного регулювання економіки: навч. посіб. / Ред.: О. М. Бородіна; Ю. М. Лопатинська; Ін-т економіки та прогнозування НАН України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці, 2009. — 279 с.
4. Свинарство: монографія / Г.О. Бірта; Укоопспілка, Полтав. ун-т спожив. кооп. України, каф. товарознавства та експертизи прод. товарів. — Полтава, 2009. — 176 с.

5. Харчова промисловість Полтавської області в період ринкового реформування / О.О. Томілін // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 3. — С. 231-234.

Тема 15. Комплекс по виробництву непродовольчих товарів народного споживання.

Лекція (1)

1. Сутність та галузева структура комплексу по виробництву непродовольчих товарів народного споживання.

2. Легка промисловість: галузева структура, основні проблеми та перспективи розвитку.

3. Машинобудування: особливості розміщення та перспективи розвитку.

Лабораторна робота (1)

1. Значення галузей, що виробляють предмети споживання непродовольчого характеру. Галузева структура комплексу.

2. Легка промисловість: умови, чинники і принципи, які зумовлюють розвиток та розміщення галузей легкої промисловості.

3. Машинобудування: особливості розміщення виробництва, проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Особливості та значення галузей комплексу у виробництві товарів народного споживання (ТНС).

2. Сучасна галузева структура комплексу. Умови, чинники, принципи розміщення та розвитку галузей легкої промисловості.

3. Зростання ролі машинобудування та інших галузей промисловості у виробництві товарів тривалого споживання (відео- та побутової техніки, комп'ютерів тощо).

4. Міжгалузеві зв'язки легкої промисловості.

5. Місцева промисловість. Найгостріші проблеми та перспективи її розвитку.

Пошукові питання

1. Які галузі економіки виробляють непродовольчі товари широкого вжитку?

2. Які галузі охоплює легка промисловість?

3. Яка галузь в легкій промисловості є провідною і з яких підгалузей вона складається?

4. В яких містах України розміщуються підприємства медичної промисловості?

5. Які основні напрямки виведення з кризового стану підприємств, що виготовляють непродовольчі товари широкого вжитку?

6. Сутність, структура, зв'язки і значення галузей легкої промисловості.

7. Передумови і фактори регіонального розвитку галузей легкої промисловості.

8. Регіональна оцінка рівня забезпеченості населення товарами легкої промисловості методика її проведення та соціально- економічне значення.

9. Регіональний розвиток галузей легкої промисловості України.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Основні фактори розміщення підприємств легкої промисловості:
  - а) наявність трудових ресурсів;
  - б) фактор ЕГП;
  - в) наявність сировини;
  - г) екологічний фактор.
2. Провідною галуззю легкої промисловості є:
  - а) машинобудування;
  - б) виробництво добрив;
  - в) текстильна промисловість;
  - г) тваринництво.
3. До складу бавовняної промисловості входять виробництва:
  - а) білизни, панчішно-шкарпеткових виробів, верхнього трикотажу;
  - б) первинної обробки сировини, пряжі, готових виробів;
  - в) прядильне, ткацьке, крутильно-ниткове, фарбувально-обробне;
  - г) усі відповіді правильні.
4. Найбільшим центром гардинно-тюлевих виробів Північно- Східного району є місто:
  - а) Ромни;
  - б) Харків;
  - в) Полтава;
  - г) Суми.
5. Найбільшим виробником товарів з натуральної шкіри в Україні, що зосереджує близько 45% всього виробництва хромових шкіртоварів країни і здійснює значну частину експорту хромових напівфабрикатів, є:
  - а) ЗАТ «Чинбар» у м. Києві;
  - б) ЗАТ «Возко» у м. Вознесенську Миколаївської обл.;
  - в) ЗАТ «Світанок» у м. Бердичеві;
  - г) ЗАТ Прогрес» у м. Львові.
6. Виробництво хутра та шубних виробів зосереджено в Україні у:
  - а) Львові, Харкові, Одесі, Тисмениці;
  - б) Рівному, Василькові, Херсоні, Житомирі;
  - в) Тернополі, Бердичеві, Миколаєві, Полтаві;
  - г) усі відповіді правильні.
7. Яка галузь текстильного виробництва розміщується під найбільшим впливом сировинних ресурсів?
  - а) бавовняна;
  - б) вовняна;
  - в) шовкова;
  - г) лляна.
8. Який чинник найбільше впливає на розміщення швейного виробництва?
  - а) транспортний;
  - б) сировинні ресурси;

- в) споживчий;
- г) трудовресурсний.

9. У галузевій структурі легкої промисловості України провідне місце посідає:

- а) трикотажне виробництво;
- б) текстильне виробництво;
- в) швейне виробництво;
- г) хутрове виробництво.

10. До головної сировини текстильного виробництва, що вирощується в Україні, належить:

- а) бавовник;
- б) коноплі;
- в) льон-довгунець;
- г) джут.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Скласти перелік галузей, із зазначенням належності їх до певних міжгалузевих виробничих комплексів, продукцією яких Ви повсякденно користуєтесь у побуті.

Завдання 2. Використовуючи географічну карту легкої промисловості, назвіть основні центри текстильної промисловості України та нанесіть їх на контурну карту.

Завдання 3. Чим пояснюється значне зниження виробництва тканин, взуття, трикотажних виробів, панчішно-шкарпеткових виробів?

Завдання 4. Поясніть територіальну структуру виробництва тканин і взуття в Україні. Чому у Рівненській, Тернопільській, Херсонській і Донецькій областях зосереджено 67% національного виробництва тканин?

Завдання 5. Шкіряно-взуттєва промисловість є найважливішою підгалуззю (після текстильної) легкої промисловості України. Використовуючи географічну карту, назвіть найбільші шкіряні та взуттєві об'єднання.

Завдання для роботи в аудиторії

Завдання 1. Які фактори обумовлюють концентрацію майже половини виробництва взуття в Україні всього в двох областях - Житомирській і Київській?

Завдання 2. Це друга за кількістю підприємств текстильна підгалузь нашої країни: 26 суб'єктів, що виробляють пальтові, костюмні, плательні, хусткові, вовняні і вовняні тканини, тканини для верха і підкладки взуття, ковдри, пледи, шарфи, пряжу вовняну і вовняну, класичні килими і килимові вироби. Сукупні виробничі потужності «вовняної індустрії» дозволяють виготовляти щорічно 40 тис. т пряжі, 70 млн м кв. суворих тканин; 4 млн м кв. нетканих матеріалів; 600

тис. пар валяного взуття. Але потужності на сьогодні використовуються не більше ніж на 10%. Назвіть найбільшого виробника вовняних тканин в Україні.

Завдання 3. Понад 60% обсягу виробленої в галузі продукції (3,1 млн. кв. м.) забезпечує підприємство, що розміщується в Черкасах. Назвіть це підприємство і який вид тканин воно виробляє?

Реферат (фіксований виступ)

1. Розміщення виробництва товарів народного споживання України. Основні проблеми та перспективи розвитку.

2. Територіальна організація галузей виробництва непродовольчих товарів народного споживання в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть галузі важкої промисловості й ТНС, що виробляються у цих галузях.

2. Які умови й чинники впливають на сучасне розміщення й розвиток виробництва непродовольчих ТНС?

3. Чому в індустріальних областях виробництво непродовольчих ТНС за вартісними показниками розвинене краще, ніж в аграрно-індустріальних областях?

4. Назвіть пріоритетні завдання легкої промисловості України на сучасному етапі її розвитку.

5. Які види продукції виробляють підприємства поліграфічної промисловості? Назвіть основні центри поліграфічної промисловості.

6. Наведіть приклади використання виробничого кооперування та комбінування на підприємствах легкої промисловості.

Економічний словник

Галузі, що виробляють предмети споживання непродовольчого характеру, машинобудування, місцева промисловість, продукція групи "Б", легка промисловість, текстильна, хутрова, бавовняна, вовняна, лляна, трикотажна, швейна, шкіряна, взуттєва, галантерейна, поліграфічна, фарфорова, фаянсова промисловості.

Література

Основна:

1. Легка промисловість України: теоретико-методологічні засади управління розвитком в умовах інтеграції до СОТ: монографія / Ред.: Ю. В. Гончаров; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. — К.: КНУТД, 2011. — 332 с.

2. Легка промисловість України: стан, проблеми, перспективи економічного розвитку: монографія / О.І. Волков, Ю.В. Гончаров, В.І. Бокій, О.В. Бондаренко, С.В. Вовчок, А.Є. Глинська, І.С. Гращенко, А.О. Дворецький, Г.В. Євсєєва, Т.Л. Зубко; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. — К.: Т-во "Знання" України, 2009. — 391 с.

3. Легка промисловість. Клеї-розплави на основі рециклатів відходів ПЕТФ / І.А. Мандзюк, Т.В. Іванішена, В.О. Пахаренко // Хім. пром-сть України. — 2010. — № 1. — С. 50-53.

4. Матеріалознавство і технологія матеріалів: підручник / Н. В. Мережко, Н. К. Зіміна, С. О. Сіренко, О. І. Сім'ячко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2010. — 351 с.

5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.

6. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / О.М. Петрига; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — К.: Персонал, 2009. — 301 с.

7. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — Черкаси: ЧДТУ, 2006. — 315 с.

8. Регіональна економіка у схемах і таблицях: навч.-практ. посіб. / Т. М. Серікова, Н. К. Гіковата, Г. М. Шумська; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2010. — 176 с.

9. Регіональна економіка: навч. посіб. / С.І. Бандур; Ін-т підготов. кадрів Держ. служба зайнятості України. — К., 2010. — 271 с.

Додаткова

1. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи: моногр. / Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко, В.А. Романенко, К.Ф. Єфетова, В.М. Довбня; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. — 307 с.

2. Перспективний аналіз умов інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України / З.М. Андрушкевич // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Пробл. економіки та упр. — 2010. — № 683. — С. 9-12.

3. Ринок споживчих товарів України: тенденції розвитку і вплив на структуру економіки / О. Пустовойт // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 59-69.

Тема 16. Транспортний комплекс та зв'язок.

Лекція (2)

1. Роль транспорту в народному господарстві та його структура.
2. Особливості розміщення і функціонування різних видів транспорту.
3. Зв'язок, його галузева структура та особливості розміщення.

Лабораторна робота (1)

1. Роль транспорту в розвитку та розміщенні виробництва і формуванні територіально – виробничих зв'язків.
2. Єдина транспортна система України та її основні складові.
3. Класифікація транспорту та його види.
4. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення транспорту.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Економічні зв'язки, їх класифікація та роль і місце транспорту в їх здійсненні.
2. Теорія міжгалузевих балансів як засіб опису транспортно-економічних зв'язків.
3. Розвиток і розміщення транспортної інфраструктури в Україні (мостового, щляхопровідного, тунельного, колійного господарства тощо).
4. Транзитний потенціал транспортного комплексу держави.
5. Мережа міжнародних транспортних коридорів України.
6. Через які міста проходить найбільше залізничних та автомобільних шляхів сполучення? Поясніть причини, якими це зумовлено.
7. На які види поділяється транспорт за функціональним призначенням?
8. Дайте визначення транспортної інфраструктури та транспортного вузла. Назвіть найважливіші транспортні вузли України.
9. Залежно від видів транспорту, що стикаються, розрізняють вузли залізнично-автошляхові, залізнично-водно- автошляхові і водно-автошляхові. Користуючись географічною картою транспортної системи України, назвіть ці види вузлів.
10. Назвіть найважливіші морські та річні порти України.
11. Дайте характеристику трубопровідного та газопровідного транспорту України.

Пошукові питання

1. Які особливості характеризують розвиток транспортних перевезень в Україні?
2. Якими показниками характеризується робота транспорту?
3. Яка залізниця найбільше перевозить експортно-імпортних вантажів?
4. Які переваги має трубопровідний транспорт?
5. Чим обумовлене скорочення морських перевезень вантажів?
6. Які є шляхи підвищення ефективності роботи транспортного комплексу?
7. Які є види зв'язку?
8. Як розвиваються в Україні інформаційні комп'ютерні мережі?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Формами територіальної організації транспорту є:
  - а) агрополіси.
  - б) залізничні вузли.
  - в) вільні економічні зони.
  - г) вантажно-розвантажувальні господарства.
  - д) технопарки.
2. Найекономічнішим наземним транспортом для транспортування генеральних вантажів є:
  - а) трубопровідний;
  - б) залізничний;
  - в) автомобільний;
  - г) морський.

3. Найвищою є вантажопідйомність і провозоспроможність транспорту:
- залізничного;
  - водного;
  - автомобільного;
  - повітряного.
4. Транспортний комплекс - це:
- поєднання різних видів транспорту, обслуговуючих, допоміжних підприємств і організацій на певній території;
  - сукупність усіх видів транспорту певної території;
  - галузь матеріального виробництва країни.
5. Пасажирооборот - це:
- кількість пасажирів, що перевозиться за рік певним видом транспорту;
  - кількість пасажирів, що перевозиться за певний період на певну відстань;
  - кількість пасажирів, що перевозиться між транспортними пунктами.
6. Територіальне поєднання взаємопов'язаних видів транспорту, які взаємодіючи найповніше задовольняють потреби господарства та населення в перевезеннях вантажів і пасажирів - це:
- транспортний комплекс;
  - транспортний вузол;
  - транспортна система.
7. Що називається каботажем?
- перевезення вантажів судами класу "ріка-море".
  - перевезення вантажів між портами країн.
  - міжнародні морські перевезення.
  - процес обробки вантажу в порту.
8. На формування і розвиток транспортної системи країни найбільше впливають такі фактори:
- рельєф;
  - платоспроможність населення;
  - економіко – географічне положення;
  - транспортна політика держави.
9. Вантажообіг визначається як:
- добуток обсягів перевезень вантажів на відстань;
  - кількість перевезених вантажів за певний проміжок часу;
  - довжину шляхів на 1 тис. км. кв. території;
  - ділення обсягів транспортної роботи на довжину шляхів сполучення.
10. Які залізниці тісно пов'язані з річковим транспортом в Україні:
- Південно – Західна;
  - Придністровська;
  - Донецька;
  - Південна.

Вправа 1. На контурній карті України позначте найбільші морські порти та великі аеропорти України.

Вправа 2. Роль якого виду транспорту буде зростати в Україні у зв'язку з процесом інтеграції її до Європейської економічної системи — залізничного, авіаційного, трубопровідного, автомобільного, річкового?

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. Розкрити зміст понять: «Транспорт», «Транспортна система», «Транспортна мережа». Виділити його специфічні особливості та записати в зошит. Обґрунтувати значення транспорту у народному господарстві, його роль у територіальному поділі праці.

Методичні рекомендації:

Транспорт - (від латинського *transporto*) - це переносу, переміщую. Це одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує потреби господарства та населення в усіх видах перевезень.

Транспортна система - це територіальне поєднання усіх шляхів сполучення, транспортних засобів та транспортних підприємств, які спільно взаємодіючи, найповніше задовольняють потреби народного господарства та населення в перевезеннях вантажів і пасажирів.

Транспортна мережа - це загальна мережа сполучення всіх видів транспортних шляхів (автомобільні шляхи, залізниці, ріки, канали, трубопроводи, авіалінії). Морські шляхи до транспортної мережі не входять. В географії транспорту при вивченні транспортної мережі розглядають якісні і кількісні характеристики транспортної мережі: довжину, густоту, типи конфігурації, склад за видами транспорту тощо.

За конфігурацією транспортна мережа буває:

- радіальна, в якій основні магістралі розходяться променеподібно від одного або кількох головних вузлів;
- мережі з переважанням більш-менш паралельних магістралей - широтних і меридіальних;
- деревоподібної конфігурації, що нагадує рисунок річкової системи.

Особливості транспорту:

1. Транспорт як галузь матеріального виробництва самостійно не створює матеріальних цінностей, але бере участь у процесі виробництва.

2. Наслідком роботи транспорту є не новий продукт, а певний корисний ефект, який полягає в переміщенні або зміні переміщення вантажів і людей.

3. На транспорті використовується не сировина, а лише засоби виробництва й допоміжні матеріали (паливо, електроенергія, мастила, метал, каучук тощо).

4. Для транспорту характерне лінійне розміщення та універсальність виробничих зв'язків з іншими галузями господарства.

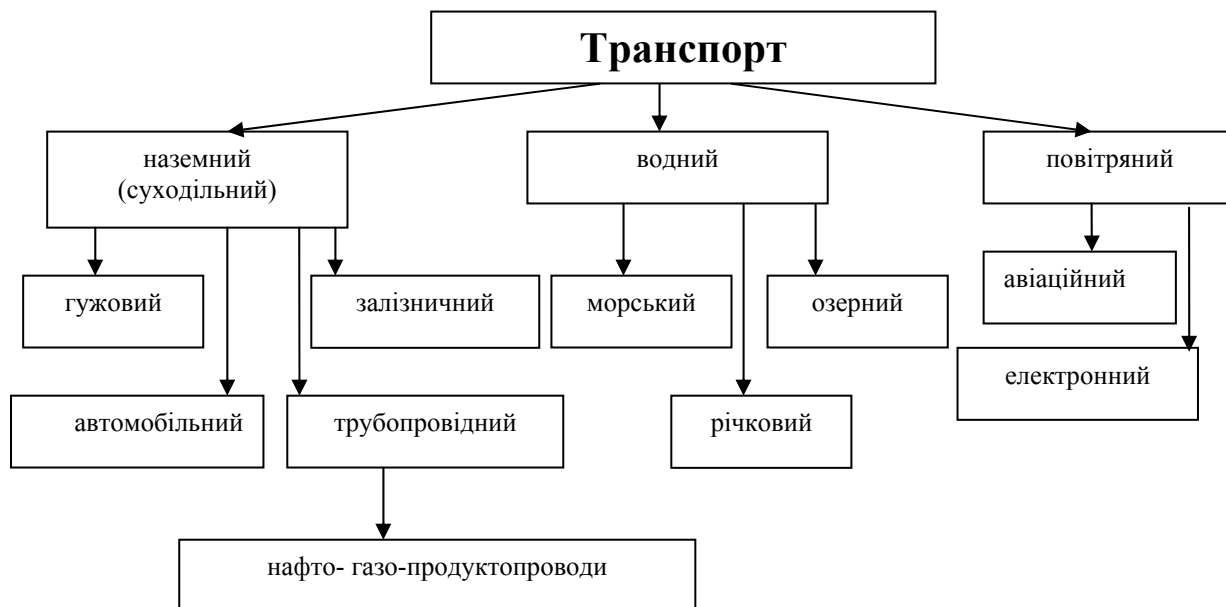
5. Продукція транспорту не може нагромаджуватись, а ефективність його розвитку залежить від формування вантажо- і пасажиропотоків.

Завдання 2. Визначити місце транспорту у народногосподарському комплексі країни, скласти схеми класифікацій видів транспорту та вказати, які

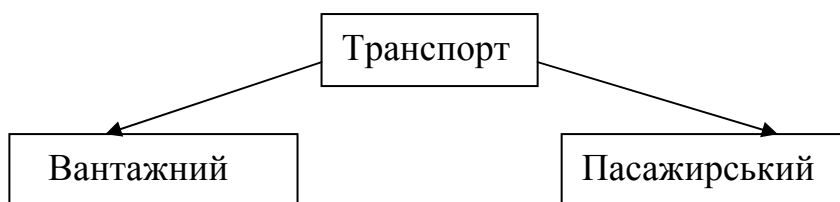
ознаки можна покласти в основу класифікації транспорту. З'ясувати сутність основних показників роботи транспорту.

Методичні вказівки:

I Класифікація транспорту за геосферами (за видами використання можливостей навколишнього середовища):

II. Класифікація транспорту за характером перевезень:

III. Класифікація транспорту за видами використання засобів пересування: залізничний, автомобільний, трубопровідний, водний (морський, річковий, озерний), гужовий, в'ючний, авіаційний, електронний

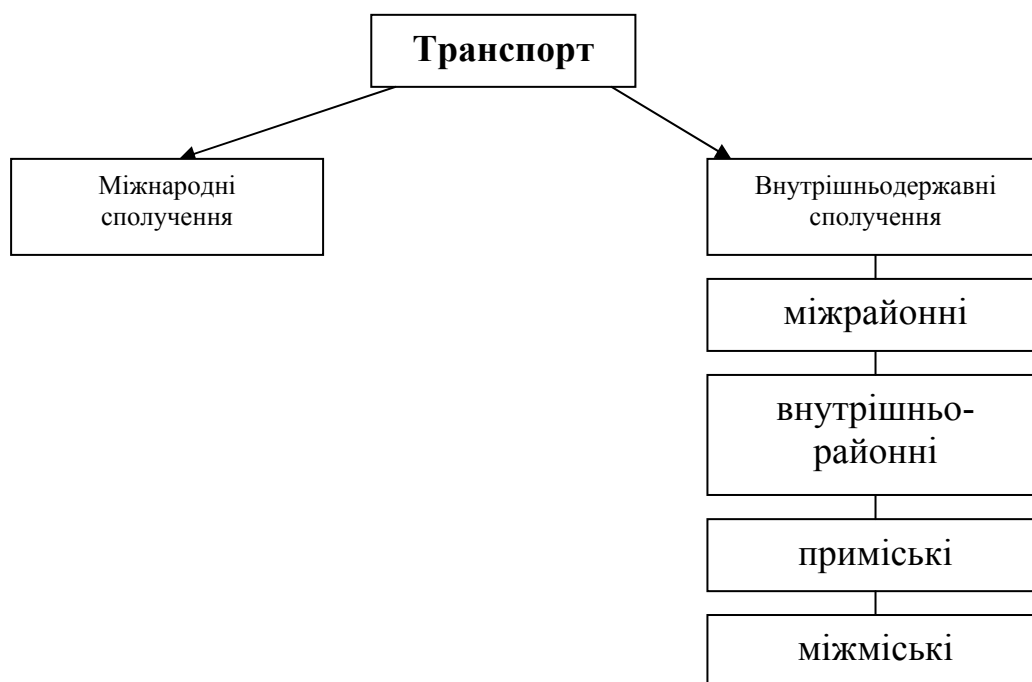
IV. Класифікація транспорту залежно від ролі виконаної роботи:

1. Транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, трубопровідний і повітряний вид транспорту). Він сполучає окремі регіони і країни світу, забезпечує економічні зв'язки між виробниками і споживачами та пасажирські перевезення.

2. Транспорт незагального користування здійснює перевезення сировини, матеріалів та інших видів продукції всередині підприємств промисловості, сільського господарства, будівництва, торгівлі.

3. Транспорт особистого користування (легкові автомобілі, мотоцикли, яхти тощо).

V. Класифікація транспорту за видами сполучень і характером обслуговування:

Основними показниками роботи транспорту є:

Обсяг перевезень - це кількість перевезених вантажів або пасажирів за певний термін або проміжок часу (рік, місяць, добу).

Вантажі і пасажирів перевозять на певну відстань, а тому показником виконаної роботи є вантажо- і пасажирообіг, що визначають як добуток кількості перевезених вантажів чи пасажирів на віддаль їх транспортування (т/км, і пасажиро/км).

Пропускна спроможність транспорту - це максимальна кількість транспортних одиниць (поїздів, суден, автомобілів, літаків), яку можна пропустити за даний період при певному рівні технічної оснащеності.

Середня відстань перевезень - розраховується, як середня арифметична, або як відношення вантажообігу до обсягів перевезень.

Вантажонапруженість - визначається відношенням вантажообігу (т/км) за одиницю часу (рік, місяць, добу) до довжини шляху (км), тобто т/км/км.

Так само розраховують пасажиро напруженість – пас км/км.

Інтенсивність перевезень - визначається відношенням обсягу перевезень до довжини шляхів.

Вантажо- і пасажиропотік - це кількість вантажів (пасажирів), що їх перевозять за певним маршрутом (залізницею, автомобільним, водним транспортом тощо) в певному напрямі за певний проміжок часу (рік, місяць).

Сукупність показників, що характеризують обсяги, структуру, внутрішньорайонні транспортно-економічні зв'язки, становлять транспортний баланс.

Часто в літературі під транспортним балансом розуміють співвідношення ввозу і вивозу (відправлення і прибуття). Якщо для регіону характерне

переважання вивозу над ввозом - транспортний баланс вважається активним, а якщо навпаки - пасивним.

Завдання 3. Використовуючи статистичні матеріали таблиці 1 сформуванати уяву про розподіл вантажообороту за окремими видами транспорту в Україні. Побудувати колову структурну діаграму вантажообороту в 1990 і 2012 роках; виявити тенденції змін у вантажообороті всього транспортного комплексу та за окремими видами транспорту, зробіть висновки.

Таблиця 1

Розподіл вантажообороту за видами транспорту

(відсотків)

	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005
Транспорт	100	100	100	100	100	100	100
наземний	74	76	97	97	97	97	97
залізничний	46	36	44	47	49	49	47
автомобільний	8	6	5	5	6	6	7
трубопровідний	20	34	48	45	42	42	42
водний	26	24	3	2,9	2,9	2,9	2,9
морський	25	23	2	1,9	1,9	1,9	1,9
річковий	1	1	1	1	1	1	1
авіаційний	0	0	0	0,1	0,1	0,1	0,1

(відсотків)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Транспорт	100	100	100	100	100	100	100
наземний	96	96	97	98	93	98	98,5
залізничний	49	51	51	50	54	57	60,1
автомобільний	8	9	11	12	9	9	9,9
трубопровідний	39	36	35	36	34	32	28,5
водний	3,9	3,9	2,9	1,9	1,9	1,9	1,3
морський	2,5	2,9	1,9	0,9	-	-	-
річковий	1,4	1	1	1	-	-	-
авіаційний	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2

Завдання 4. Розглянути таблицю “ Довжина шляхів сполучення в Україні”. Виявити зміни у протяжності деяких шляхів сполучення з 1990 по 2012 рр. та пояснити їх причини.

Таблиця 2

Довжина шляхів сполучення в Україні

Шляхи сполучення, км					
	Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування	у тому числі електрифікованих	Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування	Довжина автомобільних доріг загального користування	у тому числі із твердим покриттям
1980	22553,0	7058,0	4910,0	163243,0	133673,0
1981	22647,0	7109,0	4855,0	162775,0	136090,0
1982	22648,0	7204,0	4793,0	163284,0	138608,0
1983	22635,0	7375,0	4809,0	163560,0	141560,0
1984	22703,0	7554,0	4859,0	162466,0	143125,0
1985	22698,0	7628,0	4911,0	162335,0	145236,0
1986	22716,0	7791,0	4922,0	162709,0	147335,0

1987	22737,0	7806,0	4803,0	163208,0	149463,0
1988	22757,0	7911,0	4815,0	165275,0	151689,0
1989	22758,6	8112,0	4368,5	166767,0	154724,0
1990	22798,5	8113,1	4005,0	167804,0	157199,0
1991	22794,6	8319,2	3915,5	168979,0	159118,0
1992	22938,1	8364,9	3748,0	169964,0	160807,0
1993	22754,5	8344,2	3647,0	170518,0	161784,0
1994	22728,8	8508,1	3662,0	172315,0	162725,0
1995	22756,4	8521,2	3662,0	172257,0	163255,0
1996	22757,2	8594,8	3181,5	172565,0	163904,0
1997	22701,5	8711,3	3046,0	172378,0	164097,0
1998	22600,1	8905,8	2993,0	168545,7	162645,9
1999	22471,7	9078,1	2436,2	168674,2	162957,2
2000	22300,7	9144,0	2413,5	169490,9	163827,0
2001	22217,7	9243,5	2280,5	169629,9	164089,0
2002	22078,0	9285,2	2282,0	169678,5	164245,4
2003	22051,0	9301,7	2241,0	169738,9	164633,4
2004	21990,2	9370,4	2253,2	169447,1	164772,2
2005	21980,4	9383,8	2191,2	169322,8	164956,7
2006	21870,4	9556,8	2151,7	169104,2	165155,0
2007	21852,2	9647,5	2175,7	169421,6	165611,2
2008	21654,7	9727,9	2165,8	169501,6	165799,9
2009	21657,5	9732,7	2150,2	169494,9	165820,0
2010	21684,2	9853,7	2184,7	169496,2	165843,6
2011	21644,4	10067,2	2144,7	169636,8	166024,6
2012	21619,4	10242,2	2125,7	169693,9	166095,1

Завдання 5. Проаналізувати показники зв'язку протягом 1980-2011 років в Україні. По кожному виду зв'язку побудувати графік та зробити висновки.

Таблиця 3

	Відправлено, млн.					Надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні), млн.
	газет і журналів	листів	телеграм	посилок	грошових переказів і пенсійних виплат	
1980	9070,3	1769,2	83,7	40,8	153,6	304,9
1981	9330,8	1778,6	85,4	40,1	156,9	334,8
1982	8999,2	1781,4	85,3	39,99	159,98	361,2
1983	9342,1	1735,7	74,5	36,5	160,5	383,5
1984	9644,0	1698,6	71,1	36,1	163,0	414,5
1985	9935,8	1678,2	71,5	38,5	165,0	447,1
1986	10387,7	1573,4	70,4	40,2	168,3	487,4
1987	11454,9	1537,9	70,7	44,5	171,7	530,5
1988	11514,5	1538,6	70,3	43,6	171,7	567,4
1989	11693,5	1527,6	70,5	44,3	172,3	608,4
1990	11656,8	1472,5	72,6	42,5	177,9	656,9
1991	7626,6	1358,3	68,7	33,6	189,3	688,6

1992	3576,1	1061,1	47,4	14,3	226,5	595,7
1993	2551,2	856,8	43,8	6,4	218,7	677,4
1994	1624,5	702,3	34,0	5,1	197,5	710,6
1995	1594,9	608,8	25,0	3,4	280,5	797,5
1996	1356,0	448,7	20,0	2,1	256,6	913,9
1997	1270,4	359,2	17,4	2,3	263,4	1080,6
1998	1383,8	326,0	14,3	2,5	211,7	1184,4
1999	1370,3	286,9	12,4	2,8	226,1	1214,1
2000	1250,4	299,0	11,8	4,6	224,3	1374,9
2001	1276,7	315,3	11,3	6,7	179,6	1632,0
2002	1316,2	326,0	10,1	6,0	173,9	1832,7
2003	1278,5	317,1	8,8	6,7	168,4	2276,0
2004	1393,2	346,5	7,5	7,2	186,4	3793,0
2005	1453,5	380,9	6,4	10,3	177,6	4503,0
2006	1409,6	389,8	5,7	13,2	152,2	3970,1
2007	1257,6	380,4	4,0	16,4	151,3	5138,6
2008	1273,0	390,8	3,2	17,8	160,2	8536,4
2009	1203,9	301,1	2,0	15,4	142,3	6379,8
2010	1088,6	311,1	1,6	17,5	149,3	5570,1
2011	1005,7	320,0	1,4	18,5	126,4	5520,6
2012	1018,7	387,4	1,1	45,3	120,7	5747,7

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Охарактеризуйте техніко – економічні особливості різних видів транспорту, вказати їх переваги та недоліки. Матеріал оформити у вигляді таблиці.

Таблиця 4

Техніко – економічні особливості різних видів транспорту в Україні

Види транспорту	Переваги	Недоліки

Завдання 2. Використовуючи літературні та картографічні джерела побудувати картодіаграму “ Залізничний транспорт України ” вказавши забезпеченість території регіонів залізничною колією, та їх питомою вагою у залізничних перевезеннях вантажів і пасажирів. З’ясувати основні напрямки основних вантажо- і пасажиропотоків і визначити де в Україні найгустіша мережа шляхів сполучення.

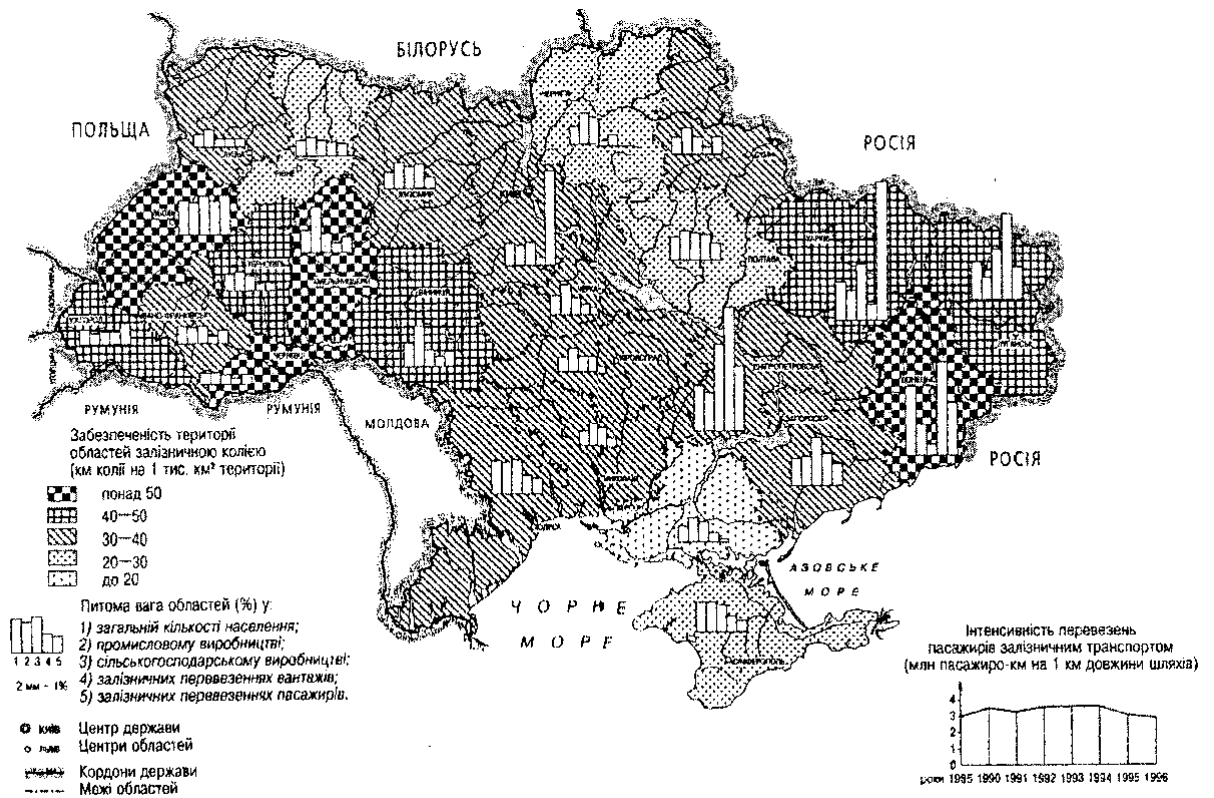

Рис 1. Залізничний транспорт України

Задача 1. Визначити щільність шляхів сполучення в Україні у 2014 році, при умові, що експлуатаційна довжина залізничних колій 21,6 тис. км, автомобільних доріг з твердим покриттям 166 тис. км., річкових судноплавних шляхів – 2,1 тис. км. Площа України 603,7 тис. км.кв.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Показати на карті основні транспортні вузли України. Показати на карті крупні річкові й морські порти України. Нанести на контурну карту України схему розміщення основних трубопроводів. Показати на карті напрями функціонування основних міжнародних транспортних коридорів України.

Завдання 2. Описати один з видів громадського транспорту, послугами якого Ви користувалися протягом останнього року, - його розміщення, стан, проблеми і перспективи розвитку.

Завдання 3. Описати види поштового зв'язку та електрозв'язку, якими Ви користуєтесь на роботі та в побуті. Чи користуєтесь Ви мережею Інтернет? Чи підключено організацію, в якій Ви працюєте, до локальних мереж?

Реферат (фіксований виступ)

1. Транспорт як особлива сфера матеріального виробництва, його роль у розміщенні продуктивних сил.

2. Умови й чинники, що впливають на формування і розміщення транспортної мережі, обсяг та структуру вантажообороту.

3. Особливості функціонування різних видів транспорту: залізничного, морського, річного, автомобільного, повітряного, трубопровідного та їх взаємодія у транспортних вузлах.

4. Транспортний потенціал України і його використання.
5. Розвиток та розміщення залізничного транспорту України. Основні проблеми та перспективи розвитку.
6. Сучасний стан та перспективи розвитку системи зв'язку України.
7. Зв'язок як галузь народного господарства. Галузева структура та особливості розміщення.
8. Інформаційні системи.
9. Проблеми і перспективи розвитку транспортної системи України.

Питання для самоконтролю

1. Визначте роль транспорту в розвитку та розміщенні виробництва, формуванні територіально-виробничих зв'язків.
2. Дайте визначення Єдиної транспортної системи України і назвіть її основні складові.
3. Обґрунтуйте місце й особливості залізничного транспорту в транспортній системі України. Назвіть основні залізниці.
4. Визначте місце й особливості автомобільного транспорту України.
5. Назвіть основні автомобільні шляхи та регіони з переважним розвитком автотранспорту.
6. Сформулюйте передумови розвитку водного транспорту України, обґрунтуйте його роль і місце в економіці України.
7. У чому полягає значення трубопровідного транспорту в розвитку продуктивних сил України?
8. Подайте характеристику основних елементів системи трубопровідного транспорту України.
9. Дайте визначення системи зв'язку та основних її складових.
10. Які загальносвітові тенденції розвитку зв'язку є актуальними для України?
11. Якою є роль електронного зв'язку в забезпеченні розвитку народного господарства України?
12. Якими є, на Вашої думку, перспективи розвитку традиційних засобів зв'язку (пошти, телеграфу, провідного телефонного зв'язку тощо)?
13. Дайте характеристику регіональних особливостей розвитку та розміщення зв'язку в Україні.
14. Які регіональні особливості розвитку транспортного комплексу?
15. З якими міжгалузевими комплексами пов'язаний транспортний комплекс? Наведіть приклади.

Економічний словник

Транспорт, транспортна система, транспортна мережа, види транспорту (залізничний, морський, річковий, автомобільний, повітряний, трубопровідний), вантажообіг, пасажирообіг, вантажопотік, пасажиропотік, зв'язок як галузь народного господарства, інформаційні системи.

Література

Основна:

1. Транспортний комплекс України: економічні умови ефективного розвитку (Проблеми управління, економіки, екології та права щодо розвитку транспортного комплексу України): матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 7 - 8 трав. 2013 р., [Сімферополь] / ред.: О. М. Котлубай; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., Судноремонт.-суднобуд. компанія "ТехФлот", Нац. авіац. ун-т, Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Держ. екон.-технол. ун-т трансп. - О. : ІПРЕЕД НАН України, 2013.

2. Міжнародні організації, конвенції та багатосторонні угоди в галузі транспорту: навч. посіб. Т. 1. Автомобільний транспорт / Г.М. Легенький, А.М. Редзюк, В.П. Мироненко, А.М. Новікова, О.Г. Заставнюк, М.О. Єременко; Держ. автотранспорт. НДПП. — К., 2009. — 208 с.

3. Міжнародні організації, конвенції та багатосторонні угоди в галузі транспорту: навч. посіб. Т. 2. Авіаційний транспорт / Г.М. Легенький, В.П. Мироненко, О.В. Мельник, А.М. Новікова, О.В. Пісчана, В.М. Коськовецький; Держ. автотранспорт. НДПП. — К., 2009. — 200 с.

4. Міжнародні організації, конвенції та багатосторонні угоди в галузі транспорту: навч. посіб. Т. 3. Залізничний транспорт / Г.М. Легенький, І.Б. Матвіїв, В.П. Мироненко, А.М. Новікова, В.М. Коськовецький, І.П. Юркова; Держ. автотранспорт. НДПП. — К., 2009. — 200 с.

5. Можливі джерела фінансування капітальних інвестицій у залізничний транспорт України / А.В. Базавлук // Економіка і регіон. — 2011. — № 4. — С. 119-125.

6. Сидорченко Т. Ф. Регіональна економіка: навч.-метод. посіб. / Т. Ф. Сидорченко, О. В. Задворна, О. А. Ліпанова. - Бердянськ : Ткачук О.В., 2012. - 175 с.

7. Транспортний комплекс України. Залізничний транспорт: проблеми та перспективи / І.Р. Юхновський, Г.Б. Лебеда, Т.І. Попова; Міжвідомча аналіт.-консульт. рада з питань розвитку продукт. сил і вироб. відносин. — К.: ФАДА ЛТД, 2006. — 286 с.

Додаткова

1. Інноваційний підхід до створення розподіленої системи збирання інформації про пасажиропотік у Київському метрополітені / Л.О. Левченко, В.В. Ярмола // НТІ. — 2010. — № 2. — С. 29-31.

2. Методика підвищення ефективності вантажних авіаційних перевезень / В.М. Казак, К.В. Палій // Наук. вісн. ХДМІ. — 2011. — № 1. — С. 277-285.

3. Оцінка ефективності автомобільних перевезень партійних вантажів у міському сполученні / Т.В. Столяр, Є.С. Рудев // Вестн. ХНАДУ. — 2009. — Вып. 44. — С. 68-73.

4. Розширення функціональності Call-центру за рахунок інтегрованого додатку IP-телефонії / В.М. Бондаренко, Н.О. Бондаренко // Пробл. інформатизації та упр.: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 1. — С. 20-23.

Третій модуль Територіальна організація народного господарства України.

Вплив зовнішніх економічних зв'язків на розвиток та розміщення продуктивних сил України.

Тема 17. Продуктивні сили України та економічних районів.

Лекція (4)

1. Передумови регіонального економічного розвитку.
2. Економіка регіону — ланка єдиного господарського комплексу.
3. Диференціація регіонів за рівнем розвитку продуктивних сил.
4. Соціально-економічні та екологічні проблеми регіонів і шляхи їх вирішення.

Лабораторна робота (1)

Економіка Донецького, Придніпровського, Східного, Центрального, Поліського, Подільського, Карпатського, Причорноморського економічних районів: особливості розвитку і розміщення продуктивних сил.

1. Місце і роль економічного району в економіці країни.
2. Характеристика природно-ресурсного, виробничого і трудового потенціалу.
3. Галузева і територіальна структура господарства.
4. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення продуктивних сил району¹.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Стратегія сталого розвитку продуктивних сил України.
2. Фактори екологічної й економічної безпеки держави у контексті проблем розміщення та розвитку продуктивних сил.
3. Розкрити суть поняття про економічний простір та пояснити закономірності його формування.

Пошукові питання

1. Поясніть значення терміна «економічний район».
2. Назвіть фактори, на основі яких виділяють сучасні економічні райони України.
3. Який «показник» економічного району нині набуває дедалі більшого значення?
4. Як за рівнем розвитку окремих галузей розрізняються області України?
5. Економічне районування як науковий метод територіальної організації регіональних господарських систем.
6. Визначити сутність економічного району та довести об'єктивність його формування.
7. Принципи, критерії та чинники економічного районування та районоформування.
8. Типи економічних районів та їх цільові функції.
9. Сучасні мережі економічних районів та їх склад.

¹ За аналогічною схемою вивчаються всі економічні райони України.

10. Порівняльна характеристика розвитку економічних районів України.

11. Регіональна політика і регіональна економіка України на сучасному етапі.

Тестові завдання:

1. Закінчіть визначення: « Економічне районування — це :

а) виділення економічно розвинених частин території країни;

б) науково обгрунтований поділ території країни на економічні райони, що склались історично або формуються в процесі розвитку продуктивних сил на основі територіального поділу праці;

в) виділення економічних районів за певною галуззю спеціалізації;

г) поділ території країни за природними ознаками».

2. Закінчіть визначення: «Економічний район — це:

а) визначена картографічним способом територія, яка може довільно змінювати кордони залежно від мети та завдання наукового дослідження;

б) регіональна відтворювальна соціально-економічна система найнижчого рангу з моногалузевою структурою господарства та конкретно визначеною спеціалізацією в суспільному поділі праці;

в) географічно цілісна територіальна частина господарського комплексу країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки й нерозривно пов'язана з іншими районами суспільним і територіальним поділом праці;

г) територія, що відіграє роль елемента геопростору, який найбільш освоєний людиною й використовується нею в господарській діяльності».

3. Головними районоутворювальними факторами в кожній країні є (кілька відповідей):

а) суспільний територіальний поділ праці;

б) рішення виконавчих органів влади;

в) розміщення природних ресурсів;

г) розміщення населення;

д) господарська спеціалізація території на виробництві певних видів продукції чи наданні послуг та її участь в обмінних процесах.

4. Економічний мезорайон – це::

а) кілька областей;

б) адміністративний район;

в) область;

г) територіальна громада.

5. З наведеного переліку оберіть продукцію хімічної промисловості Донецького економічного району:

а) автомобільні шини;

б) калійні добрива;

в) кінофотоматеріали;

г)пластмаси.

Поясніть вашу відповідь.

6. З наведеного переліку оберіть передумови, які впливають на розвиток чорної металургії Придніпровського економічного району (кілька відповідей):

- а) наявність паливних ресурсів;
- б) наявність сировинних ресурсів;
- в) наявність прісної води;
- г) достатня кількість хімічної сировини.

Поясніть вашу відповідь.

7. З наведеного переліку оберіть галузі спеціалізації промисловості Карпатського економічного району:

- а) деревообробна промисловість;
- б) хімічна промисловість;
- в) чорна металургія;
- г) важке машинобудування.

Назвіть найбільші центри обраних галузей.

8. З наведеного переліку оберіть основні види сировинних ресурсів хімічної промисловості в Карпатському економічному районі (кілька відповідей):

- а) природна сірка;
- б) відходи чорної та кольорової металургії;
- в) калійні солі;
- г) фосфорити й апатити.

9. З наведеного переліку оберіть основні центри курортно-туристичного комплексу Причорноморського економічного району (кілька відповідей):

- а) Ялта;
- б) Одеса;
- в) Херсон;
- г) Євпаторія.

Поясніть вашу відповідь.

10. З наведеного переліку оберіть економічний район, який відповідає такій характеристиці: «Частка району у виробництві металевих труб в Україні становить майже 3/4, готового прокату, чавуну й сталі — близько половини, на цей район припадає 90 % видобутку залізної руди й 100 % видобутку марганцевої руди, тут виробляється третина всіх автомобілів, зосереджено майже чверть усього виробництва цементу»:

- а) Придніпровський;
- б) Донецький;
- в) Центральний;
- г) Східний.

Завдання для роботи в аудиторії:

Завдання 1. Використовуючи навчальну літературу та картографічні матеріали скласти схеми “Сучасне економічне районування України” за різними авторами, та “Схема територіальної структури економіки України”, порівняти ці схеми і знайти головні аргументи обґрунтування, та виробити власні погляди на проблеми вдосконалення сучасної мережі економічних районів.

Сучасне економічне районування України

За М.Д. Пістуном		За Ф.Д. Заставним	
Район	Області	Район	Області
Донецький	Донецька, Луганська	Донецький	Донецька, Луганська
Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська	Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька,
		Центрально-Поліський	Київська, Чернігівська, Житомирська
Столичний	Київська, Чернігівська, Черкаська	Північно-Східний	Полтавська, Сумська, Харківська
Північно-Східний	Полтавська, Сумська, Харківська	Подільський	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька
Подільський	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька	Центрально-Український	Черкаська, Кіровоградська
Північно-Західний(Волинський)	Волинська, Житомирська, Рівненська	Карпатський	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька
Карпатський	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька	Західно-Поліський	Волинська, Рівненська
Чорноморський	Одеська, Миколаївська, Херсонська	Причорноморський	Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська
Кримський	Автономна Республіка Крим		

За О.І. Шаблієм		За В.А. Поповкіним	
Район	Області	Район	Області
Центральний	Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, Вінницька	Донбас	Донецька, Луганська
		Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька,
Західний	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Волинська, Рівненська.	Київське Полісся	Київська, Чернігівська, Житомирська
		Слобідська Україна	Полтавська, Сумська, Харківська
		Поділля	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька
Північно-Східний	Полтавська, Сумська, Харківська	Волинське Полісся	Волинська, Рівненська
Східний	Донецька, Луганська	Українські Карпати	Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька
Центрально-Східний	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська	Північне Причорномор'я та Крим	Миколаївська, Одеська, Херсонська, Автономна Республіка Крим,
Південний	Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська	Середнє Подніпров'я	Кіровоградська, Черкаська

Схема територіальної структури економіки України

Зони	Макрорегіони	Мезорайони	Мікрорайони
1. Східна економічна зона Площа 196,3 тис. км. кв. Населення 11945,5 тис. осіб	1. Донецько - Придніпровський	1. Донецький 2. Придніпровський	Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька
	2. Слобідська Україна	3. Північно - Східний	Полтавська, Сумська, Харківська
2. Західна економічна зона Площа 294,7 тис. км. кв. Населення 27378,2 тис. осіб	3. Центральний	4. Столичний	Київська, Чернігівська, Житомирська
	4. Західно - Український	5. Центрально - Український	Черкаська, Кіровоградська
		6. Північно - Західний	Волинська, Рівненська
		7. Карпатський	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька
		8. Подільський	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька
3. Південна економічна зона Площа 112,5 тис. км. кв. Населення 6639,2 тис. осіб	5. Причорноморський	9. Причорноморський	Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська

Завдання 2. На основі конспекту лекцій та літературних джерел скласти таблицю “ Порівняльна характеристика економічних районів Західної економічної зони(Північно-Західний, Столичний, Центральноукраїнський, Карпатський, Подільський райони) ” за таким планом:

1. Склад району, розміри території.
2. Особливості економіко – географічного положення.
3. Особливості населення і трудових ресурсів.
4. Оцінка природно – ресурсного потенціалу.
5. Галузі спеціалізації промисловості та центри.
6. Галузі спеціалізації сільського господарства.
7. Особливості розвитку транспорту.
8. Зовнішні економічні зв'язки: структура вивозу і ввозу товарів і послуг.
9. Проблеми і перспективи розвитку.

Завдання 3. На основі картографічних матеріалів та літературних джерел на контурну карту нанести макрорегіони, мезо- і мікрорайони України.

Завдання для домашньої підготовки

Завдання 1. Дати порівняльну характеристику розвитку економічних районів Східної(Північно–Східний, Донецький, Придніпровський) та Південної(Причорноморський) економічної зони за раніше вказаним планом.

Завдання 2. Підготувати SWOT – аналіз та перспективи розвитку економічних районів України. Виявити сильні та слабкі сторони, можливості та труднощі розвитку регіонів.

Методичні матеріали

SWOT-аналіз та перспективи розвитку економічних районів

SWOT - аналіз, показує наскільки сильні сторони (активи) регіонів перекривають їх слабкі сторони (пасиви), а також як використовувати ці сильні сторони і як схилити стратегічний баланс регіонів у бік активів.

Донецький економічний район

сильні	слабкі
- значні природні ресурси (родючі ґрунти, кам'яне вугілля, кухонна сіль, руди, будівельні матеріали та ін.); - великі людські ресурси; - потужні вугільна, хімічна, содова, соляна промисловості, потужний АПК;	- проблема розвитку міст та смт., господарство яких тісно пов'язане з вуглевидобутком; - закриття шахт; - кольорова металургія за рівнем розвитку набагато поступається чорній; - втрата родючості ґрунтів; - ввіз харчових продуктів з інших районів

<ul style="list-style-type: none"> - добре розвинутий транспортний комплекс; - експорт вугілля, електроенергії, чорних металів, продукції хімічної промисловості тощо в інші райони України та за кордон; - висока ступінь урбанізації. 	<p>України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - гострі соціальні проблеми.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток легкої промисловості; - збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; - реконструкція та технічна перебудова металургійних підприємств. 	<ul style="list-style-type: none"> - гострі проблеми раціонального використання трудових ресурсів, особливо в шахтарських селищах; - дуже високий рівень спрацювання обладнання, що призводить до травматизму, низької якості продукції, високої її матеріало- і енергомісткості; - надзвичайно гостра проблема водопостачання; - складна екологічна ситуація (забруднення повітря, ґрунтів, вод у річках та Азовському морі); - територіальні диспропорції розвитку району.

Карпатський економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - вигідність економіко – географічного положення як в Україні так і в Європі; - прикордонне положення; - різноманітність природних умов і ресурсів(кам'яне вугілля, нафта, природний газ, руди кольорових металів, природна сірка, калійні солі, цементна сировина, вапняки, значні запаси водних і лісових ресурсів); - найкращі показники народжуваності та природного приросту; - розвинуті лісопромисловий комплекс, хімічна і нафтохімічна промисловість, машинобудування, легка та харчова промисловість; - розгалужене курортне господарство. 	<ul style="list-style-type: none"> - обмеженість сільськогосподарських угідь; - низька частка орних земель; - надлишок трудових ресурсів, тому значна еміграція населення; - велика кількість технологічно застарілого обладнання; - проблеми транспортних шляхів; - значна ерозія ґрунтів та зсуви.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - включення району до будівництва транс'європейських і глобальних транспортних телекомунікаційних систем; - структурна перебудова промислового комплексу; - реконструкція підприємств хімічної промисловості; - використання зовнішньоторговельних зв'язків і транскордонної співпраці. 	<ul style="list-style-type: none"> - гострі проблеми зайнятості населення; - дуже високий рівень спрацювання обладнання, що призводить до травматизму, низької якості продукції, високої її матеріало- і енергомісткості; - територіальні диспропорції розвитку району; - неконтрольована вирубка лісів.

Подільський економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - досить високий рівень розвитку АПК; - вигідне транспортно-географічне положення; - значні водні, земельні, лісові ресурси; - значні запаси нерудних корисних копалин; - розвинута мережа газопроводів. 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження чисельності населення, висока смертність; - низький рівень розвитку промислового виробництва в більшості субрегіонів; - низький рівень розвитку соціальної сфери; - відсутність єдиного регіонального центру.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - активізація внутрішньо-регіональної кооперації та інтеграції; - розвиток кластерів; - підвищення родючості ґрунтів; - розвиток рекреаційного комплексу; - запровадження сучасних форм і методів керівництва регіоном. 	<ul style="list-style-type: none"> - інтенсивний площинний змив ґрунтів; - зниження кількості працездатного населення; - негативні тенденції міграції населення; - забруднення середовища відходами; - неконтрольована вирубка лісів.

Центральний економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - високий природно-ресурсний потенціал; - близькість до основних сировинних баз промислового регіону і регіону споживання продукції; - високий рівень розвитку промисловості; - центральне положення, Київ - потужний політичний, економічний, культурний, науковий центр; - активна експортно-імпортна діяльність; - розвинений АПК; - розвинений транспортний комплекс; - високий рівень інвестування та запровадження інновацій. 	<ul style="list-style-type: none"> - нерівномірний внутрішній розвиток району, наявність відсталих субрегіонів; - паливно-енергетична проблема; - район знаходиться у просторі, охопленому наслідками Чорнобильської катастрофи; - імпортозалежність району; - надмірна урбанізованість столиці; - проблеми транспорту та автошляхів у м. Києві.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - вирішення еколого - економічних і соціальних проблем; - пріоритет харчової і легкої промисловості; - інноваційне оновлення; - розширення науково-містких виробництв і послуг; - залучення регіону до міжнародного зв'язку "Схід – Захід"; - збалансування основних блоків АПК. 	<ul style="list-style-type: none"> - складна демографічна ситуація; - проблема раціонального використання меліорованих земель; - погіршення екологічної ситуації по обидва береги Дніпра; - зростаюче навантаження на міжміські автошляхи; - застарілі основні фонди підприємств.

Поліський економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - високий природно-ресурсний потенціал; - міжрегіональний територіально-господарський комплекс. - розвинуті переробні галузі АПК (II сфера) - легка і харчова промисловість; - вигідне транспортно-географічне положення (магістралі з'єднують Україну з Білоруссю, Росією, Західною Європою). 	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення темпів виробництва сільськогосподарської продукції; - велика кількість технологічно застарілого обладнання; - високий рівень міграції населення; - зменшення народжуваності; - зростання безробіття; - недостатній розвиток курортно-рекреаційних територій.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> покращення територіально-галузевої структури господарства; - створення ВЕЗ; - розвиток торговельних та виробничих взаємовідносин регіону з іншими державами; - розбудова інфраструктури торгівлі, транспорту та зв'язку; - розвиток рекреації. 	<ul style="list-style-type: none"> - негативна екологічна ситуація, пов'язана з ЧАЕС; - низький загальний рівень розвитку продуктивних сил; - екстенсивне використання ресурсів; - індустріальна відсталість.

Придніпровський економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - високий природно-ресурсний потенціал; - високий рівень розвитку промисловості; - наявність потужних індустріальних центрів; - розвинена транспортна система; - високі технології; наявність сучасної науково-конструкторської бази світового рівня. 	<ul style="list-style-type: none"> - обмеженість ресурсів регіону; - велика кількість технологічно застарілого обладнання; - високий рівень міграції; - надмірна урбанізація; - недостатній розвиток курортно-рекреаційних територій.
можливості	труднощі (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення продуктивності праці; - заміна основних фондів; - територіальна деконцентрація; - надання пріоритету наукомістким галузям промисловості; - високий експортний потенціал. 	<ul style="list-style-type: none"> - негативна екологічна ситуація, загроза техногенних катастроф; - збільшення чисельності безробітних; - застарілі основні фонди; - зменшення родючості ґрунтів.

Східний економічний район

сильні	слабкі
<ul style="list-style-type: none"> - високий природно-ресурсний потенціал; - розвинена багатогалузева промисловість (особливо машинобудування); - розвинуте сільськогосподарське 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення частки видобувних галузей; - скорочення частки хімічної, нафтохімічної промисловості; - недостатній розвиток інфраструктури курортно-рекреаційного комплексу.

виробництво; - добре розвинутий транспортний комплекс.	
можливості	труднощі (загрози)
- інноваційний розвиток сільського господарства; - модернізація основних фондів; - активізація розвитку малих і середніх міст; - підвищення продуктивності праці; - реструктуризація економіки регіону.	- напружена екологічна ситуація, загроза техногенних катастроф; - територіальна нерівномірність розвитку; - застаріла структура промисловості; - впровадження досягнень НТП.

Південний економічний район

сильні	слабкі
- сприятливі природнокліматичні умови; - високий розвиток індустрії; - наявність кваліфікованої робочої сили; - високорозвинутий морегосподарський комплекс; добре розвинуті міжнародні зв'язки.	- скорочення частки машинобудування, харчової, легкої промисловості та промисловості будівельних матеріалів; - невідповідність обсягів виробництва сировини та виробничих потужностей її переробки; - значна територіальна диспропорція.
можливості	труднощі (загрози)
- подальший розвиток рекреаційно-туристичного комплексу; - використання сприятливого економіко-географічного положення; - залучення до тісного співробітництва в євро регіонах та ВЕЗ.	- складна екологічна ситуація (забруднення атмосферного повітря, прибережної акваторії); - загроза техногенної катастрофи; - активна ерозія ґрунтів внаслідок невмілого ведення зрошувально-меліоративних робіт.

Виходячи з узагальненої інформації про ситуацію в регіонах, внутрішні та зовнішні фактори їх розвитку представлені у СВОТ-аналізі дані, робимо висновок про те, що в Україні важливою є тема про міжрегіональну нерівність та диспропорційність функціонування економіки регіонів. І справді, як показано у попередньому матеріалі, регіони мають різний характер природних умов, природно-ресурсного потенціалу, фінансових ресурсів, демографічної та соціальної специфіки, рівня розвитку і структури господарства. Наприклад, економічне життя Донбасу чи Придніпров'я відрізняється від життя в Карпатах чи на Поділлі. Кожен з цих районів має тільки йому властиві природні умови, історію заселення, господарювання та етнокультурні традиції. І у кожному з них склалася своєрідна комбінація виробництв, взаємодія суспільства і природи, чим визначається спеціалізація економічних районів у національній економіці. На думку багатьох науковців, авторів підручників та навчальних посібників, пом'якшення диспропорційного розвитку регіонів України, реалізація їх стратегічних потенціалів, подальший розвиток регіонів має відбуватися у таких напрямках:

Центральний економічний район:

-підвищення структурно формувальної ролі м. Києва як фінансового, промислового, наукового, культурного, транспортного та торговельного центру міжнародного значення, динамічний розвиток ринкової інфраструктури;

-удосконалення територіальної структури виробництва та формування раціонального розселення в межах Київської агломерації, зокрема активізація економічної діяльності у середніх і малих містах та периферійних поселеннях;

-реконструкція і технічне переоснащення промислових підприємств, що відносяться до машинобудування (автобудування, електроніка, точна механіка) та хімічної промисловості, спроможних значно збільшити експорт продукції за рахунок ширшого залучення місцевого науково-технічного потенціалу, місцевого та іноземного капіталу в обробній галузі промисловості, розвиток технологічного прогресу за рахунок пріоритету галузей глибокої та кінцевої переробки, високої наукоємності, а також створення нових прогресивних технологічних форм господарювання.

Донецький економічний район:

-подальша реструктуризація і технічне переоснащення вугільної, металургійної, хімічної, нафтопереробної галузей промисловості та важкого машинобудування, зниження територіальної концентрації та технічного навантаження на територію, нарощування потужності високотехнологічних виробництв;

- зменшення гостроти екологічних проблем району за рахунок удосконалення технологій, вдалого поєднання в кожному пункті екологічно небезпечних виробництв і зниження таким чином їх синергічного ефекту, перепрофілювання екологічно небезпечних виробництв;

— зміна територіальної структури виробництва, з урахуванням вирішення проблеми зайнятості населення та зростання ролі соціальної сфери, підвищення забезпеченості місцевою сільськогосподарською продукцією та продуктами харчування.

Карпатський економічний район:

-переорієнтація промислових комплексів міст на високотехнологічне, з високою доданою вартістю виробництво товарів та послуг;

-раціональне і комплексне використання місцевих мінерально-сировинних ресурсів, перехід на безвідходні та маловідходні технології, що сприятиме екологізації розвитку району;

-ефективне використання місцевих рекреаційних ресурсів, створення оздоровчо - туристичного комплексу загальноєвропейського значення;

-розширення прикордонного співробітництва із зарубіжними країнами у різних сферах економічної діяльності.

Придніпровський економічний район:

-структурні перетворення, спрямовані на підвищення наукоємності та технологічності промислової продукції, насамперед у галузях спеціалізації (гірничо-металургійного комплексу, автомобілебудування, радіоелектроніки, електротехніки, приладобудування, виробництва засобів зв'язку, авіаційних двигунів, гелікоптерів), зростання її конкурентоспроможності на внутрішньому та

зовнішньому ринках; нарощування експортного потенціалу, розвиток нових галузей промисловості;

- посилення соціальної орієнтації структурної перебудови промисловості в напрямі забезпечення зайнятості населення в промислових центрах, де здійснюється конверсія оборотних підприємств;

- зниження техногенного навантаження на територію, особливо екологічно небезпечних виробництв, у промислових центрах, раціональне використання сприятливих природних властивостей регіону, розвиток рекреаційного комплексу не лише для власних потреб, але й інших регіонів України, рекультивация порушених природних ландшафтів.

Південний економічний район:

- підвищення ролі морегосподарського комплексу, його спеціалізації за рахунок розвитку портового господарства і виробництв, пов'язаних з морем господарською діяльністю (суднобудування, судноремонт, рибне та море продуктове господарство);

- вдосконалення галузевої і територіальної структури виробництва, за рахунок підвищення частини науковомістких та екологічно безпечних виробництв, на базі місцевих сільськогосподарських ресурсів для задоволення потреб населення (розвиток виноградарства і виноробства, овочівництва, інших галузей харчової та легкої промисловості);

- комплексне та ефективне освоєння рекреаційних ресурсів, розвиток туризму та рекреації на прибережних територіях морів, водоймищ та річок, особливо Кримського півострова, збільшення потужностей діючих центрів рекреації та створення сучасної бази обслуговування туристів і відпочиваючих;

- розширення диверсифікації сфери зайнятості населення, в тому числі депортованих.

Східний економічний район:

- поліпшення структури виробництва за рахунок вдосконалення спеціалізації галузі машинобудування, легкої та харчової галузей промисловості; отримують розвиток міжгалузеві зв'язки в машинобудуванні, створюватимуться технопарки на базі науково-технічного потенціалу м. Харкова;

- підвищення комплексності використання природних ресурсів, забезпечення екологічно безпечного функціонування виробництва, раціонального використання реакційних територій, ширше впровадження прогресивних технологій рекультивации земель, зниження негативного впливу шкідливих викидів на природне навколишнє середовище, вирішення містобудівельних проблем та розселення.

Поліський економічний район:

- використання природних ресурсів з урахуванням радіаційного забруднення території, можливої її реабілітації та залучення до господарської діяльності, обмеження розміщення на екологічно несприятливих територіях промислових виробництв, особливо тих, технологій, які спричиняють значні викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище;

- збільшення у структурі виробництва частки науковомістких підприємств: приладобудування, автомобілебудування, радіоелектроніки, електротехніки, виробництва засобів зв'язку, елементної бази для сільгоспмашинобудування;

Подільський економічний район:

- удосконалення структури виробництва на основі ефективного використання власного природного, економічного і соціального потенціалів;

- підвищення конкурентоспроможності продукції промисловості (машинобудування, лісопромислового та агропромислового комплексів) та сільського господарства (зерно-бурякового, м'ясо-молочного і плодоовочевого спрямування) - цьому сприятиме зосереджений в областях регіону значний виробничий і трудоворесурсний потенціал, а також сировинна база;

- вдосконалення природокористування, збереження природного навколишнього середовища, розвиток рекреаційного комплексу.

Необхідною умовою подолання диспропорційності регіонального розвитку, підвищення ефективності роботи регіональної та місцевої влади є децентралізація. Фінансова децентралізація призначена для вдосконалення системи регіонального управління, підвищення ефективності розв'язання завдань регіонального розвитку, спрямування обмежених бюджетних ресурсів на найважливіші соціально-економічні програми, забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування згідно з їх власними та делегованими повноваженнями, створення економічно і фінансово самодостатніх територіальних громад. Науково-методологічне обґрунтування фінансової децентралізації визначається відомою теоремою В. Оутса: якщо децентралізація не впливає на рівень витрат, то децентралізовано прийняте рішення стосовно постачання локального суспільного блага має бути ефективніше за централізоване або не поступатися йому з точки зору ефективності, при децентралізації зіставляються суспільні витрати та переваги від надання благ на місцевому рівні.

Реферат (фіксований виступ)

1. Сучасний стан та проблеми розвитку продуктивних сил Донецького регіону України.

2. Концептуальні основи соціально-економічного розвитку Карпатського економічного району України.

3. Проблеми формування господарського комплексу Причорноморського регіону України.

Питання для самоконтролю

1. Які цілі створення економічних районів в Україні?.

2. Назвіть передумови регіонального економічного розвитку.

3. Диференціація регіонів за рівнем розвитку продуктивних сил.

4. Соціально-економічні та екологічні проблеми регіонів і шляхи їх вирішення.

5. Місце і роль економічного району в економіці країни.

6. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення продуктивних сил районів.

Економічний словник

Продуктивні сили України: сучасний стан, рівень розвитку й територіальна організація, економічний район, регіональна соціально – економічна система, макро- і мезорайонування, галузеві та інтегральні райони, зони спеціалізації,

регіональна політика, Донецький економічний район, Придніпровський економічний район, Східний економічний район, Центральний економічний район, Поліський економічний район. Подільський економічний район, Карпатський економічний район, Причорноморський економічний район.

Література

Основна:

1. Географія промислових комплексів: підручник / С. І. Іщук, О. В. Гладкий. — К.: Знання, 2011. — 376 с.
2. Економічне районування в умовах інтернаціоналізації світового господарства / С.Ф. Кучер // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 3. — С. 53-59.
3. Економічні райони України. Реалії та перспективи (природно-географічні, історичні, національно-культурні, національно-політичні) / Ф. Д. Заставний; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л.: Апріорі, 2010. — 207 с.
4. Макроекономічне районування України: історичні витоки, сучасність та перспективи: монографія / ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2011. — 268 с.
5. Регіональна економіка: курс лекцій / І. О. Борисюк, Н. М. Кравчук; Нац. авіац. ун-т. — К.: НАУ, 2011. — 112 с.:
6. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

Додаткова

1. Регіональна економіка / Є. І. Осадчий. — Сімф., 2011. — 319 с.
2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров, В.О. Улибіна. — 9-те вид., переробл. і допововн. — К.: Знання, 2009. — 374 с.

Тема 18. Зовнішньоекономічні зв'язки України.

Лекція (2)

1. Міжнародний поділ праці, його суть і значення у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків.
2. Сутність і форми зовнішньоекономічних зв'язків.
3. Експортний потенціал України та її регіонів. Проблеми і перспективи його формування.

Лабораторна робота (1)

1. Сутність і значення міжнародного поділу праці у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків.
2. Сутність, проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України.
3. Сутність і значення експортного потенціалу.
4. Конкурентні переваги України та основні напрями їх використання.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Стратегія сталого розвитку продуктивних сил України.
2. Міжнародний територіальний поділ праці. Місце України у світовому територіальному розподілу праці.
3. Основні форми зовнішньоекономічних зв'язків. Зовнішня торгівля. Зовнішньоекономічний баланс України.
4. Проблеми іноземного інвестування та створення вільних економічних зон в Україні.

Пошукові питання

1. Поясніть суть міжнародного поділу праці.
2. Дайте характеристику основним типам міжнародного поділу праці.
3. Як взаємопов'язані поняття «міжнародний поділ праці» та «міжнародні економічні зв'язки»?
4. Звідки надходять найбільші обсяги сировини до США, Японії та Західної Європи?
5. Назвіть 5 великих країн-експортерів сировини?
6. Назвіть найбільший ринок виробництва споживчих товарів.
7. Що таке економічна інтеграція? У чому вона виявляється?
8. Перелічіть види економічних союзів. Порівняйте їх.
9. Коли утворився Європейський Союз? Які країни до нього входять зараз?
10. Які Ви знаєте інші інтеграційні об'єднання?
11. Які форми зовнішньоекономічної діяльності Ви знаєте?
12. Що таке експорт? Імпорт?
13. Перелічіть основні види зон спільного підприємництва.
14. Назвіть основні особливості зони вільної торгівлі.
15. Які тенденції характерні для зовнішньої торгівлі України на сучасному етапі розвитку?
16. Перелічіть основних торговельних партнерів України.

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Загальний обсяг обороту зовнішньої торгівлі товарами визначається:
  - а) експортом;
  - б) імпортом;
  - в) сальдо торговельного балансу;
  - г) сумою експорту та імпорту.
2. Основною галуззю, куди йдуть іноземні інвестиції України є:
  - а) харчова промисловість;
  - б) сільське господарство;
  - в) машинобудування;
  - г) фінансовий сектор.
3. Міжнародний поділ праці - це:
  - а) дія закону порівняльних переваг;
  - б) спеціалізація окремих країн на виробництві певних видів товарів та послуг;
  - в) спеціалізація частин світу на виробництві товарів та послуг і обмін між

ними;

г) спеціалізація окремих країн на виробництві певних товарів та послуг і товарному обміні цими продуктами на світових ринках.

Вправа 1. Користуючись картами атласу і статистичним щорічником України, охарактеризуйте структуру експорту України.

Вправа 2. Користуючись картами атласу і статистичним щорічником України, охарактеризуйте структуру імпорту України.

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Описати успішну діяльність на території України одного з спільних підприємств (підприємств з іноземними інвестиціями) значного за своїми розмірами.

Завдання 2. Описати одну із створених в Україні спеціальних (вільних) економічних зон: час її створення, на якій території запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності, які пільги передбачаються їм, на які проекти розповсюджуються пільги, які результати досягнуті, які ще є невирішені проблеми.

Реферат (фіксований виступ)

1. Стратегічні напрями діяльності уряду у реалізації програми стабілізації та розвитку зовнішньоторговельних зв'язків.
2. Основні показники зовнішньоторговельної діяльності України у 2014 році.
3. Удосконалення зовнішньоекономічних зв'язків України та міжнародного співробітництва в умовах ринку.

Питання для самоконтролю

1. Чим зумовлений міжнародний поділ праці і як він впливає на розміщення продуктивних сил?
2. Які є форми зовнішньоекономічних зв'язків?
3. Якою є товарна структура експорту та імпорту України?
4. Які галузі є пріоритетними для іноземного інвестування?
5. Які регіони є пріоритетними для іноземного інвестування?
6. Чим зумовлено надання окремим територіям права на спеціальний (пільговий) режим інвестиційної діяльності?
7. Де в Україні створені спеціальні (вільні) економічні зони ?
8. В яких країнах здійснюють інвестиційну діяльність українські підприємства?
9. Чому зовнішньоекономічні зв'язки у сучасних умовах є могутнім засобом науково-технічного розвитку та інтенсифікації економіки?
10. Перелічіть передумови формування експортного потенціалу в Україні.
11. Назвіть найбільш розповсюджені форми зовнішньоекономічних зв'язків України з іншими країнами світу.
12. Експортно-імпортні операції здійснюються як на валютній основі, так і у формі клірингу. В чому суть клірингу?
13. В чому проявляються особливості експорту України у держави

далекого зарубіжжя порівняно з країнами СНД і Балтії?

14. З якими країнами Східної Європи Україна підтримує найтісніші економічні зв'язки?

15. Науково-технічне кооперування між фірмами здійснюється у формі консалтингу або лізингу. В чому особливості цих форм кооперування?

Економічний словник

Міжнародний поділ праці, зовнішньоекономічні зв'язки, форми зовнішньоекономічних зв'язків, зовнішньоекономічна політика, національні інтереси, зовнішня торгівля: структура, тенденції розвитку, зовнішньоекономічний баланс України, територіальна і товарна структура експорту та імпорту, іноземне інвестування, вільні економічні зони, інтеграція.

Література

Основна:

1. Експорт комерційних послуг до Китаю: сучасний стан та перспективи / Г.В. Бережна // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 4. — С. 9-12.

2. Експорт високотехнологічних товарів України як індикатор реалізації інноваційної політики / О.Б. Саліхова // Наука та наукознавство. — 2010. — № 4. — С. 14-28.

3. Зовнішньоекономічна політика Європейського Союзу в зонах вільної торгівлі: монографія / Н. З. Щербата; Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. — Луцьк, 2011. — 199 с.

4. Іноземні інвестиції в економіку України у перехідний період: монографія / І. В. Лук'янов; Укр. акад. наук, Від-ня економіки і упр. — К.: Фенікс, 2011. — 114 с.

5. Іноземні інвестиції як складова конкурентоспроможності економіки України / Г.Є. Петрова // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 4. — С. 41-46.

6. Іноземні інвестиції в Україні в умовах кризи: стан і перспективи розвитку / Т.Т. Гринів // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Пробл. економіки та упр. — 2010. — № 683. — С. 69-72.

7. Іноземні інвестиції в Україні: динаміка і структурний аналіз / С.В. Ткачук // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. — 2010. — № 36. — С. 94-98.

8. Євроатлантичне співробітництво та європейська інтеграція України: навч. посіб. / О. Ф. Деменко, П. О. Демчук, П. О. Казенко, Р. А. Калениченко, І. П. Козинець, В. М. Куцак, В. А. Мандрагеля, Ю. О. Недзельський, В. Й. Пашинський, А. Г. Петренко; Нац. ун-т оборони України. — К., 2011. — 466 с.

Додаткова

1. Аспекти зовнішньоекономічної політики України / Ж.В. Стеценко // Актуал. пробл. економіки. — 2008. — N 8. — С. 49-54.

2. Європейська інтеграція України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Сидорук, В. Павлюк, В. Малькін; Нац. ун-т "Остроз. акад.". — Л.: ПАІС, 2011. — 270 с.

3. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / Ф. Г. Ващук, В. В. Бунда, С. О. Бунда, Х. М. Олексик,

О. С. Передрій, М. М. Полюжин, І. В. Артьомов, Д. Й. Білак, Н. О. Гомонай, В. І. Кобаль; Закарпат. держ. ун-т, Навч.-наук. ін-т євроінтегр. дослідж., Навч.-наук. ін-т інформ. технологій. — Ужгород, 2011. — 559 с.

4. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко; МОНМС України, Черніг. держ. ін-т економіки і упр. — Чернігів, 2011. — 165 с.

5. Міжнародна економічна інтеграція України та її можливі наслідки для переходу країни до збалансованого розвитку / С.А. Лісовський, І.В. Гукалова, Є.О. Маруняк, А.А. Мозговий, О.Л. Дронова, Л.П. Дячевська // Укр. геогр. журн. — 2011. — № 4. — С. 34-41.

6. Національні інтереси України в контексті військово-політичної ситуації в Чорноморсько-Каспійському регіоні: аналіт. доп. / А. С. Поспелов, В. О. Шевченко; Нац. ін-т стратег. дослідж., Регіон. філ. у м. Одеса. — О.: Фенікс, 2011. — 96 с.

Тема 19. Зовнішньоекономічні зв'язки та співробітництво України з країнами СНД.

Лекція (1)

1. Сутність та основні форми економічного співробітництва країн світу.
2. Економічні зв'язки України з країнами СНД та світу.
3. Пріоритетні напрями зовнішньоекономічної діяльності України на сучасному етапі.

Лабораторна робота (1)

1. Зовнішньоторговельна діяльність України на сучасному етапі.
2. Обсяги і напрями іноземного інвестування економіки України.
3. Економічні зв'язки України з країнами СНД та світу.
4. Науково-технічне співробітництво.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Міжнародно-правове співробітництво України європейськими державами.
2. Напрями економічного співробітництва держав СНД в посткризовий період.
3. Міжнародна діяльність України в контексті розвитку світових інтеграційних процесів.

Пошукові питання

1. Визначте, роль відносин Україна-НАТО у галузі миротворчої діяльності на межі ХХ - початок ХХІ ст.?
2. Роль міжнародного співробітництва у інтеграційному процесі України до Європейського Союзу ?
3. Який стан та перспективи розвитку високих технологій в Україні?

Тести, вправи, завдання

Тести:

1. Найбільше товарів з України експортується до таких країн-
  - а) Росії;
  - б) Китаю;
  - в) Індонезії;
  - г) Казахстану.
2. Рівень і можливості участі країни в міжнародному поділі праці залежать від:
  - а) рівня розвитку продуктивних сил;
  - б) особливостей структури і розвитку господарства країни;
  - в) географічного положення країни;
  - г) рівня розвитку продуктивних сил, особливостей структури і розвитку господарства та організації зовнішньоекономічної діяльності країни.
3. Найбільшим іноземним інвестором України є:
  - а) Росія;
  - б) Франція;
  - в) США;
  - г) Польща;
  - д) Кіпр.
4. До факторів, що впливають на розвиток інтеграційних угруповань відносять:
  - а) близькість рівнів економічного розвитку і ступеня ринкових відносин у країнах, що інтегруються;
  - б) географічну близькість країн, які інтегруються;
  - в) особисті економічні проблеми, що стоять перед країнами у сфері розвитку, фінансування, регулювання економіки господарств їх регіонів;
  - г) нерівний розподіл прибутків і втрат від участі в інтеграційному процесі між країнами.
5. Стратегія інтеграції України до ЄС ґрунтується на:
  - а) Конституції України;
  - б) основних напрямках зовнішньої політики України схвалених Верховною Радою України;
  - в) угодах про співробітництво між підприємствами країн-членів;
  - г) угоді про партнерство між регіонами України.
6. Головними сферами процесів міжнародної економічної інтеграції:
  - а) сфера виробництва, сфера послуг, соціальна політика, економічна політика, фінансові ринки країн-учасниць, товарні ринки країн-учасниць;
  - б) сфера обігу, сфера послуг, соціальна політика, економічна політика, фінансові ринки країн-учасниць, товарні ринки країн-учасниць;
  - в) сфера виробництва, сфера послуг, демографічна політика, економічна політика, фінансові ринки країн-учасниць, товарні ринки країн-учасниць.
7. Форма міжнародного поділу праці для виробництва певних видів або компонентів продукції — це
  - а) конверсія;
  - б) концентрація;
  - в) кооперування;
  - г) спеціалізація.
8. Компанії, що мають більше 25% активів закордоном – це:
  - а) спільні підприємства;
  - б) концерни;

в) міжнародні корпорації.

9. Форма міжнародної економічної інтеграції де забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів та громадян (робочої сили) – це:

- а) митний союз;
- б) економічний союз;
- в) політичний союз;
- г) спільний ринок.

10. Економічні передумови інтеграції формуються завдяки таким чинникам:

- а) оцінці експортного потенціалу, вироблення експортно-імпоротної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- б) формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання;
- в) відродження і виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України.

Завдання 1. Проаналізувати статистичні матеріали, які відображають прямі інвестиції в та із України протягом 1995-2013 років.

Таблиця 1

Прямі інвестиції

(на початок року; млн.дол. США)

	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
1995	483,5	20,3
1996	896,9	84,1
1997	1438,2	97,4
1998	2063,6	127,5
1999	2810,7	97,5
2000	3281,8	98,5
2001	3875,0	170,3
2002	4555,3	155,7
2003	5471,8	144,3
2004	6794,4	166,0
2005	9047,0	198,6
2006	16890,0	219,5
2007	21607,3	243,3
2008	29542,7	6196,6
2009	35616,4	6203,1
2010	40053,0	6226,3
2011	44806,0	6868,3
2012	50333,9	6899,7
2013	54462,4	6481,9

Завдання 2. Охарактеризуйте товарну структуру зовнішньої торгівлі за січень-листопад 2013 року (на основі статистичних даних таблиці 2) та перспективи її розвитку в Україні.

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-листопад 2013 року

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт				Імпорт			
	тис.дол. США	% до січня-листопада 2012р.	% до загального обсягу	тис.дол. США	% до січня-листопада 2012р.	% до загального обсягу	У % до загального обсягу	
Усього	57433351,6	90,8	100,0	70039834,2	91,1	100,0	100,0	
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	996832,9	113,6	1,7	1687619,7	108,8	2,4	2,4	
01 живі тварини	10746,5	148,6	0,0	103402,5	115,8	0,1	0,1	
02 м'ясо та істівні субпродукти	317825,2	111,1	0,6	576734,8	85,6	0,8	0,8	
03 риба і ракоподібні	18768,0	110,1	0,0	757824,8	126,0	1,1	1,1	
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	640766,8	114,1	1,1	227825,0	131,5	0,3	0,3	
05 інші продукти тваринного походження	8726,3	148,2	0,0	21832,6	155,0	0,0	0,0	
II. Продукти рослинного походження	7641174,3	92,9	13,3	2351085,1	111,2	3,4	3,4	
06 живі дерева та інші рослини	1790,6	116,4	0,0	135633,2	95,7	0,2	0,2	
07 овочі	107733,0	81,6	0,2	160405,7	126,3	0,2	0,2	
08 істівні плоди та горіхи	124280,4	69,2	0,2	1057187,6	112,2	1,5	1,5	
09 кава, чай	11014,7	92,5	0,0	300346,2	103,3	0,4	0,4	
10 зернові культури	5387759,5	86,7	9,4	278827,0	121,9	0,4	0,4	
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	123955,9	131,5	0,2	21913,3	84,9	0,0	0,0	
12 насіння і плоди олійних рослин	1837777,7	115,6	3,2	361970,4	113,1	0,5	0,5	
13 шелак природний	782,3	87,4	0,0	33075,8	92,7	0,0	0,0	
14 рослинні матеріали для виготовлення	46080,2	4166,5	0,1	1725,9	94,4	0,0	0,0	
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	3198403,8	83,4	5,6	372244,2	101,1	0,5	0,5	
IV. Готові харчові продукти	3224639,9	102,3	5,6	2859644,3	106,7	4,1	4,1	
16 продукти з м'яса, риби	54855,7	91,5	0,1	135972,1	108,7	0,2	0,2	
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	246344,9	77,9	0,4	78840,8	107,7	0,1	0,1	
18 какао та продукти з нього	515640,2	85,3	0,9	414904,4	102,6	0,6	0,6	
19 готові продукти із зерна	380110,8	109,5	0,7	195078,1	126,9	0,3	0,3	
20 продукти переробки овочів	364477,3	120,9	0,6	264809,7	110,0	0,4	0,4	
21 різні харчові продукти	225815,4	128,4	0,4	591843,1	109,8	0,8	0,8	
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	358022,7	103,3	0,6	512479,7	114,8	0,7	0,7	
23 залишки і відходи харчової промисловості	820275,9	107,3	1,4	254984,6	108,0	0,4	0,4	
24 тютюн і промислові заміники тютюну	259097,0	109,3	0,5	410731,9	88,8	0,6	0,6	
V. Мінеральні продукти	6790620,4	95,2	11,8	20363483,2	80,4	29,1	29,1	
25 сіль; сірка; землі та каміння	663473,8	99,9	1,2	359917,0	83,7	0,5	0,5	

26 руди, шлак і зола	3557938,6	114,4	6,2	691207,6	83,8	1,0
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	2569208,0	76,6	4,5	19312358,6	80,2	27,6
з них:						
кам'яне вугілля	660282,3	117,3	1,1	1810998,8	73,0	2,6
нафта сира (включаючи газовий конденсат)	-	-	-	519178,1	45,2	0,7
газ природний	-	-	-	10626268,8	82,2	15,2
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4039751,2	86,4	7,0	7539874,4	98,2	10,8
28 продукти неорганічної хімії	1646246,0	105,3	2,9	289495,5	118,7	0,4
29 органічні хімічні сполуки	222826,5	58,5	0,4	671812,9	78,4	1,0
30 фармацевтична продукція	221693,8	103,1	0,4	2754382,3	97,0	3,9
31 добрива	1115064,7	67,8	1,9	749940,1	100,7	1,1
32 екстракти дубильні	309252,5	91,0	0,5	477700,5	103,1	0,7
33 ефірні олії	188125,7	108,5	0,3	833705,9	107,9	1,2
34 мило, поверхнево-активні органічні речовини	139580,8	114,6	0,2	418707,4	104,9	0,6
35 білкові речовини	55539,8	84,1	0,1	145385,0	109,6	0,2
36 порох і вибухові речовини	10782,8	109,6	0,0	21546,0	99,1	0,0
37 фотографічні або кінематографічні товари	641,1	90,2	0,0	31650,8	93,9	0,0
38 різноманітна хімічна продукція	129997,6	81,9	0,2	1145548,0	98,0	1,6
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	727614,4	77,1	1,3	4238344,9	103,3	6,1
39 пластмаси, полімерні матеріали	555760,5	75,0	1,0	3272737,7	104,6	4,7
40 каучук, гума	171853,9	84,5	0,3	965605,2	99,0	1,4
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	136990,9	109,4	0,2	235915,1	103,8	0,3
41 шкури	84692,7	103,5	0,1	101717,5	110,6	0,1
42 вироби із шкіри	37171,6	115,8	0,1	118103,1	94,5	0,2
43 натуральне та штучне хутро	15126,6	134,5	0,0	16094,5	156,7	0,0
IX. Деревина і вироби з деревини	1049502,6	105,8	1,8	375842,3	111,4	0,5
44 деревина і вироби з деревини	1048839,4	105,8	1,8	358475,0	112,4	0,5
45 корок та вироби з нього	28,8	25,0	0,0	11905,3	88,7	0,0
46 вироби із соломи	634,4	86,6	0,0	5462,0	108,8	0,0
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1129286,3	109,2	2,0	1731199,3	104,1	2,5
47 маса з деревини	1171,6	225,7	0,0	111285,8	101,8	0,2
48 папір та картон	997735,9	106,7	1,7	1534450,2	106,0	2,2
49 друкована продукція	130378,8	132,5	0,2	85463,4	80,7	0,1
XI. Текстильні матеріали та текстильні	742993,9	103,1	1,3	2242743,0	94,7	3,2

вироби									
50 шовк	7,8	28,0	0,0	1049,0	62,9		0,0		
51 вовна	6502,5	144,5	0,0	52534,5	107,1		0,1		
52 бавовна	5128,6	106,0	0,0	176066,9	105,6		0,3		
53 інші текстильні волокна	928,4	82,6	0,0	13497,4	102,7		0,0		
54 нитки синтетичні або штучні	5612,8	153,2	0,0	223074,9	119,8		0,3		
55 синтетичні або штучні шпательні волокна	14633,3	141,0	0,0	231996,4	100,8		0,3		
56 вата	37134,7	123,4	0,1	154305,9	108,7		0,2		
57 килими	19015,7	102,6	0,0	44036,7	110,1		0,1		
58 спеціальні тканини	3639,0	108,0	0,0	54523,0	81,6		0,1		
59 текстильні матеріали	25981,5	91,0	0,0	112627,7	101,5		0,2		
60 трикотажні полотна	12567,2	131,9	0,0	86896,3	72,7		0,1		
61 одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	151680,0	105,5	0,3	357108,1	84,1		0,5		
62 одяг та додаткові речі до одягу, текстильні	365794,6	100,2	0,6	488991,0	83,7		0,7		
63 інші готові текстильні вироби	94367,6	97,1	0,2	246035,2	105,7		0,4		
XII. Взуття, головні убори, парасольки	183313,8	112,4	0,3	761451,2	101,4		1,1		
64 взуття	176678,2	111,9	0,3	728689,6	101,7		1,0		
65 головні убори	2170,1	100,1	0,0	15983,2	94,1		0,0		
66 парасольки	4003,2	144,2	0,0	5822,8	95,4		0,0		
67 оброблені пір'я та пух	462,2	156,2	0,0	10955,6	101,6		0,0		
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	547397,7	101,3	1,0	1053949,9	103,3		1,5		
68 вироби з каменю, гіпсу, цементу	147901,5	116,9	0,3	338242,1	107,9		0,5		
69 керамічні вироби	276710,4	98,5	0,5	335912,0	98,8		0,5		
70 скло та вироби із скла	122785,8	92,2	0,2	379795,8	103,5		0,5		
XIV. 71 Перли природні або культивовані, дорожочініе або напівдорожочініе каміння	109271,7	84,3	0,2	614690,3	137,6		0,9		
XV. Недорожочініе метали та вироби з них	16111525,8	91,7	28,1	4607939,4	95,1		6,6		
72 чорні метали	13096841,8	91,9	22,8	2085028,7	97,1		3,0		
73 вироби з чорних металів	2412924,2	90,6	4,2	1096276,3	92,3		1,6		
74 мідь і вироби з неї	149405,7	85,9	0,3	143995,2	90,6		0,2		
75 нікель і вироби з нього	16480,4	121,8	0,0	209465,1	106,0		0,3		
76 алюміній і вироби з нього	129959,6	96,3	0,2	431670,5	97,9		0,6		
78 свинець і вироби з нього	18686,6	114,8	0,0	30671,7	58,4		0,0		
79 цинк і вироби з нього	3798,3	29,5	0,0	44788,6	94,5		0,1		
80 олово і вироби з нього	40,1	42,1	0,0	7240,1	83,5		0,0		
81 інші недорожочініе метали	118713,2	81,4	0,2	87502,2	82,7		0,1		
82 інструменти, ножові вироби	35042,4	114,0	0,1	225331,5	98,3		0,3		

83 інші вироби з недорогоцінних металів	129633,6	103,3	0,2	245969,4	91,3	0,4
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6305876,9	98,5	11,0	11513677,9	96,2	16,4
84 реактори ядерні, котли, машини	3426058,2	100,0	6,0	6285878,0	94,2	9,0
85 електричні машини	2879818,7	96,7	5,0	5227799,9	98,8	7,4
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3090746,3	56,2	5,4	5449230,7	76,6	7,8
86 залізничні локомотиви	2320403,5	60,4	4,0	307524,1	32,6	0,4
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	341173,9	62,1	0,6	5032967,5	91,6	7,2
88 літальні апарати	240776,9	30,0	0,4	63156,0	65,7	0,1
89 судна	188392,1	60,6	0,3	45583,2	7,9	0,1
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	262996,7	97,2	0,5	933532,8	91,8	1,3
90 прилади та апарати оптичні, фотографічні	260161,7	97,0	0,5	904632,6	91,4	1,3
91 годинники	2124,8	123,5	0,0	18955,3	104,1	0,0
92 музичні інструменти	710,2	110,2	0,0	9945,0	106,9	0,0
XX. Різні промислові товари	608383,3	109,1	1,1	794732,6	86,5	1,1
94 меблі	511622,6	110,3	0,9	398015,0	80,3	0,6
95 іграшки	89476,9	100,0	0,2	283170,5	93,0	0,4
96 різні готові вироби	7283,8	166,6	0,0	113547,1	95,8	0,2
XXI. 97 Твори мистецтва	620,1	198,4	0,0	22836,6	437,2	0,0
Товари, придбані в портах	20801,1	89,2	0,0	219945,3	76,6	0,3
99 Різне	514607,7	147,6	0,9	69852,0	139,3	0,1

Завдання 3. Охарактеризуйте обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами за 9 місяців 2013 року та зробіть відповідні висновки щодо зовнішньоторговельних зв'язків України.

Таблиця 3

Обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами за 9 місяців 2013 року

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис.дол. США	у % до 9 місяців 2012р.	У % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 9 місяців 2012р.	У % до загального обсягу	
Україна²	10657030,6	105,8	100,0	5537823,3	110,2	100,0	5119207,3
Автономна Республіка Крим області	424038,0	148,5	4,0	62320,1	150,5	1,1	361717,9
Вінницька	42367,6	121,5	0,4	25485,4	136,0	0,5	16882,2
Волинська	44090,8	108,1	0,4	21778,2	103,4	0,4	22312,6
Дніпропетровська	420985,5	143,7	4,0	417327,5	120,1	7,5	3658,0
Донецька	441623,5	84,7	4,1	375981,9	83,5	6,8	65641,7
Житомирська	28951,4	141,8	0,3	10578,6	167,6	0,2	18372,8
Закарпатська	210220,2	449,5	2,0	25838,3	99,1	0,5	184381,9
Запорізька	168167,4	83,8	1,6	73935,2	124,4	1,3	94232,2
Івано-Франківська	51421,3	120,2	0,5	20060,2	62,7	0,4	31361,1
Київська	343947,3	109,1	3,2	212218,2	72,8	3,8	131729,1
Кіровоградська	13932,9	128,4	0,1	19775,6	168,0	0,4	-5842,7
Луганська	120914,4	82,9	1,1	101840,2	203,7	1,8	19074,2
Львівська	280988,9	170,4	2,6	75100,5	112,0	1,4	205888,4
Миколаївська	449972,8	268,7	4,2	46653,7	72,9	0,8	403319,2
Одеська	846577,1	93,8	7,9	188187,5	103,3	3,4	658389,6
Полтавська	54211,6	181,9	0,5	128649,7	114,4	2,3	-74438,0
Рівненська	47574,9	84,7	0,4	19289,8	105,6	0,3	28285,0
Сумська	38033,2	89,6	0,4	53675,1	101,2	1,0	-15641,9
Тернопільська	40316,2	406,9	0,4	10261,5	113,5	0,2	30054,7
Харківська	239864,9	105,3	2,3	122091,7	83,6	2,2	117773,2
Херсонська	26475,6	94,3	0,2	4063,8	96,6	0,1	22411,8
Хмельницька	30365,8	106,1	0,3	10939,5	126,8	0,2	19426,3
Черкаська	18125,0	97,3	0,2	16146,1	197,2	0,3	1978,9
Чернівецька	12195,9	168,7	0,1	1601,5	85,4	0,0	10594,4
Чернігівська	14430,6	270,6	0,1	15653,3	100,5	0,3	-1222,7
міста							
Київ	2755010,0	104,9	25,9	2201801,9	111,6	39,8	553208,0
Севастополь	59660,9	68,9	0,6	9261,1	199,1	0,2	50399,8

^[1] З I кварталу 2013 року запроваджена нова методологія, система обліку в статистиці зовнішньої торгівлі послугами України та Класифікація зовнішньоекономічних послуг, що відповідають рекомендаціям Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі

послугами (Статвідділ ООН, 2010) та Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, шостого видання (МВФ, 2009).

Завдання 4. Охарактеризуйте географічну структуру експорту-імпорту товарів за 1996-2012 роки та поясніть, як географічне положення впливає на зовнішньоекономічні зв'язки України.

Таблиця 4

Географічна структура експорту-імпорту товарів

(млн.дол.США)

	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Інші
Експорт										
1996	14400,8	7222,0	7178,8	3456,9	3313,9	2894,2	209,3	598,3	20,1	-
1997	14231,9	5536,3	8695,6	3675,3	3483,2	3878,6	472,4	652,5	16,8	-
1998	12637,4	4170,8	8438,6	3993,0	3855,5	3028,5	562,0	865,4	17,4	0,3
1999	11581,6	3210,1	8371,5	3790,2	3647,3	3225,9	617,1	692,4	45,1	0,8
2000	14572,5	4459,7	10112,8	4680,2	4561,0	3475,7	731,5	1217,5	7,0	0,9
2001	16264,7	4639,0	11625,7	5720,9	5506,3	4006,6	877,0	1011,9	7,4	1,9
2002	17957,1	4320,1	13637,0	6515,8	6376,2	5125,0	1055,2	936,9	4,1	-
2003	23066,8	5942,0	17124,8	9147,4	8685,4	5503,1	1250,3	1219,2	4,8	-
2004	32666,1	8409,4	24256,7	11764,3	11009,6	8178,3	1758,0	2544,2	11,7	0,2
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	10233,4	8576,9	2393,9	1831,2	13,7	0,2
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12087,9	8446,2	2373,7	2550,9	17,9	2,7
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	13916,4	10881,6	2792,0	2686,3	15,7	59,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18129,5	15887,0	3902,4	4144,0	64,0	70,8
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9499,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6	53,0
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13051,9	13715,4	3018,7	2000,0	28,4	72,5
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	17970,0	17737,8	3344,2	2552,3	29,8	110,7
2012	68809,8	25302,6	43507,2	17424,0	17081,3	17676,8	5638,2	2607,3	50,9	110,0
Імпорт										
1996	17603,4	11172,1	6431,3	4655,6	4492,2	672,6	141,5	931,0	24,3	6,3
1997	17128,0	9871,7	7256,3	5451,6	5247,1	844,9	136,8	797,9	22,0	3,1
1998	14675,6	7889,2	6786,4	4998,5	4829,5	886,9	118,7	755,5	20,9	5,9
1999	11846,1	6737,2	5108,9	3547,4	3452,5	762,7	157,8	588,4	27,2	25,4
2000	13956,0	8029,6	5926,4	4311,5	4039,3	842,3	136,4	581,4	54,7	0,1
2001	15775,1	8821,0	6954,1	4981,7	4748,1	982,0	198,5	740,9	51,0	-
2002	16976,8	8952,4	8024,4	5751,1	5505,4	1187,4	177,3	856,7	51,5	0,4
2003	23020,1	11468,4	11551,7	8165,6	7864,5	2011,3	248,8	1072,2	53,4	0,4
2004	28996,8	15189,2	13807,6	9887,2	9547,4	2592,8	279,7	966,1	81,5	0,3
2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	12191,9	4685,5	426,2	1265,5	103,9	0,5
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16194,6	6143,7	413,0	1465,3	99,5	0,6
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	22218,7	9042,2	673,1	2255,4	128,4	0,7
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28868,4	15497,7	1559,1	4190,6	431,7	1,4
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	15392,7	6538,6	617,6	2197,9	149,4	3,2
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19101,2	10023,3	874,4	2879,4	261,4	1,8
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25752,9	13279,9	940,6	3913,9	194,0	1,5
2012	84658,1	34452,6	50205,5	27556,0	26156,4	17132,7	851,3	4453,2	195,7	16,6

Завдання для домашньої підготовки:

Завдання 1. Нанесіть на контурну карту основні напрямки експорту з території України.

Завдання 2. Нанесіть на контурну карту основні напрямки імпорту з території України.

Реферат (фіксований виступ)

1. Геоелекономічні пріоритети регіонального розвитку України та їх

значення у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків.

2. Зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами СНД.
3. Зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами світу.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть сутність та основні форми економічного співробітництва країн світу.
2. Економічні зв'язки України з країнами СНД та світу.
3. Пріоритетні напрями зовнішньоекономічної діяльності України на сучасному етапі.
4. Якими Ви бачите перспективи входження України в Європейський Союз?

Економічний словник

Зовнішньоторговельні зв'язки, економічне співробітництво, форми і напрями економічних зв'язків та співробітництва, СОТ, ЄС, спільні підприємства, інвестиційний клімат, спільний економічний простір.

Література

Основна:

1. Борисенко О. П. Зовнішньоекономічна політика держави: концепція, стратегія, механізми реалізації: монографія / О. П. Борисенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Донецьк : Юго-Восток, 2012. - 402 с.
2. Щербата Н. З. Зовнішньоекономічна політика Європейського Союзу в зонах вільної торгівлі: монографія / Н. З. Щербата; Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. - Луцьк, 2011. - 199 с.
3. Євroatлантичне співробітництво та європейська інтеграція України: навч. посіб. / О. Ф. Деменко, П. О. Демчук, П. О. Казенко, Р. А. Калениченко, І. П. Козинець, В. М. Куцак, В. А. Мандрагеля, Ю. О. Недзельський, В. Й. Пашинський, А. Г. Петренко; Нац. ун-т оборони України. — К., 2011. — 466 с.
4. Міжнародне співробітництво України в екологічній сфері / Ю.В. Корнеєв, Р.В. Яцишин // Юрид. вісн. Повітр. і косм. право: Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту. — 2011. — № 1. — С. 5-9.
5. Регіональна економіка: навч. посіб. / В. В. Буряковський, О. М. Грабчук; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. — Суми: Папірус, 2011. — 355 с.

Додаткова

1. Прикордонне співробітництво: регіональні трансформації і перспективи: [монографія] / В. П. Мікловда, Л. М. Газуда, Б. І. Дяченко, О. В. Лизанець; ДВНЗ "Ужгород. нац. ун-т", Асоц. економістів Закарпаття. — Ужгород: Бреза А.Е., 2012. — 226 с.
2. Транскордонне співробітництво України: мости через кордони: монографія / В. В. Гарагонич; МОНМС України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — Ужгород: Карпати, 2011. — 432 с.

IV. ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Сутність і складові елементи продуктивних сил та розміщення продуктивних сил.
2. Мета, об'єкт, предмет та завдання науки "Розміщення продуктивних сил".
3. Місце курсу "Розміщення продуктивних сил" серед інших дисциплін, його основні завдання.
4. Методологічні основи курсу.
5. Місце і роль України в світовому економічному просторі.
6. Економічні закони суспільного виробництва і закономірності розміщення продуктивних сил, їх об'єктивний характер.
7. Основні закономірності розміщення продуктивних сил.
8. Найважливіші принципи і фактори розміщення продуктивних сил.
9. Основні напрями подальшого розвитку та вдосконалення розміщення продуктивних сил України.
10. Економічне районування як науковий метод територіальної організації народного господарства.
11. Територіальний поділ праці — основа формування економічних районів.
12. Визначення економічного району. Головні ознаки району. Районоутворювальні фактори. Об'єктивний характер формування району.
13. Принципи економічного районування.
14. Типи економічних районів. Макро-, мезо- і мікрорайони.
15. Сучасне мезорайонування України.
16. Державна регіональна політика як складова і невід'ємна частина загальних соціально- економічних перетворень. Об'єкти, суб'єкти та цілі державної регіональної політики.
17. Основні напрями державної регіональної економічної політики. Підвищення ефективності територіального поділу праці.
18. Механізм реалізації державної регіональної економічної політики.
19. Економічні методи обґрунтування розміщення продуктивних сил: системний аналіз, балансовий, нормативний, картографічний, економіко-математичний та ін.
20. Народонаселення та його роль у розвитку і територіальній організації народного господарства.
21. Урбанізація та проблеми довкілля. Пріоритетність розвитку малих і середніх міст.
22. Трудові ресурси. Структура і розподіл за видами зайнятості, сферами виробництва, галузями народного господарства і економічними районами.
23. Природно-ресурсний потенціал і його структура.
24. Місце України у світових сировинних і паливно-енергетичних ресурсах та ступінь забезпечення власних потреб.
25. Характеристика природно-ресурсного потенціалу економічних

районів, їх сировинних, паливних, біологічних, земельних, водних, рекреаційних та інших ресурсів.

26. Ресурсозбереження як головний напрям використання природно-ресурсного потенціалу.

26. Основні шляхи ресурсозбереження та їх практичне освоєння.

27. Сучасна галузева структура народного господарства та тенденції її розвитку. Стратегія і тактика структурної перебудови.

28. Виробничий потенціал народного господарства.

29. Науково-технічний потенціал.

30. Паливно-енергетичний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

31. Металургійний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

32. Машинобудівельний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

33. Хіміко-лісовий комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

34. Агропромисловий комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

35. Будівельний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

36. Транспортний комплекс: особливості сучасного розвитку та проблеми кожного із видів транспорту.

37. Соціальний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

38. Рекреаційний комплекс: особливості розвитку та розміщення продуктивних сил.

39. Значення галузей, що виробляють предмети споживання непродовольчого характеру.

40. Характеристика продуктивних сил України: сучасний стан, рівень розвитку й територіальна організація.

41. Економіка району — ланка єдиного народногосподарського комплексу України.

42. Місце і спеціалізація економічних районів у системі територіального поділу праці.

43. Донецький економічний район: особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

44. Придніпровський економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

45. Східний економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

46. Центральний економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

47. Поліський економічний район особливості формування і

функціонування територіально-виробничого комплексу району.

48. Подільський економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

49. Карпатський економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

50. Причорноморський економічний район особливості формування і функціонування територіально-виробничого комплексу району.

51. Міжнародний поділ праці та місце України у світовому територіальному поділі праці.

52. Зовнішньоекономічні зв'язки як один з найважливіших засобів економії суспільної праці. Основні форми зовнішньоекономічних зв'язків.

53. Зовнішня торгівля: структура, тенденції розвитку (в цілому та по окремих групах країн).

54. Форми і напрями економічних зв'язків та співробітництва.

55. Проблеми та перспективи розвитку економічних зв'язків та співробітництва України з країнами — членами СНД.

V. ПОРЯДОК ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Оцінка всіх модульних завдань та систематичної роботи студентів протягом навчального року – 200 балів, з них на модульні завдання (3) виділяється 60 балів (по 20 балів), на оцінку іншої поточної успішності студентів – 40 балів. Залік – 100 балів.

Для визначення успішності навчання використовуються контрольні заходи. Контрольні заходи включають поточний та підсумковий контроль.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лабораторних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до конкретної теми.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання після закінчення вивчення дисципліни (семестровий контроль) або логічно завершених модулів.

Під час вивчення даної дисципліни використовуються такі форми поточного контролю:

- усне опитування;
- перевірка виконання індивідуальних завдань, в тому числі й на контурних картах;
- перевірка виконання завдань самостійної роботи;
- оцінка участі студента в обговоренні проблемних питань;
- оцінка участі студента в дискусії.

Під час вивчення даної дисципліни використовуються такі форми модульного контролю: тестова контрольна робота та захист лабораторних робіт.

Під час вивчення даної дисципліни використовується така форма семестрового контролю як залік.

Загальна схема поточного і підсумкового контролю та оцінювання знань студентів

№	Види навчальної діяльності	Кількість балів		Примітка
		мінімум	максимум	
1.	Активність студентів на семінарських заняттях та їх самостійна робота	30	40	Види навчальної діяльності студента та критерії оцінювання його знань, умінь і навичок подані вище.
2.	Виконання модульних завдань			
	-1 модуль	10	20	Модуль включає 3 завдання: 2
	-2 модуль	10	20	

	-3 модуль	10	20	теоретичних питань, 6 тестових завдань. Можливі оцінки завдань: 4,2,0. Обов'язковим є відповідь на теоретичне питання.
4.	Разом поточний контроль	60	100	
5.	Залік	60	100	Залік включає 5 питань: 3 – теоретичні, 4 тести. Можливі оцінки теор. питання: 20;20; 0;. тест – 10; 0;
6.	Всього	120	200	

*для студентів, які не займаються науково-студентською роботою.

В результаті вивчення дисципліни “Розміщення продуктивних сил” знання студента оцінюються в 200 балів (максимальна кількість). 100 балів студент може отримати впродовж семестру за роботу на семінарських заняттях, виконання індивідуальних завдань, в тому числі й на контурній карті, підготовку і захист творчої роботи (реферат) та тестову контрольну роботу. У 100 балів оцінюється відповідь студента на заліку (за три запитання, три з яких оцінюються по 20 балів, а 4 тести по 10 балів).

Відповідність кількості балів оцінці за національною шкалою та шкалою ECTS наведена в таблиці:

Рейтингова шкала оцінювання знань, умінь і навичок студентів НПУ імені М.П.Драгоманова

За шкалою ECTS	За шкалою НПУ	Визначення	Оцінка за національною шкалою	
			Екзамен	Залік
A	90-100	Відмінно	5 (відмінно)	зараховано
B	80-89	Дуже добре	4 (добре)	
C	70-79	Добре	3 (задовільно)	
D	65-69	Задовільно		
E	60-64	Достатньо	2 (незадовільно)	незараховано
FХ	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання		
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом		

I. Критерії комплексного оцінювання знань, умінь і навичок студентів

Умови отримання позитивних оцінок на заліку встановлюються в межах (у відсотках до максимального результату виконання індивідуальних завдань):

- «задовільно» – 60-74%;
- «добре» – 75-89%;
- «відмінно» – 90% та більше.

Оцінку “відмінно” одержують студенти, які:

- виявили ґрунтовні знання предмету з усіх трьох питань, послідовно і логічно виклавши зміст цих питань;
- вільно володіють термінологією, дають визначення законів, закономірностей і фундаментальних тенденцій;
- розкривають зміст пояснюючих моделей, ілюструють певні зв'язки економічних явищ за допомогою формул і графічних зображень;
- здатні застосовувати певні моделі у поясненні конкретних економічних ситуацій;
- вміють робити розрахунки за відповідними формулами і тлумачити одержані результати;
- знають статистичні та фактологічні джерела економічної інформації;
- виконали впродовж вивчення курсу всі індивідуальні завдання викладача і вчасно звітували про їх виконання.

Оцінку “добре” одержують студенти, які:

- ❖ виявили знання предмету з усіх трьох питань, послідовно і логічно виклавши зміст цих питань;
- ❖ вільно володіють термінологією, дають визначення законів, закономірностей і фундаментальних тенденцій;
- ❖ розкривають зміст пояснюючих моделей, ілюструють певні зв'язки економічних явищ за допомогою формул і графічних зображень;
- ❖ вміють робити розрахунки за відповідними формулами і тлумачити одержані результати;
- ❖ виконали впродовж вивчення курсу всі індивідуальні завдання викладача і вчасно звітували про їх виконання.

Оцінку “задовільно” одержують студенти, які:

- виявили знання принаймні, двох з трьох питань;
- володіють термінологією і знають основні закони та закономірності.

Правила розрахунку результатів навчання визначаються викладачами за погодженням з кафедрами та урахуванням особливостей організації навчального процесу на різних формах навчання, встановлених робочим навчальним планом співвідношень між різними видами навчальних занять і самостійною роботою студентів, вагомості різних форм контрольних заходів, а також технічних можливостей використання певних видів контрольних заходів.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка.....	3
2. Тематичний план дисципліни.....	7
3. Лекції та семінарські заняття. Література.....	9
4. Орієнтовані питання до заліку.....	159
5. Порядок поточного та підсумкового контролю.....	162

Навчальне видання

**Петришина Н.В.
Дикаренко Н.М.**

**НАВЧАЛЬНО – МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
з курсу: “Розміщення продуктивних сил”**

Підписано до друку 10.02.2014 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. др. арк. 9,64. Обл.-вид. арк. 7,66.

Зам. № 178

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26